



Ezzel a lapszámunkkal az '56-os forradalomra emlékezünk



Lapszámunkat a Szöcs Géza Liberté című könyve alapján készült film forgatásán felvett fotókkal illusztráltuk
Fotók: Máthé András

Búcsúzunk munkatársunktól, Faludy Györgytől

2-3. oldal

FALUDY GYÖRGY

Magyarország

Talán 2020-ban, mondtam. Addig nem élek és csontjaim sem érzik. Hunyt szemmel ezért láttam, képzeltem és idéztem minden nap, minden éjjel az új Magyarországot negyven év bujdosásban. Esztergom: dombra feltett királyok koronája; tavaszi eső könnyén átdomborul a Kékes; s ezüstvértés leányok vágója Budavára fölött a báránfelhők hosszúkás paripáin.

De most, hogy mindennapos köztünk a lehetetlen: látom, amit meglátni sohasem remélhettem, és eljátszhatom újra tükröm, a Balatonnal, tavasszal a vízparton sétálok majd Pozsonyban s nyáron talán a Csíki havasok alján járok – jaj bujdosó barátok, nem tudtátok megérni, Vámbéry, Jászi, Fényes, Szilárd, Zilahy, Kéthly, Mikes, Kéri Pál, Koestler, Pálóczi, Károlyi!

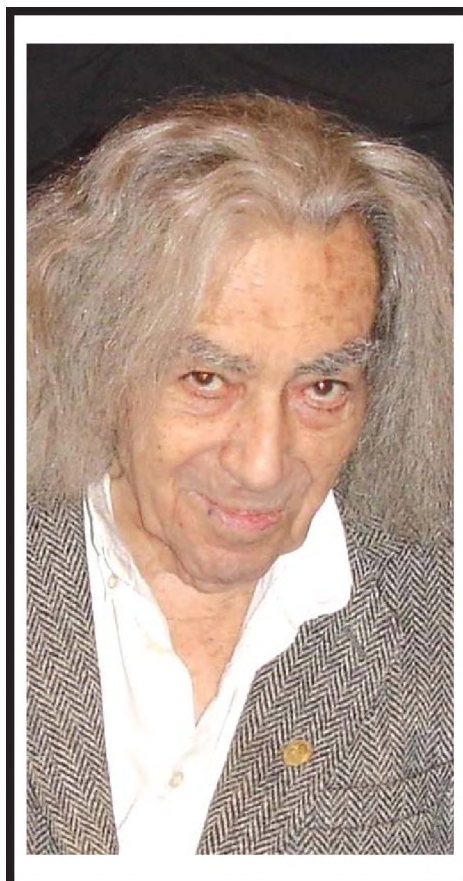
Vagy jobb, hogy a jövődöt csak álomban láttátok? Köztünk élösködik még a pártoskodó átok, a falu meg a város avult harca s lekésünk Európáról, mert csak egymásba döf a késünk, és bár elsőnek kezdtük, ott kell cammognunk hátul?

Holdanként több tehetség terem itt, mint akárhol. Talán sikerül végre. De ezt én be nem várom: szemet hunyok, mosolygok és jutalmamat kérem, mint Victor Hugo hajdan. Legyen egy sír a bérem, sír a 301-es parcella közelében.

ORBÁN JÁNOS DÉNES

Gyászbeszéd a boldogságról

I. m. Faludy György



**Az Irodalmi Jelen
negyvenezer
dolláros
regénypályázatának
eredményhirdetése**

15. oldal

**Regényrészletek az
első három díjazott
pályamunkáiból**

16-21. oldal

Nem hittük el, hogy valaha is meg fog halni. Öröm volt róla úgy beszélni, mint Ádyról vagy József Attiláról – de jelen időben. Öröm volt elnézni, hogy hiába fogy a test, a szellem folytatja magasrepülését, és engedelmessé kényszeríti a gyengülő végtagokat, hogy szinte százévesen is megbízható, duhaj cimborá, aki rendületlenül fenéki habzsolja az életet, és nem zárkózik be csüggedt halál-írát komponálni.

Ne vegye senki illetlenségnek, de most nem a halálról szeretnék szólni, hanem a boldogságról. Hiszen Faludy György mindig az életet és az életélvezetet hirdette, és élete és a világ számos tragédiáján túl is a boldogság fölcillanásaira figyelt. „Boldogok azok, akiknek életéből nem lehet regényt írni, mert övék a mennyek országa” – állította Lénárt Sándor. Faludy élete több regényt, egy teljes mitológiát is kitölt. Ezek szerint boldogtalannak kéne nyilvánítani. Ámde a Magyar Odüsszeusz alaposan rácafolta Lénárt Sándorra: bebizonyítván, hogy a világtörténelem legzaklatottabb évszázadának poklában is víg napokat lehet tölteni. Nézőpont kérdése. A tragédia leghatásosabb ellenszere a vidámság, és aki víg, az nem nevezhető boldogtalannak. Hogyan is lenne boldogtalan egy ilyen dialektikus élet? F. Gy. úr mint Villon, F. Gy. úr mint Pannóniába delegált amerikai kém, aki Edgar Allan Poe és Walt Whitman századosoknak küld jelentéseket a szocializmus állásáról, F. Gy. úr, mint politikai fogoly, aki töredelmesen bevallja, hogy Pietro Aretino és de Sade kommunista filozófusok mű-

veit kölcsönzi a börtönkönyvtárból, F. Gy. úr mint filozófus és professzor, aki Reykjavíktól a Columbiáig végigtanítja az egyetemeket, persze a magyar egyetemek kivételével, ahová nem engedik be, F. Gy. úr mint csábító és csábított, amint megízlel mindennemű érzéki gyönyört, melyről a világ költői valaha áradoztak, F. Gy. úr, a kopac akadémiások által becsmértelt és lefitymált költőcske, F. Gy. úr az ünnepektől kőfejedelem, az ország visszakapott kincse, F. Gy. úr, a renitens, aki kimaradt a szocialista irodalomtörténetből és irodalmi értékrendből, F. Gy. úr, József Attila kortársa, a „szinte klasszikus”, aki évtizedekig elkerülte a végérvényes irodalmi megdicsőülése érdekében teendő utolsó lépést.

Hát nem maga a boldogság? Az olyan embernek, mint Faludy György, a nagybetűs Költőnek és Kalandornak a folytonos izgalom egyenlő a boldogsággal.

Azt hiszem, soha nem fogok tudni múlt időben beszélni róla. Az Idő, melynek metafizikai súlyát nyögni véljük, a boldogtalanság ördöge. A Szépség, a Költészet időtlen. Hallgassunk rá, Ő mondta: „Vegyük tudomásul, hogy minden változik, minden elpusztul, majd újjászületik és néhány millió év múlva a teljesen elpusztított földből újra kidugja fejét az első gyom. Ezt tudjuk, vagy jobb, ha nem tudjuk. A fő, hogy igyekezzünk jól, barátságosan, könnyedén és vidáman élni. Hadd tegyem hozzá, hogy kilencven éve majdnem mindig boldog voltam, főleg azért, mert boldognak akartam lenni.”

BOGDÁN LÁSZLÓ

A nagy kínai költő
hosszú búcsúja
életétől

Li Ho apokrif versei

Faludy Györgynek

„Könyveim sorsát kérdezem, de a menny nem felel nekem,
És még ha százszor kérdelem is, és mégha kőbe vésem is
a verset, akkor is tudom, hogy nincs ott irgalom, ahol
a másodpercek sarka jár. Oly csendben, mint a hangyaláb.”
(Li Ho: Ne lép ki házad ajtaján. Faludy György fordítása)

2. Vagyok-e még?

A démon női alakot ölt. Hívogat. Igéz. A fák
rozsdás levelein csorog a vér. Rámveti magát.
Menekülnék, de nincs hova. Nyáladzik. Farát riszálva
csalogat át a másvilágra. Pusztulok, akár a világ.
A száz tornyú palotában vár a császár s hiába vár.
Ha akarnék se mehetnék már. Boromat hörpölve iszom.
Démonom meglovagolva ropulok át határokon.
„Gyere vissza – szól rám a hold. – A császár vár. Nagy alkalom.”
De számat betapasztva mohón fogad magába démonom.
Hintáz rajtam, ki is rohög. Vagyok vagy nem? Már nem tudom.

6. A démon kísértése

Kacér leánnyá változott és elcsábított az átkozott
tigrisszemű szép démonom. Elömbé állott az úton.
Bosszúja gyors volt és elért, az öt idéző versékért.
„Mit gondolsz? – sziszegte – hagyom, hogy kicsúfolják alakom?
Hogy kigúnyolják tetteim? Szavaim? Arcom? Terveim?
Hogy verseidben a gonoszt testesítem meg? A rossz
is jó lehet, nem gondold? Nem ismered a rosszakat!
Hiszen itt is fokozatok várnak terád, árnyalatok...”
Ölelt a démon s este lett. Hirtelen ránksetétedett.
„Vigyázz a nőekkel, mondtam én, mert elveszejtenek szegény,
míg sárkányháton el nem ér, arca bíborlik, mint a vér,
a másvilági üzenet. Égesd el mind a verseket.
Hogy ne is maradjon nyoma költészetednek! Valaha
még én csepegtettem beléd, a hiúság tévképzetét.
Hidd el játék volt, nem lehet kitűnni így. A verseket
el kell égetni, hisz mire, mire is jutottál vele?
Inkább ölelj, vesszél belém, légy mindörökké az enyém.
Változzál fénné hirtelen, hogy kísérthesd rizsföldeken
dolgozó bamba társaid. Az egész világ változik.”
Édelgett démonom, de én elloktam. „Coki jövevény!...”
Mutattam ajtómat neki, s még láthattam megjelöli
Piros csillaggal homlokom. Meddig vagyok még? Nem tudom.

9. A fehér ruhás férfi

Álmomban, fehér ruhában, a tiltott városban jártam,
valahol messzi jövőben Hszi kisasszonyra vártam.
Magsokszorozott a fény, a mennyei béke terén
házak tükör szemében. Maradtam volna tetlen
szemlélő. Nem tehettem. Mindenfelől sisakos,
Küklopsz fejű, fényostoros démonok özönöltek,
puffogó kerekéken süvöltöző szörnyek.
Szólt a harsonájuk, sípjuk és trombitájuk,
szikrázva és zörögve, körülöttem körözve,
szemsértő villogásban jöttek, csak jöttek egyre...
Hszi kisasszonyt nem láttam. Egy fehér ruhás férfi
állott a szörnyek elé. Alig bírtam ránézni.
És persze eltaposták, bogarakat a csizmák.
Utoljára rám nézett. Hirtelen felébredtem,
nyikorgó bambuszágyban, egyre a szemét láttam,
benne kérdések, kétség és égéknyí reménység,
kerekre tágult szemét, a messzi, zord jövőben.
És a rengeteg démon ott körözött körülöttem.
Hszi kisasszonyhoz bújtam. Remegtem, féltem, sírtam
hattyú testét ölelve, az eltűnt városban
sincszen mennyei béke, magamat láttam holtan.

Télikék

Valahogyan nem is abban hittem, hogy Faludy Gyuri bácsi
megéri a századik életévét, hanem úgy képzeltem, hogy még
legalább öt éven át mondogatjuk: nahát, a Faludy már ki-
lencvenhat! S aztán további öt évig: Jé, a Faludy elmúlt kilenc-
venhét!

Könnyen meghalhatott volna negyvenegy évesen, a recski
kényszermunkatáborban. Mint egyszer mesélte (lenyűgözően
tudott mesélni), már fogsága első heteiben megsejtette, hogy
Recsken életről és halálról van szó. Naponta kihajtották a ra-
bokat kemény munkára, de az élelmezésük gyenge és kaló-
riaszegény volt. A költőt nem a kőbányába, hanem erdőirtásra
osztották be. Egy volt szakszervezeti elnökkel húzták-vonták
a hosszú fűrészt, s kitalálták, hogy miként takaríthatnak meg
energiát. Ha az ör nem nézett oda, a fűrészt sima felét húzgálták
a fa törzsében. Az erdei munkán szaglások idővel oly érzékennyé
vált, mint az özeké. Az ör közeledtét több méterrel megéreztek,
mert míg ők hideg vízzel mosakodtak, az ávós illatos pipere-
szappannal. Ilyenkor gyorsan megfordították a fűrészt.

Faludy Gyuri bácsi aggastyán korában sokáig nagyon jól bírta
magát. Igyekezett nem megöregedni. Nyolcvan lehetett, amikor
együtt hallgattuk Csobánkán Hobo blues-hangversenyét. A
színpad előtt állt és vékony karjait az ég felé nyújtva, szorgal-
masan csápolt. Mint a tinédzserek.

Esterházy Péter Faludyt, Fejtő Ferencet és Határ Győzöt
„nagyöreg-belsőhármast” nevezte. Ez versre ihlette a meg-
nevezett legifjabbat, a londoni nonagenariust:

*Mr Falud' M' szjő Fezstő meg a vén Határ
hasoncászva együtt egy cél felé bandukál
Vén Három Teknőc ma megint csak arra tart
ahol szakad szakad szakad szakad a part*

Ha jól értelmezem a hosszabb Határ Győző-költemény e sza-
kaszát, nem egészen a mulandóságról szól, hanem arról, hogy
a három öreg emigráns megint szülőföldje felé fordult, s annak
gondjain tépelődik. De azért az aggkor is motiválja a verset,
ami Határ Győzőnek a Széphalom Kiadónál nemrég megjelent,
Plasztikzacskó című kötetében olvasható. (A címadó költemény
egyébíránt indulatos kifakadás a magyar sorsról.)

Nos, a „nagyöreg-belsőhármast” hosszú élettel áldotta vagy
verte meg az Örökkévaló (kiben Határ oly kitartó megátalko-
dottsággal nem hisz). S kilencvenedik életévének betöltése óta

londoni nagy öregünk folyvást az elaggásról ír. Ha Arany János,
aki mindössze hatvanöt évet ért meg, s magát oly vénnek hitte,
hogy utolsó, megkapóan letisztult versciklusának az *Őszikék*
elnevezést adta, ekként borongva az elmúláson, papírral-ceru-
zával a kezében, a Margitsziget faóriásai alatt, akkor nagyon is
jogos Határ Győző címadása új kötete hetven-valahány oldal-
nyi záró szakaszának, amit *Télikék*-nek nevez.

A halál közelsége állandóan foglalkoztatja. Vizuális for-
mában is:

*szökének születtem fehérre fordultam
sárgán zölden kéken kiterítnek holtan*

Állandóan szikrázó nyelvi játékosága még szomorú gon-
dolatok közepette sem hagyja el:

*az életláng bennünk már takarékon
ég s mi kapkodva-kéklő: azért téli-kéknék
mondom – (havasi gyopár: hulladékony) –
kivűlnen hidegek: bennünnen égnek*

*nem „Őszikék” mert úgy nyolcvan után
az életdelej tije mindenhogyan ÉSZAK:
arra mutat a magas ég hajlatán
s nincs más csak ez: az Ötödik Évszak*

Az emberi élet felső határa kitolódott. Ha vigyázunk ma-
gunkra, s a bajokkal teli világ is többé-kevésbé kímél bennünket,
akkor nagy kort megérhetünk. Akár viszonylagos szellemi ép-
ségben. Aminek a megőrzéséhez az fontos, amit Határ Győző
úgy nevez, hogy legyünk *csináló* emberek. Am a *Plasztikzacskó*
szerzője keserű:

*a halál árnyékában mindegy, oly-de-oly eldöglötten dög-min-
degy, hogy mit mondott-nem mondott Descartes. Vagy Kant.
Vagy Szent Ágoston. Az apostol. Vagy herköpáter. Vagy akárki.
A halálnak? Mit neki Hekuba-*

*.../ a halál árnyékában, ahol vagyunk, megszűnünk mind a
hatezer nyelven – Ami még lettlegyen, a mondhatóság
mondhatatlan, mert hatezerszer nincs mivel – kinek
a halál árnyékában hatezer nyelven megvonják tőlünk a szót.*

SÁRKÓZI MÁTYÁS

Kérd el a Krausztól...

Egy kissé megviselt, mondhatnám el-
rongyolódott könyv járt körben az osz-
tályban. Valami különös titokzatosság
övezte. Senki nem mutatta meg: Kérd el
a Krausztól!

– Haza nem viheted, itt ha elolvasod 4
forint, ha kimásolsz, versenként 1 forint
– mondta Krausz határozottan.
– Versenként – kérdeztem meglepve –,
miért, mi ez?
– Villon, Faludy fordításában!

Mindez 1955-ben, második gimna-
zistaként esett meg velem. Nem érttem
pontosan, hogy miért csak a Krausznak
van meg ez a könyv, bár a Krausz mondta,
hogy indexen van, de az sem jelentett ne-
kem semmit. Elolvastam. Párat ki is má-
soltam, de még mindig nem érttem,
hogy ki miatt van indexen, a Villon miatt,
vagy a Faludy miatt. Igaz egyikről sem
hallottam korábban.

Szerettem a verseket. Amelyeket ki-
másooltam, disszidálásomkor adtam va-
lakinek ajándékba. ***

1974 decemberében egy hazai show-
műsorral turnéztunk Kanadában és az
USA-ban. A torontói előadás után egy
„buli” voltunk valakinél. Később ér-
keztem, a „buli” már javában buli, kabá-
tommal a hálószobába küldtek. Mikközben
leraktam a kabátom, azt láttam, hogy
az egyik sarokban Koncz Zsuzsa ül tö-
rökülésben és vele szemben egy öreg
hippi. Nem zavarok. Közben nem hagy

nyugodni a dolog, és a házigazdától ér-
deklődöm:

– Ki az az öreg hippi, akivel a Koncz
ott ül a földön?
– A Faludy Gyuri! – hangzik a válasz.
– Ki? A villonos Faludy?
– Igen, az, mit csodálkozol?

– Hogyan, hát az él? – rohantam be a
hálószobába. Igyekeztem nem zavarni.
Szemrevételeztem az emberemet. Valami
izgalom és melegség ontott el. Valami
nagy pillanat ez az életemben – éreztem.
S valóban az volt. Nemcsak az élő va-
lósága, hanem ifjúságomból elrabolt, ki-
hazudott, eltitkolt gyönyörűség megterü-
lése volt. Valami delejes töltődés, valami
mohó magambaszívás, valami varázsla-
tos pillanat megélése volt. Kortárs költő,
akiről azt hittem, hogy talán már 30 éve
halott.

...adjunk számot! – hirdette a plakát,
1976. március 1. Faludy-est, a torontói
Collonade Theatre-ban. Én rendeztem.

Egy irodalmi est anyagának összeállí-
tása, olyan óriási életmű esetében, mint
a Faludyé, nem kis munka. De mégis en-
nek az estnek köszönhetem, hogy elemez-
ve, nem engedve csak a könnyed olvas-
gatásnak, átrágtam magam Faludy addigi
összes versén. Fantasztikus világ tárult
elém. Ennek a varázslatnak minden pál-
caütése benne volt az esetben. Ennek az
anyagának a rám gyakorolt hatása ott lük-
tetett az előadásban.

József Attila: Thomas Mann versével
én nyitottam meg az estet. Kicsit féltem
az ötlettől, de szerettem is. Igenis úgy
éreztem, hogy itt, ebben az elmechani-
zálódott világban, az amerikai fehérek
közt is elkel egy „európai”.

A Magyar Világ, új magyar könyvki-
adó igazgatója 1988 januárjában felhívott
telefonon, arra ösztökélt, hogy a közel-
jövőben megjelenő szakács- és útiköny-
veinek a terjesztését vállaljam el Kana-
dában. Gyorsan lebeszéltem róla. S azon-
nal egy ajánlattal álltam elő. Viszont ha el
tudnád intézni, hogy kiadhasd 40 év után
a Faludyt Magyarországon, ahhoz meg-
szerzem neked a szerző hozzájárulását.

Ezzel a beszélgetéssel kezdődött Fa-
ludy György visszatérése a magyar iro-
dalmi vérkeringésbe. Sikerült meggyőző-
nöm a kiadót, hogy az 50 éve készülő
kézirat, amely a világirodalom 1000
legszebb versét tartalmazza, immáron
1400-nál tart, és itt az emigrációban sem-
mi esély nincs a kiadására. Irodalom-
történeti értékről van szó. A kötet Test és
lélek címmel 1988 karácsonyára megje-
lent. Ebben a kötetben találtam egy sort,
miszerint: „K.V. barátom a szívem viselte
a kézirat sorsát...” Így igaz, a szívem egy
darabja volt a kézirat, a kítüntető barát-
ság, ami a költőhöz köt, engem, aki még
mindig ott másolom a II. c-ben, hogy
„vérembe folyt a vörös telihold”.

KOSARAS VILMOS

FALUDY GYÖRGY*

„Egy gyászjelentés
margójára”

Kisiskolás koromban svéd, vagy norvég istennőnek véltem.
Dzsungelben, harcban, börtönben fehér fény villant,
Ha nevét suttoztam.
Most romok között márvány kariatidát látok.

Mondjam, hogy Zrínyi Ilonához hasonlít?
Kéthly Anna több!

A győzelem reménye nélkül harcolt mindvégig!
Egyre szépült és nőtt a pusztító világ fölé...

S egy meggyalázott népert úgy hordta szótlan szenvedését,
Mint izzó ezüst glóriát.



Kéthly Anna

(1889, Bp. – 1976, Blankerberge, Belgium)

A modern magyar politikatörténet első nagy formátumú nőpolitikus. 1920-ban lépett be a Magyar Szociáldemokrata Pártba. 1949-ben a koncepciók perek során letartóztatták, és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1954-ben szabadult amnesztiával. 1956 októberében aktívan részt vett a Szociáldemokrata Párt újjászervezésében, sőt, a szovjet csapatok bevonulásakor, államminiszterként második vezető Nagy Imre kormányában. 1956 novemberében a II. Internacionálé bécsi értekezletére távozott, és haláláig már soha nem tért vissza Magyarországra. Belgiumban telepedett le, ahol bekapcsolódott az emigrációs mozgalomba, és az úgynevezett Magyar Forradalmi Tanács elnöke lett. 1957-től hét éven át szerkesztette a Londonban megjelenő Népszavát.

* Faludy György két, eddig közöletlen verse

BÖSZÖRMÉNYI
ZOLTÁN

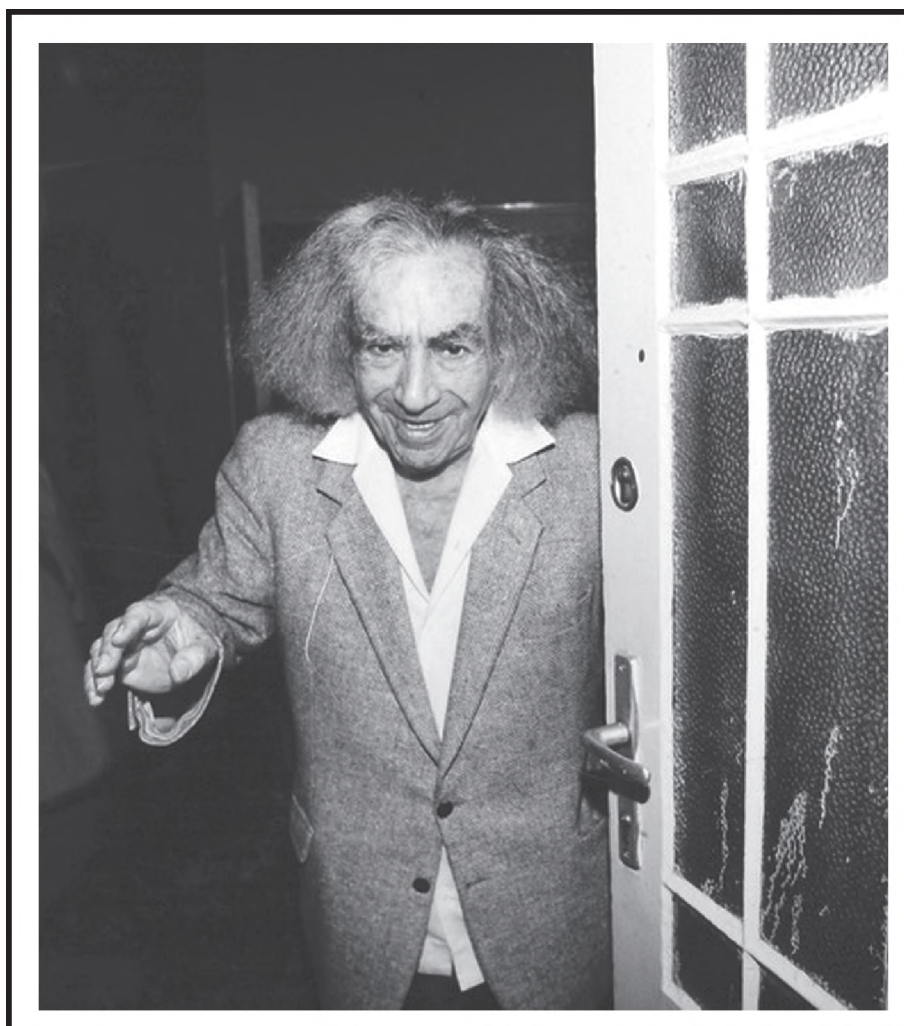
Még ölel a táj

Búcsúzóul Faludy Györgynek

Messzi ködökből int az ifjúság,
Visszahívna, látná a *halál ciprusát*.
Rég felejtett koldusok dalát
Játssza szívemben a mennyei láz.

Igaz volt minden ügyed! De tovaszáll
A tömény fény a hajnalok taraján.
Elszöktél, nem köt a semmihez a kéz,
Csillagszórók sziporkáin függ az ég.

A vigasz, nem vigasz: vigasztalódtál,
Itt hagyta a *vol*ta kesernyészaját.
Még ölel a táj, menni ennyire fáj.
S, mondd, ugye te sem félted a halált?



KIRÁLY LÁSZLÓ

A Bassa-Masta
Tóvidék. Búcsú

Faludy György halálára

Szerelmem, olvasd, készülök,
Hajadba virágot fésülök,
Szólal a bikaszarv tülök,
Tündér szavakkal zendülök.

Már hollószárnyon útrakél,
Nem vész el semmilyen levél,
A szó sem hajló, sem kevély,
S csak ennyit lobogtat: – Ne félj!

A Gyermekek isten lépeget,
Már gyűjtögeti a képeket,
Nem riasztja a nemlehet,
Bekószál földet és eget.

Úzi a rüt, vonzza a kék,
A Bassa-Masta Tóvidék.

Én megállok a trón előtt,
Koporsót ringatok s bölcs(el)öt,
Várok Reá, ki sose jött,
Reszketve bújt a fű között.

Mint a madárfi, csupaszon,
Ragyogás, kibén nincs haszon,
Csak búvól, fény a kardvason,
Vagy régi tűz a havason.

Nem jó a csönd, a szó se jó,
S a tekintet, mely elfolyó,
A megfeneklett sóhajó –
Csak a szerelmed, az a jó.

Szórja a föld, gyűjti az ég,
A Bassa-Masta Tóvidék.

Túladosk már, ne vedd zokon,
A múltba barnult rongyokon,
Barát lett légyen vagy rokon,
Őrizni őket nincs okom.

A Traján utca X alatt
Az induló szó bennszakadt,
Kolozsvári kenyérfalat –
Rejtegettem az igazat.

A fejünk lágya, lám, benőtt,
Nem reszketünk a Pók előtt,
Nem gyűlölünk se fit, se nőt,
Se döngetőt, se pengetőt.

Így születünk, ez lesz a vég,
A Bassa-Masta Tóvidék.

Folytatás a 4. oldalról

25. Az első lövések

De nem úgy történt, gondolja a férfi.

Vártunk néhány percet, amíg a bátyám eltűnt a fenti kanyarban, akkor aztán Anna felállt, utána. Jogunk és kötelességünk ott lenni, mondta megfélebbezhetetlenül.

Ezen nem volt mit vitatkozni, gondolja a férfi. Ha egyszerre jog és kötelesség, nincs mit szólni. Én is így éreztem ebben a percben, főleg, hogy a bátyám ott van, intézi a dolgokat.

Most már csak szalmát kell szereznünk valahol, mondtam, hogy legalább lassítsam, mert rohanva húzott fölfelé a tanítóképző előtti keskeny járdán.

Elhagytuk a főbejárat lépcsőjét, tovább a díszes kovácsoltvas kerítés zárta udvar mellett, akkor kezdtek löni. Hirtelen nem lehetett bemérni, merről, kire, kik. A nagy épület és a Várhegy füves, fás oldala közt pattogott a hang.

Visszarángattam Annát, gondolja a férfi, vissza a lépcsőbeugróba, mert Anna ment volna tovább, mint a süket, aki se nem lát, se nem hall, gondolja a férfi. Ettől komolyan megrémültem.

Az első négy-öt lövésnél még nem, de a továbbiaknál már bemérhető volt az irány, a hadosztály-parancsnokság, a Kanonoksor környékén lövöldöznek. Ágyúhang, tankágyú hangja ekkor még nem.

Menjünk oda át, húz Anna magával, látni akarom, mi történik. Szeme fénylik, haja lobog.

Felmásztunk a szemben lévő Várhegy botosába, onnan a Bazilika előterét határoló köfalhoz, ahonnan rálátni a laktanyára. Ott térdeltünk, szemvonalig takarásban. Odalent katonának. Zárt, barna fakapu előtt harcokcsi. A nyitott második emeleti ablakokban géppuskák és golyószórók.

Oda nézz, föl, mutattam az ablaksort, gondolja a férfi.

Pillanatokon belül újból megszólaltak a fegyverek, majd a harcokcsi tankágyúja is eldördült.

26. A félkarú

Mellettünk, a fal mögött lapul nyakát behúzó egy vékony, felkező, borotvátlan, reszkető, harmincas férfi. Mellettem Anna, ő is reszket. Én nem. És a rést keresem, ahol lemenekülhetünk a Várhegyről, a rést, ahol a legkisebb kockázattal hazajutunk. Nem mondom Annának semmit, nem hányom a szemére, hogy itt vagyunk a golyózárban, és a dombot, amelyen át kikerülhetnénk az emeleti ablakok látóteréből, lehetik, ha akarják. És miért ne akarnák, ha egyszer lőnek?

Mit mondhatnék most? Amikor módom lett volna szólni, hallgattam, remélve, nem lesz semmi. A katonák összeszarják magukat a hatalmas tömegtől, se szó, se beszéd, kidobják Gerőt a falon kívülre, a tömeg dicsőségesen lemasíroz a kiválasztott lámpavashoz, ott római mintára, lefelé tartott hüvelykujjal ítélkezik, halál. Mert ha gladiátor, amikor mások életére tör, legyen akkor is, amikor életéről döntenek. És Gerőt napokon át veri az eső, himbálja az őszi dunai szél a forradalmak nagyobb dicsőségére. Mi győzedelmesen, mert részt vettünk a forradalomban, hazamegyünk, vacsorát főzünk, tele hassal bebújunk a bátyám ágyába, szeretjük egymást, a kommunisták meg eltakarodnak oda, ahol szeretettel várják őket.

Ezért nem mondom most Annának semmit.

Mit mondhatnék?

Hogy nem akarnak menni? Hogy nincs hová menniük, ezért inkább védik a hatalmat, a birtokot, az eszmét? Védik pusztá életüket? Nem ez a természetes? Én meg egy hülye vagyok, aki olyasmiben döntött, úgy döntött a maradásról, hogy nem ért hozzá, nem figyelt oda, ezzel kockáztatta az egyetlen szeretett lény épségét, gondolja a férfi.

Mi történt, kérdeztem a gumival felkötött kabátujjú, félkarú embertől. Mi volt ez?

A menet elején kerékpározott egy ember, mondta a férfi sápadtan, zászlóval a kezében. Utána a tömeg. Utána a fölzászlózott busz.

A város felőli oldalról érkezett a tömeg, a sorompónál a katonák, négy katona megállította őket, azzal, hogy nem lehet bemenni. Vitatkoztak, üvöltöttek. A busz áttörte a sorompót, a tömeg követte.

A másik oldalon megint katonák.

A tömeg vonult a busz mögött. A kerékpáros megelőzte a buszt, a nagykapu előtt álló katonáknak üvöltözött, hadonászott, letépte a zászlórudat, kérdezte, hogy „ha ez magyar zászló, ti magyar katonák vagytok-e?”.

Erre egyetlen lövéssel lelőtték. Azonnal összeesett, mint a rongy, meghalt. Ráesett a kerékpárra, a kiterült zászlóra. Lövés nem hallatszott. Előbb nyugtatgatták a katonákat, hogy semmi rosszat nem akarnak, nem akarják elfoglalni a laktanyát, csak azt, hogy a hadsereg álljon a felkelők mellé, és adják ki Gerőt. Aztán elindultak befelé, át az alagúton, a domb másik felé lévő parancsnokság felé.

A tank ott állt szemben. Lövés füstölt a tankágyúból. Homlokra találta a háromnegyed utat megtett buszt. Szétlőtte. Száll a füst az alagútból most is, láthatod, mondta a félkarú ember.

Kivágódtak az emeleti ablakok, és minden ablakból tüzeltek az ávósok. Mert ezek ávósok, ha civilben vannak is, mondta a félkarú, gondolja a férfi.

Mindenki menekül, amerre lát. Egymást taposva rohanunk a város felé.

Azután a tank kibújt az alagútból.

A menekülők igyekeztek eltűnni, gondolja a férfi. Én meg szoritottam az alagútból felszálló koromszagú füstben, vérszagban, égő hús szagában Annát. Jobbra a Bazilika tömbeje, szemben az iskola, elől-hátul laktanyák, az ablakokban fegyveresek.

Merre tovább, hogyan tovább? Ez a kérdés. Hogyan jussunk biztonságra.

27. A bajuszos

Elhagytuk a félkarút, hadd remegjen tovább magában, gondolja a férfi. A köfal mellett hétrét hajolva futunk a vashídig. Anna előttem, én meg üvöltök, hogy mélyebbre hajoljon. Csörög az alacsony fal tövében összetömörült levéldomb, a szemetelő eső még nem áztatta át a takart rétegeket. Olyan hangosan csörög, hogy biztos vagyok benne, a lövések ropogásán keresztül is meghallják, idepörkölnék a tankkal.

A Bugacra levezető kölépcsőkön a korlát alatt tucatnyi ember, véresek, szakadtak. A nőn, akit először látok, fél pár cipő.

Vissza. Csak olyan bokorba bújunk, ahol rajtunk kívül senki nincs, gondolja a férfi, nem akartam kollektív kivégzés szenvedő alanya lenni. Egyébként se akartam lenni semmi, csak hazajutni. Végtelenül távolinak látszott a lakás, távolinak és reménytelennek. A főútról, a Várhegy alól sorozatlövések, tanklövések zaja. A robbanások és a sorozatok hangja átcsúszva az alagúton úgy szól, mintha mindenfelől, a szeminárium felől is lőnének. Időbe kerül, mire rájövök,

nem, gondolja a férfi. A civil ávósok a főiskola előtti utcáreszen üldözik, lövik a menekülőket.

Amíg ezt felfogom, guggolva a Várhegy legvastagabb platántörzse mellett, odaölelem Annát. Néz sápadtan maga elé, mintha itt sem volna. Kapaszkodik, bújik.

Ezek az embereket lövik, mondja rekedten.

Hát nem a napot, annyi biztos, ezt válaszoltam, gondolja a férfi, hogy Anna ne érezze úgy, nagy a baj. Ne érezze a valóságosnál nagyobbak. Az is éppen elég nagy. Ekkor már úgy voltam vele, átlátom, tudom, hogy merre hány méter, megoldom. Amit átlátok, megoldom. Nem tehetek mást.

Le kellene venni a kabátodat, ezt a narancsárgát száz méterről kiszűrják, akartam mondani, de Anna továbbra is vacogott, nem szóltam. Éppen csend. Szünet a lövöldözés közben. Gyűrűnk, mondom. A fák között cikázva rohanunk a Bazilika mögé, azt remélve, a Várhegy túlsó bokros oldalán lemászhatunk Vízivárosba. A bozotos Várhegy lábáig érő kertek valamelyikében megvárhatjuk, míg kitombolják magukat.

Ismertem egy kövel kifalazott mélyedést, gondolja a férfi, ha nem jutunk le, ott akár estig meghúzhatjuk magunkat.

A gödörben egy vékony csontú, vékony arcú ötvenes bajuszos férfi ült ing nélkül, fehér trikóban, zakóban, kabátban. Lába között szakadt szalmafonatú táskaféle.

Mi van odafent, kérdezte, amikor ijedelme elmúlt, látta, mi vagyunk, nem katonák fészülnek át a hegyoldalra.

Nem tudni, ezt válaszoltam, gondolja a férfi. Lőnek mindenre, ami mozog, ennyit tudni.

Most felne az a partról, a Duna mellől a hegyoldalra. Megkísérli letről betájolni a mélyedés pontos helyét. De a hegyoldal kitisztult, megváltozott. Semmi nem olyan, mint volt.

A bajuszos szinte kábultban beszélt. Mondta, mondta, mondta. Idegesített, gondolja a férfi. Már az is, hogy ott volt. Az is, hogy beszél, nem hallom esetleg, amit meg kellene hallanom.

A buszon ültem, a buszon. Látuk a gyár előtti fiataltságot, a szervezkedést. Sokan felszálltak a buszra, ami elindult ide, a Sötétkapuhoz. Már dél körül volt, ebéddő, nem akartunk leszállni.

Annyira belefeledkezünk a beszélgetésbe, hogy a Hősök terén elmulasztottuk a leszállást. Előre furakodtunk, hogy a következő megállóban leszálljunk. A busz befordult a Széchenyi tér felé. A drogéria előtt az utolsó megálló. Ott már szó sem lehetett leszállásról. Az első ajtót megrohanták a fiatalok, begyűrtek magukat, ettől kezdve se föl, se le, a buszvezetőre ráparancsoltak, vigye őket a Sötétkapuhoz.

Segítenünk kell, bajban a forradalom, ezt mondták, így a bajuszos.

Hatalmas tömeg felfelé az úton, a Sötétkapu előtti téren is sok-sok ember volt. Útközben többen a busz tetején lévő csomagtartóra is felmászottak. A buszban senkinél sem láttam fegyvert, csupa hangos, lelkes, forradalmi ifjú. Vita után be az alagútba, de mielőtt átértünk, már láttam szemben a meredő tankágyú csövét.

Ekkor már tudtam, mondtam is a barátainknak, „Gyerekek, ennek nem lesz jó vége!”, mondta a bajuszos, remegő kézzel, ötödik kísérletre cigarettát sodort, rágyújtott, gondolja a férfi. A bajuszos a meglevenedett rémült kisember volt, aki tudja, bajba került. Tudja, hogy nem minden papsajt.

De nem lehetett visszafordulni, hátul jött a tömeg. Elöl is tömeg. Aztán az első emeletről megszólalt a golyószóró. A golyók a busz tetején kalapáltak. A szélvédő felső részét szitává lötték. Azután eldördült az ágyú! A dörrenés, a robbanás, a becsapódás ugyanabban a szent pillanatban. A lövedék a jobb hátsó kerék fölött robbant. Feltépte a busz oldalát. Azon a nyíláson át ugráltak ki az emberek. Többen meghaltak. A csomagtartó hálójában testmaradványok. Egy kéz, rácsúszva a leszakadt kabátujj, fél fej, csöpögött lefelé. Iszonyatos bűz. Amikor a ruha meg az emberi hús együtt ég, mondta a bajuszos beleborzadva a felidezett, testközeli látványba.

Fehér zászlót, fehér zászlót, üvöltötte valaki! Rajtam fehér ing volt, levettem. A kiabáló kikapta a kezemből, felemelte és kilépett vele a jobb első ajtón. Abban a szent pillanatban agyonlőtték golyószóróval. Minden menekülőt lelőttek, aki kilépett a buszból. Őt ember feküdt egymás hegyén-hátán. Jajgattak, anyám, anyám, vagy orvost!

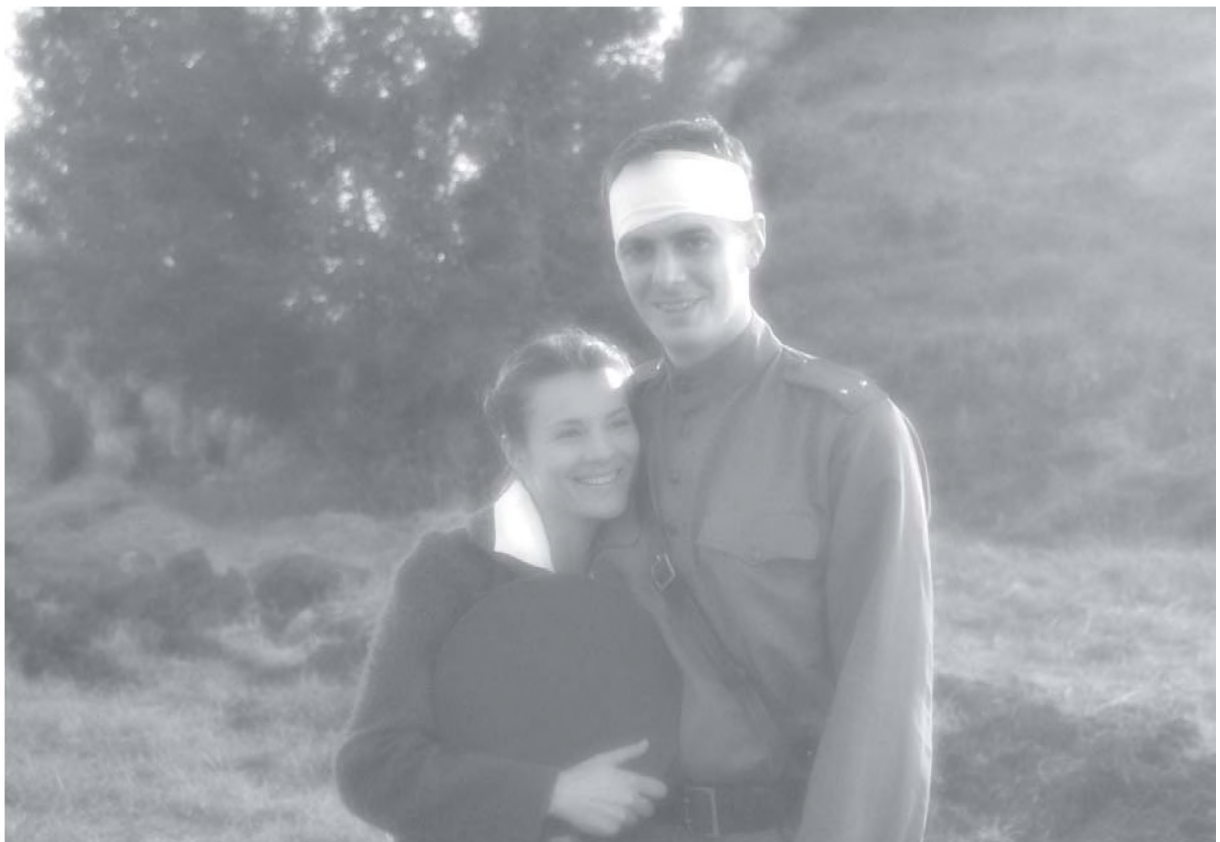
De nem jött se anyám, se orvos, csak a golyók, mondta a bajuszos.

Átéltam a háborút, voltam katona. Kivártam egy keveset, és egyetlen vakmerő ugrással kivettem magam a jobb első ajtón. A földön fekvő halottak és sebesültek mögött találtam fedezéket. Onnan meg bátorságot gyűjtve hatalmas szökkenéssel kivágódtam a Sötétkapu tövéhez, most találj el ávós, a kurva anyád.

Aztán felálltam, és eszeveszett futással – a fal mellett – rohanni kezdtem kifelé, aztán fel a hegyoldalra, meg se álltam ideig.

Nem is értem, mondta a bajuszos, ez hogy tudott a kezemben maradni. Mutatta a szakadt, véres szalmaszatyrot.

Aztán üvöltve jajgatni kezdett, gondolja a férfi, szabályszerűen folytak a könnyei, hogy mi lesz most velem, kismgyerekeivel, mert olyan sokan látták, a fél busz ismerős, ezért megint becsukják a kometisták. Ha agyon nem lövik.



Werk, ki tudja, meddig werkheted

Részletek egy laza naplóból, amelyet a Liberté 1956 című film forgatása alatt jegyzett le

SZŐCS GÉZA

I.

2006. augusztus 7-én kora délelőtt a debreceni főtéren váratlanul megjelent egy különös teherkocsi. Feltűnő volt ott a városháza előtt, a sétálóutca közepén. Dizájnya legalább olyan régmódi volt, mint amennyire tiltottnak számít a zóna, amelyben a sofőr lavírozgatott vele. De feltűnő volt mindenképp azért is, mert platóján elszánt ábrázatú népek lobogtatták a piros-fehérszöldet, olyan öltözékben, amelyben a mindennapi viselet sajátosan keveredett a „karhatalmi” fazonnal, ideértve egyenruhák elemeit, sőt fegyvereket is. Ezt az öltözéket nevezik rablócivilnek.

Az így felkészített társaságból jutott a teherkocsi – egy hajdani igazi Csepel – lépcsőre, sőt motorházára is, amitől a jármű olyan kinézetet nyert, mint valamiféle felvirágozott öslény. „Halál az ÁVH-ra!” és hasonló kiáltások olvadtak a Marseillaise dallamával egyetlen hangzavarba. Egyszóval érthető, hogy miért támadhatott amolyan igazi „akció van” érzése annak az idősebb úrnak, aki a villamosmegállóban csillogó tekintettel és elszoruló torokkal fordult hozzám:

- Hova mennek?
- Filmezés van, bácsi – feleltem.
- Igazán? – kérdezte csalódottan, elfojtva azt a látható reményét, hogy végre talán ő is részt vehet valamiben, vagy legalább, hogy végre történik valami.

Számomra viszont ezen a délelőttön kezdett kézzelfoghatóvá válni, hogy a Libertéből tényleg lesz valami. Színpadon, sőt talán filmen is.

Ez a história a múlt évezred legvégén kezdődött, az Orbán-kormány idejében, miután létrehozta az Országimázs Központot. Nem hallgattam el O. V. elől a véleményemet, hogy erre az intézményre így semmi szükség, amennyiben tényleg az ország – pláne a nemzet – imázsának, imidzsének vagy imágójának akarunk használni. Azt nem így kell.

– Hanem hogyan? – kérdezte O. V. azoknak a miniszterelnököknek a hangján, akiket érdekel az alanyi költők véleménye a nemzet dolgaival kapcsolatban.

– Egy történetet kell írni saját magunkról. És ahhoz a történethez írjon zenét mondjuk Andrew Lloyd Webber. Ahogyan az Evita példája is mutatja. Az Evitát megnézte vagy meghallgatta egyik milliárd ember, lehet, hogy három, akiknek nagy része korábban azt sem tudta, hol van Argentína, kisebb része azt sem, hogy egyáltalán létezik ilyen ország. Egy olyan film kellene, amely egyszersmindenkorra véget vet annak a hülyeségnek, hogy „a szép román főváros, Budapest”.

– És miről szólna a történet?

– Semmiképp nem a honfoglalásról, és nem is Szent Istvánról, még Mátyásról sem, aki pedig nekem igazán kedves... De még negyvennyolcas történet se legyen. Egy olyan történet, amely a ma legfontosabbat mondja el rólunk, csakis ötvenhatról szólhat.

O. V. eltűnődött.

- Megírnád?
- Persze.

Így kezdődött. Nem készült semmiféle szerződés, nem született semmiféle megbízás, nem volt az egész mögött „papír”, sem pénz. Csak egy biztatás volt, nem felkérés, de nekem éppen ez az impulzus hiányzott, hogy megírjam a történetet.

Néhány hétbe telt, amíg befejeztem. Bár később még többször hozzá kellett nyúlnom, attól függően, hogy a szöveg színdarab-változata tűnt-e éppen időszerűnek, vagy a filmre szánt összöveg. (Ezt az összöveget olyanfajta megfilmesített daljátéknak képzeltem el, amilyen a Koldusopera vagy a Hány János.). Aligha sikerült

tökéletesre. Életemben csak egyetlen forgatókönyvet írtam, az volt a *Bombázó lányok árnyékában – A magyar ember és a zombi* című kötetben jelent meg –, de abból sem lett film, úgyhogy mindaddig nem adatott meg nekem a tapasztalat: hogyan történik, valójában milyen az a transzformáció, amelynek során a szó (mozgó)képpé lényegül.

(Most meg éppen ezért vagyok itt Debrecenben.) A történet, amit írtam, Vidnyánszky Attila kezébe került, és elkezdte önálló, tölem független életét.

„Tölem független”, olyan értelemben is, hogy művésziileg felfogott tovább-alakítását, dramaturgiai és képi újrafogalmazását, egyszóval magát a rendezői munkát egy szuverén, saját törvényű (tegyük hozzá: igen: nagyformátumú) alkotó vette a kezébe, akinek semmi szüksége a szerzőre, mert mindent egyedül szokott eldönteni. Ehhez képest maximális udvariassággal vette tudomásul, hogy én is ott szeretnék lenni a forgatáson.

Emlékszem, Esterházy mesélte egyszer, Gothár Péterrel készített filmjükről:

– Gothár nem tűr beleszólást. Nem is nagyon erőltettem, egyszer azért megkérdeztem tőle: az vajon nem lenne-e megoldható esetleg, hogy... NEM, szakított félbe azonnal Gothár. Úgyhogy ráhagytam mindent.

Gothárt nagy művésznek tartom, a *Bombázó lányokat* azzal írtam, hogy ő lesz majd a rendezője. De már akkoriban egyre kevésbé jutott filmlehetőséghez, azóta is csak színpadon rendez leginkább.

No és Vidnyánszky? Ő miféle reményekkel, miféle esélyekkel tervezhet filmet? eddig még egyet sem volt lehetősége rendezni. Milyen valószínűsége van annak, hogy éppen ebből lesz valaha is film?

Itt lép be a képbe Kántor Laci, aki bele mert vágni a Liberté gyártásába, pedig minden ellene szólt.

Kántor becsületére legyen mondva, aki úgy ítélte meg, hogy egy Vidnyánszky kaliberű tehetségnek negyvenen túl már meg kell adni az első film esélyét – meg hogy egy vállalkozás, amelyet Cseh Tamás, Eperjes Károly és Hobo részvétele egyaránt fényjelez, nem beszélve a lelkes csapat egészéről, akikre új társulat kezd épülni Debrecenben, megérdemli, hogy kockáztasson érte az ember – meg hogy ’56 még mindig majdnem fehér, legalábbis szürke folt a magyar társadalom tudatvilágában – nos, mindezek alapján Kántor László meghozta azt a hazárd döntést, hogy elindítja a filmet.

Amikor befejeztem a történetet, eljuttattam O. V.-nak. Ő pedig átadta a Happy Endeseknek (vagy Ezüsthajósoknak? szóval a Káel-Wermer duónak), hogy nézzék meg, mit lehetne kezdeni vele. Ez 1999-ben történt.

Káel Csaba jófejű, jó szemű, jó humorú, bohém, laza világfí, a szerencse kegyeltje. A hivatalnok ellen-típusa. Ma sem tudom, megmutatta-e a filmet Wermér Andrásnak – de ha nem is, említeni bizonyára említette neki. Merem remélni.

Nem mintha ezen múltott volna a dolog. Ha arra a kérdésre körvonalaznék választ, hogy vajon lett volna-e film az egészből, ha Wermér is elkezd vele foglalkozni, félo, hogy a válasz nemleges volna. Wermernél féltékenyebb emberrel ugyanis még nem volt alkalmam találkozni. Bámulatos eredményességgel szorított ki O. V. környezetéből mindenkit, akit lehetséges riválisának érzett, vagy akiben csak jele is mutatkozott kreativitásnak, fantáziának, ötletnek. Hitbizományának tekintette Orbán bizalmát, ame-

lyet kizárólagosan szeretett volna élvezni, s amely monopóliumnak a megszerzéséért és megtartásáért meg is tett mindent.

Káel le akart beszélni Webberrel. Stinget látta volna legjobbnak, a filmhez legmértöbb zeneszerzőnek, de odáig nem jutott el, hogy egyetlen lépést is tegyen ez irányban. Sting szerintem ma sem tud az egésztől.

Közben a médiamogulnak nevezett Josef von Ferenczy is, Münchenből (itt Magyarországon: Ferenczy Jóska Kecskemétri) tudomást szerzett a történetről, elkérte tőlem, elolvasta és megszerette. A címet is ő javasolta, addig még címe sem volt. Lefordította angolra, hogy egyszerűbb legyen Webberrel (esetleg Stinggel) együttműködni a film – vagy musical – létrehozásában. A fordítást ő fizette. És talán, ha Ferenczy nem éppen akkoriban roppan össze anyagilag, néhány rossz szerződés és egy rosszkor elhunyt adószakértő miatt, aki Ferenczy cégeit magával vitte a sírba, a Liberté már régen elkészült volna. De az öregnek ettől kezdve egészen más gondokat kellett megoldania, és nemsokára el is tűnt a közéletből, amelynek színes és rokonszenves figurája volt.

Ferenczy kb. így fogalmazta meg, miért figyelte fel a Liberté (amely akkor még nem Liberté volt):

„– Te ezt másoknak írtad a magyarokról. Szép dolog. Csakhogy az is benne van, amit a magyaroknak legfontosabb tudniuk magukról. És ez még fontosabb.

– Értem.

– Tudod, mi volt az én első nagy dobásom az életben? Az, hogy 1954-ben megérezttem, hogy mire van szüksége a németeknek. Na? Önbizalomra! És az, hogy akkor világbajnokok lettek, éppen ellenünk, ez eleget tett ennek az elemmentáris német igénynek, s én ezt ismertem fel és állítottam pódiumra, én vittem be Németország minden sarkába, én voltam, aki mitmachenoltam azt, hogy... a filmet a svájci focidöntővel kapcsolatban...

– Értem.

– Na látod. Erről szól a te filmed is. Ez a lényeg benne, hogy azok a magyarok, akik bemennek a moziba megnézni, mint öntudatos és önbizalommal teli magyarok fognak kijönni onnan, a bátorság és erő érzésével magukban.

Folytatása a 7. oldalon



Folytatás a 6. oldalról

Ami 54-ben a döntő megnyerése volt a németek számára, az lesz a te filmed 56-ról a magyaroknak.

- Értem. És mikor lesz ebből szerinted film?
- Beszélék a Mándokiékkal.
- Milyen dokiékkal?”

Leslie Mándoki, akkor még Mándoki László, néhány barátjával a hetvenes években szokott nyugatra egy szlovéniai alagúton keresztül. A kezdeti nehéz esztendő után egyre ismertebb zenész lett belőle, néhány száma hatalmas siker lett, elsősorban a Dzsingisz Kán című (valóban) világláger, néha még ma is hallható. Mándoki legjobb szerzeményeit azonban nem a diszotípus jellemzi, mint ezt a dzsingisz számot, amelynek annyi haszna azért volt, hogy a bevételekből stúdiót lehessen létrehozni a starnbergi tónál (Red-rock Production, Tützing), amelyben állandó vendég a rock és popzene nemzetközi elitje. Mándoki különben nemcsak menedzser, ő maga is gyakran együtt gitározik az élő legendákkal.

Mándoki Kopecsni Györgyöt, egyik munkatársát bízta meg azzal, hogy ő tárgyaljon Káel Csabáékcal a filmről.

Káel akkoriban éppen a Bánk Bánt forgatta, amelyből végül igen kiváló operafilm lett. Az egyik forgatási helyszínén, egy vidéki templomban fogadta Kopecsni, két snitt között.

Megbeszélésük értelmében a Mándoki-stúdió kész volt vállalni, hogy zenei háttérrel biztosít a Liberté című musicalnek, bevonva a „project”-be Stinget, és/vagy Paul McCartneyt, továbbá a hegedűs Jerry Goodmant (vagy Jean-Luc Pontyt), valamint, többek között, David Coverdale és Ritchie Blackmore rock-zenészeket, és mindazon (magyar és nem magyar) énekeseket, gitárosokat és dobosokat, akiket a felek közösen megfelelőnek gondolnak (pl. az akkor még teljesen ismeretlen Király Lindát). Honoráriumokról akkor tárgyalnak majd, amikor magyar oldalról (honnant? az Országimázs Kozpontból? a kultuszminisztériumból? valamilyen más kormányzati forrásból? számomra ez nem derült ki) annak rendje és módja szerint felkérlik őket együttműködni.

Azóta Ferenczy Jóska visszavonult a grünevaldi erdők közé, Wermmer is ritkán mozdul ki Pest közeli haciendájáról, a Fidesz elveszített két választást, elkészült vagy száz magyar film, közte a Bánk bán, Andy Vajna milliárdos költségvetéssel vízipólos filmet forgat 56-ról, de Starnbergbe azóta sem érkezett semmiféle megkeresés, érdeklődésre utaló, legalább utólagos vagy futólagos üzenet, vagy bármi egyéb, amit valamilyen komolyan vehető szándék jeleként lehetett volna értelmezni, akár mint múlt idejű, már nem aktuális szándékát is. Káel ma a Művészetek Palotájának egyik fontos háttérembere, ha néha véletlenül összefutunk, megegyezünk, hogy majd hívjuk egymást, de ez még soha nem történt meg.

A Libertéből évekkel ezelőtt részleteket közölt a Kortárs, és a Szépirodalmi Figyelő című folyóirat a közlés alapján díjjal jutalmazott, az egyetlen díjjal, amelyet ebben a második évezredben bárki is nekem szánt, és amely éppen ezért különösen jól esett. Ezt leszámítva, a szöveg csöndes téli álmát aludta, mígnem Vidnyánszky el nem olvasta.

Közben eljött a 2006-os esztendő, a forradalom 50. évfordulójának távlatával és azzal a reménnyel, hogy az 56-ról való méltó megemlékezés igénye garancia lesz a különböző pályázati esélyek és támogatási lehetőségek szempontjából. Ebben ugyan én egyetlen pillanattal sem hittem, de pesszimizmussal nem akartam elkéséríteni sem Attilát, sem Kántor L. acit. Inkább olyasmiben bíztam, hogy nem lesz teljesen eredménytelen, ha tehetősebb cégekhez fordulunk.

(...)

Vége az első forgatási napnak. Figyelem a színészeket: vajon melyikük vesz részt hittel az egészben s vajon melyikük csak rutinból? Melyikük mit tud ötvenhatról? Szeretnék mindeniküknek adni egy példányt a kötetből.

A Liberté ugyanis megjelent közben könyvként is, Aradon az Irodalmi Jelen gondozásában. Előzőleg hosszú ideig tartott a huzavona a Mun-

dus kiadóval, amely csak ez év őszére vállalta volna a kiadást. Ezt több szempontból is túlságosan későnek ítélem, így fogadtam el Böszörményi Zoltán ajánlatát. Miután a könyv semmiféle támogatást nem kapott sehonnant (nem került bele az ötven támogatott 56-os könyv közé).

A Liberté egyik főhőse egy orosz tiszt, aki átáll a felkelők oldalára, s végül azon az oldalon esik el. Mikor alakját megrajzoltam, jó néhány korábbi olvasmányom befolyásolt, amelyek hasonló esetekről számoltak be.

Csak hogy a téma tudományos igénygel máig nincs feldolgozva. Nem volt lehetséges a szakirodalomhoz fordulnom a kérdésben, mert a kérdésnek nincs szakirodalma.

Így kezdtem el, utólag, visszakeresgéltem korábbi olvasmányaimból – meg persze az újabban megjelent könyvekből – azokat az utalásokat, hivatkozásokat, sokszor csak információ-morszákat, amelyek alapján végül korvonalazható a válasz: álltak-e át a szovjet hadseregből (orosz, ukrán, grúz, észt, lett, magyar stb.) vöröskatonák 56-ban a magyar oldalra? Így született meg végül, öt-hat év alatt, az a tanulmány, amely a kötetben olvasható, és amelyet leginkább oroszul kellene hozzáférhetővé tenni, hogy beépülhessen az 56-tal kapcsolatos posztsovjét lelkiismeretvizsgálatba.

Vjacseszlav Szereda történész, a magyarok meghatóan elkötelezett és ragaszkodó barátja, a mai magyar irodalom legismertebb orosz műfordítója ezt a tanulmányt is tervezi oroszra fordítani – magát a színdarabot is ő ültette át, Marina Borogyickájával együttműködve –, de egyelőre nem biztos, hogy lenne olyan kiadó, amely merne ezzel a kérdéssel foglalkozni. Még nemrég is az a merev válasz volt a hivatalos moszkvai álláspont, hogy a Vörös Hadseregben nem szolgáltak árulók, dezertőrök és fasiszták, senki nem állt át sehova, az egész nem egyéb, mint az ellenforradalmi propaganda befeketítő konfabulációja.

Így hát csoda már magának a drámának az orosz nyelvű kiadása is, középpontjában a szovjet hadsereggel szembe forduló Pável figurájával. Mégis, egy moszkvai színház, a Nyikitszkij Várot, hírek szerint bemutatná, de ehhez anyagi segítséget remélne Magyarországról. Onnan tehát, ahol egy fillért sem szántak a kötet kiadására, és ahol a színdarabból készülő filmet úgy szolván oneróból kell összehoznia a producernek.

A film ugyanis jóformán valóban a semmiből készül, mármint üres kasszából. Debrecenben a Liberté mint színdarab október végén kerül színpadra, és Vidnyánszky, aki eredetileg azt az előadást rendezte, meggyőzte a színészeket, hogy vállaljanak fellépést a filmes mutációban is – a szerepet amúgy is betanulták már –, és a színészek ezt el is vállalták.

Nem mindenki, és aki nemet mondott, azt is megértem.

Eddig sem éreztem képesnek magam a színészi munkára, most meg jobban megerősödött bennem a csodálat a színészek iránt. Mert azt, hogy jól-rosszul eljártsszam egy szerepet, persze én is el tudom képzelni magamról – egyszer. Hogy egyszer eljártsszam, főleg, ha rám van szabva. Na jó, kétszer. De estéről estére? vagy éveken keresztül?

Ehhez képest egyszerűbbnek tűnik a film. Ott egyszer eljatszod, a többi a kópiákra és a filmforgalmazóra tartozik, a mozitermekben nem neked kell estéről estére „hoznod magad”.

De a filmfelvételnél lélekölőbb, idegileg és érzelmileg kimerítőbb önkizsákmányolást nehéz elképzelni. A szenvedély tüzét a tekintetben, az indulat vibrálását, a beletörődés volgymenetét, a harag vértolulós explózióját, a szemérmesség alatt a kacérságot, az ártatlanság alatt a kihívást – hogy egy-egy ilyen feladatot megold a színész, pláne jól – ez rendjén van. De hogy újabb meg újabb menetekben képes legyen ezt a pszichés és mentális teljesítményt megismételni, felőrként újra meg újra, ugyanazzal az ételéssel, beleérzéssel, elpirulással, kivörösödéssel, elsápadással, elsötétüléssel, remegéssel, a szem villogásával, az orrcimpa tágulásával – megismételni pusztán csak azért, mert a másik színésznek botlott a nyelve, vagy a világitás nem volt töké-



letes, vagy a hangosítás, vagy valami egyéb nem tetszett a rendezőnek – nos, ez az az erőpróba, amelyen biztosan elbuknék már a harmadik fordulóban. De aligha tudnának annyit fizetni, hogy belevágjam a fejszemet.

Augusztus letére a hónap hideg, főként éjszaka, és a felvételek nagy része éjszakai forgatáson készült. Susan és Pável, a két főhős, mármint Varga Gabriella és Andrásy Máté, félmeztelenül, végtelen ágyjelenetben dacol a hideggel, míg végre felhangzik a „jó lesz”. Egy másik jelenetbe belesápadok – a pesti srácok jelenete ez, egész este kineznek a gyerekeket, végül eloldalgok, már nem bírom nézni. Másnap – elhatározásom ellenére, hogy semmibe nem szölok bele, ha nem kérdeznék – óvatosan előadom Attilának az aggályaimat. Rámnevet: Ne izgulj, az egészből nem marad meg semmi, újravesszük őket, más beállításban. De már oda is fordul Andrásyhoz: Te Máté, ez a jelenet jobban nézne ki, ha a bal kezeden tartanád a puskát... nem lehetnél itt balkezes?

– De igen, de akkor az előző jelenetet is újra kellene forgatni.

– Miért? abban a bal kezeden szerelmeskedtél? – vigyorog rá Attila, aki az embertelen stressz körülményei között nemcsak a művészi és szervezési, hanem a pénzügyi feladatok nyomasztása alatt is a maximumot hozza ki magából is és a csapatból is. Szalmakalapja alól kialvatlanul, de töretlen koncentrációval, derűvel és humorérzékkel figyelni és irányítja a kis világot, amelynek ő a központja, mozgató akarata és varázslója.

Maléter Pál és Malinyin tábornok kettősét forgatják éppen – szó szerint forgatják, mert a két tiszt a forgószínpadon áll és forog el egymással szemben – amikor elszakad a csorló lánc és leáll a színpad. Attila intésére azonnal odaugrik egy csapat a statisztériából és a díszletmozgatóktól, és kézi erővel forgatják tovább a korongot. 56 november 3-a drámai estéje a tókóli szovjet pa-

rancsnokságon bizarr látomásban elevenedik meg – és akkor ezzel a fojtogató légkörű vacsorajelenettel is megvagyunk.

De vajon ittak-e a magyarokat törbe csalo szovjet tisztet – még a letartóztatás előtt – áldomást a békére magyar vendégeikkel? Amikor a drámát írtam, erre nézve semmilyen adat nem állt rendelkezésre, én pedig biztosra vettem, hogy biztosan koccintottak a megegyezésre, és így is írtam meg a jelenetet.

Hajnalban még olvasgatok, Pallai Péter és Sárközi Mátyás könyvét, amely a BBC-ben 56-ban (és később 56-ról) elhangzott anyagokból válogatott izgalmas szöveggyűjtemény. (A szabadság hullámhosszán. Az 1956-os magyar forradalom története a BBC elmondásában. Helikon kiadó.) A könyvet már hetekkel korábban megkaptam Sárközitől, de csak most van időm olvasgatni. És íme, mit találok a 183. oldalon.

Vitalij Fomin 1956-ban a szovjet különleges hadtest politikai tisztje és tolmácsa volt, százas rangban. Az ezredesként nyugalmazott tolmáccsal a BBC 1992-ben és 2004-ben is interjút készített. Ez utóbbi alkalommal Fomin, aki a magyar–szovjet kivonulási tárgyalások tolmácsa volt, azt állította, hogy fogalma sem volt, hogy egy színjáték statisztája. Fomin így emlékezett vissza a szovjet részről Malinyin tábornok által vezetett november 3-i második magyar–szovjet megbeszélésre:

„A második találkozó Tokolon kezdődött, ahol a szovjet különleges hadtest hadműveleti csapatparancsnoksága volt. Este – magyar időszámítás szerint – tíz-tizenegy óra körül kezdődött a tárgyalás. Gyorsan befejeztük, majd Malinyin meghívott mindenkit vacsorázni, de magyar részről azt mondták, hogy erre nincs idejük, sürgősen jelentést kell tenniük. Akkor egy pincérnő bort hozott, ittunk egy pohárral, vártuk, hogy a magyarokért jöjjenek a gépkocsik. Ekkor a szobába lépett három KGB-tiszt.

Folytatása a 8. oldalon

Folytatás a 7. oldalról

A magyar katonák székei mögé álltak. Bejött Szerov tábornok, a KGB-bizottság elnöke, köpenyben, de díszruhában. Ledobta a fehér kesztyűjét az asztalra, és abban a pillanatban lefegyverezték a magyarokat. Ez volt a jel. (...) Nem érzem jól magam. Szerov semmivel sem indokolta a magyar küldöttség letartóztatását. Én például ezután a következő feladatot kaptam: hamisítsak egy táviratot Maléter nevében, hogy a tárgyalások rendben folynak” stb.

Na kérem. Mint tudjuk, Moszkvában október 31-ére már eldöntötték, hogy Magyarországot lerohanják. Hogy miért kellett a hadosztályok, a tűz és vas, a brutalitás diplomáciája mellé még az ázsiai furfang és hazugság is – miért kellett még borozgatni is az ellenfél honvédelmi miniszterével, akiről tudták, hogy pillanatokon belül letartóztatják és később föl is akasztják – hogy miért kell még a legutolsó percben is hazudozni és színházat játszani –, mindegyre aligha adható más felelet, mint az, hogy a kétszínűség, az alakoskodás, az egérrel játszó macska önteltsége, a sunyiság, a „mindent megengedhetünk magunknak” dolyfe egyrészt, másfelől pedig a nemesség mindennemű hiánya szervesen hozzátartoznak a bolsevik erkölcsökhöz, szokásokhoz és stílushoz. Hiszen az elvtársak nemhogy az ellenfelekkel, egymással is ugyanígy viselkedtek és küldözgették bitófára egyik a másikat, miután még jóízűen együtt vacsoráztak.

(...)

Miközben vért verítékeztve, úgy takarékoskodva, ahogy lehet, a kis társulat hőiesen küszködik a debreceni repulótér melletti volt szovjet repulós laktanyában, megindult a hollywoodi közreműködéssel, mamut- sőt masztodon-költségvetéssel készülő „vízipólós-56-os” film promóciós-reklám-PR gépezete. A Gyurcsány-kormány ugyanis felismerte azt, amit az Orbán-kormány emberei nem: a nemzetnek, az országnak, de még az éppen kormányzó kormányzatnak is szüksége van egy 56-ról szóló, nemzetközi értelemben vett „szuperprodukciónak”. Így a „nemzeti oldal” anélkül várja az ötvenedik évfordulót, hogy saját szellemi és anyagi erőforrásaiból fel tudna mutatni egy jelképi erejű és reprezentatív minőségű alkotást 56-ról.

Igaz, nemcsak a kormányzat „kincstári” szörnyűsége fog elkészülni az ötvenedik évfordulóra a Felvonulási téren, hanem Csikszentmihályi Róbert műalkotása is ott fog állni októbertől a Műegyetem előtt. Beszorított, perspektíva nélküli helyszínen, de mégiscsak egy komolyan vehető műalkotás. Attól tartok azonban, nem fog új ország-szimbólum válni belőle.

De hogy jut ez eszembe, miért is lenne új ország-szimbólumra szükség? A régi nem felel meg?

Melyik is a régi ország-jelkép? Amilyen New York tengeri kapujában a Szabadság-szobor, vagy Párizsban az Eiffel-torony, vagy Athénban az Akropolisz, Egyiptomban a piramisok? mi idézi fel a magyar történelmet, kultúrát vagy legalább a magyar államot, vagy annak fővárosát a világ szemében? egyetlen bevillanással, melyik az a magyar épület, objektum, műalkotás, egy szóval fogalom, leszámítva a pusztát, a csárdást és – féltő, hogy igaza volt Landesmann rabbinak, Isten bocsássa meg neki – a futyulós barackpálinkát?

Néhány évvel ezelőtt, pontosan 2002-ben, ezért fogalmaztam egy kiáltványt arról, hogy valahol Budapest belvárosában, a Duna-parton vagy a Duna vízében meg kellene születnie annak az emlékműnek, amely 56 üzenetét mutatja fel, mint ország-jelképet.

E kiáltványt Faludy György karolta föl, azonnal csatlakoztak hozzá 56 leghitelesebb résztvevői és örökösei, magyar, olasz, orosz, román és francia személyiségek (köztük Catherine Camus, Albert Camus lánya is – emléksünk, hogy a magyar forradalomról Camus írta a legszébb sorokat), Demszky Gábor pedig sajtótájékoztatót jelentette be, hogy a főváros támogatja ezt a nagyszerű ideát.

Gyorsan szögezzük le: korábban is születtek, Budapesten is, 56-os emlékhelyek, objektumok, szobrok stb. Amit ez az általam fogalmazott és többszáz aláíró által hitelesített elképzelés ezekhez képest mint többletet tartalmazott, az két szempontból volt fontos. Egyik az emlékmű méretéből, elhelyezéséből és műértékéből összea-

dódó, említett, remélt országszimbólum-hatás. A másik: a kezdeményezők személye a magyar szellemi életből és közéletből régóta hiányzó konszenzus lehetőségét mutatta föl a torzsalkodásba belefáradt nemzet színe előtt. Ez lett volna az az emlékmű, ahol együtt (vagy: egyaránt) korszorúzatott volna mindenki.

A Medgyessy-kormány azonban elpackázta ezt a lehetőséget. Ahelyett ugyanis, hogy a már létező tervezetet karolta volna fel, elemezve a már zajló eszmecsere konklúzióit (A Dunánál hónapról hónapra hozta a hozzászólásokat), sitty-suttu lenyúlta az elképzelést, és egy Szajda Szilárd nevű funkcionáriusra bízva a nemzeti konszenzus ügyét, összehozott egy helyes kis szorbizottságot (is, egyéb 56-os bizottságok mellett). A legkisebb zavart sem érezték, amiért még csak nem is szóltak nekem a dologról, a leggyógyíthatatlanabb süketseget mímelték, amikor a bizottságon belül elhangzott a javaslat, hogy azért mégiscsak egyeztetni kellene azzal a civil kezdeményezéssel, amely nyilvánosságra hozta az 56-os emlékmű gondolatát, és a legcinikusabban megalázták a bizottság azon tagjait, akiknek a megkérdése nélkül, de a nevükben, a hátuk mögé bújva eldöntötték, hogy kik nyerjenek az emlékműpályázaton. Gergey miniszter ezúttal is jókora hólyagnak bizonyult, még csak nem is fogadott, amikor tiltakozni akartam ezügyben – tiltakozni nem azért, hogy magamnak kérjek elégtételt, hanem hogy azzal a többszáz aláíróval ne járassák a bolondját, bezárólag Madame Camus-val, s főleg, hogy ne játsszuk el 56 egységes megünneplésének esélyét ilyen kisstíli taktikázásokkal.

Ahogy ez az emlékmű függőlegesen hordozta volna azoknak az embereknek az emlékét, akik 1956-ban megváltoztatták a világtörténelmet, úgy ez a film és ez a színdarab az idő vízszintes folyamatosságát követve lesz szerény hordozója annak az üzenetnek, hogy ez az akkor még túl nem öregedett, el nem bányósodott nemzet még ötven éve is képes volt meghallani a történelem imperatívuszát, amely egybeesett saját tudatalattijában örözt ideáljaival.

Közben lesújtó hír: Cseh Tamást borzasztó betegség támadta meg, sem a színpadon, sem a filmben nem játszhat, műtét és kemoterapiás kezelés vár rá. Bizakodó hangon beszél, Attila majdnem megkönnyezi. Arra kérem, ha a műtét nem sikerülne, szóljon rögtön, tudok egy kipróbált szellemgyógyász csoda-orvost.

De térjünk vissza oda: vajon ez a film „melyik oldalé”? nem a nemzeti oldalé?

Nem. Reményeim szerint semelyik oldalé sem lesz, hanem az egész nemzeté, sőt a nemzetén kívül mindazoké, akik érteni szeretnének valamit Magyarországból.

Nem szeretném tehát, ha ezt a filmet kisajátítaná valaki. Nem mintha a saját helyemet máshol határoznám meg, mint a nemzeti oldalon. De ennek a hovatarozásnak nincsenek szakértő-választási konzekvenciái, legfőképpen olyan értelemben, hogy nem tartozom egyikbe sem. (Ennek persze oka az a gyűlölet is, amellyel a Fidesz-környéki holdudvarokból és végvárcsakkból igyekeztek mérges harapásokkal elriasztani és elűldözni a Hankiss Ágneshez hasonló komisszárok, de oka az a felismerés is, hogy milyen mélyen vonzódik a Fidesz második vonala a dillettánsokhoz).

Röviden: ezt a filmet nemcsak a kormányzat nem támogatta, de a Fidesz körüli, vagy „közeli”, egyszóval hozzá, mint középponthoz köthető intézményes struktúrák, alapítványok, vállalkozók, pénzes emberek köréből sem volt érzékelhető semmilyen fajta 56-nak elkötelezett koncepció, semmilyen tudatos értékválasztásra épülő kulturális vagy kultúrpolitikai stratégia vagy program, szóval semmi-féle pozitív akarat.

De azt a pénzt, amit a produkció kapott, honnan is kapta?

A legelső olyan döntést, amely ha minimális pénzt is, de mégiscsak pénzt juttatott az addig csak illuzórikusan és verbálisan létező film-álomba, a Magyar Történelmi Film Alapítvány hozta. Kuratóriumában jó néhány olyan taggal, akikkel az élet korábban szembefordított. Becsületükre legyen mondva, a rendelkezésükre

álló megnyírbált, megcsonkított, lefosztott keretből minden olyan filmet támogatni igyekeztek, amelyet értékesnek ítétek. Ha van ma független alapítvány az országban, ők azok.

A Magyar Mozgóképek Alapítvány viszont, az MMA, ezúttal is bebizonyította teljes alkalmatlanságát, legalábbis szememben. Tudom, hogy nem számítok elfogulatlannak e kérdésben, miután a Liberté támogatásának gondolatát kétszer is gorombán elutasították. Ám, hogy milyen viszonyok, erkölcsök, szempontok uralkodnak az MMA köreiben, erre nézve elmesélek egy másik esetet.

Van egy filmstúdió, amely dicséretes helyzetfelismeréssel foglalkozni kezdett a magyar forradalom melletti kiállásáért láb alól eltett Pólv Bang-Jensen ENSZ-diplomata halálának körülményeivel. Miután magát a Libertét Bang-Jensen emlékének ajánlottam, a stúdió felkért, hogy működjem közre a forgatásban. Javaslatomra el is mentünk interjút készíteni Király Béla tábornokhoz, a kevés olyan élő tanú egyikéhez, aki személyes kapcsolatban volt a szerencsétlen veget ért dán diplomatával. De előkészíttem egy interjút Faludy Györggyel is, aki a magyar újságírók-szerkesztők közül legelsőként (és akkoriban legtöbbször) foglalkozott Bang-Jensen halálának különös körülményeivel.

Király Béla tábornok, túl a kilencvenen, annyira precíz tudással, annyira mély és alapos analízissel lepett meg mindannyiunkat, hogy a stúdió vezetőiben felmerült a gondolat: kellene egy életút-interjút készíteni vele, ellátogatva ennek az életnek minden fontos helyszínére. Nos, ezzel a tervvel pályázott a stúdió az MMA-nál, feltüntetve természetesen a stábot is, amely a filmet készítené.

Az MMA válasza gyors és kategorikus nyet volt. Az indoklásban természetesen nem tértek ki arra a körülményre, amit a bíráló bizottság egyik tagja, Janisch Attila azokban a napokban egy ismerősének így foglalt össze: Megbolondultak ezek? azt hiszik, hogy egy fillért is kapnak tőlünk, ha a buliban benne van az a fideszes állat, a Szöcs Géza?

Szóval nálunk ilyen alapon osztogatják a pénzeket. A cég – melynek teljesen véletlenül a már említett Káel Csaba is belső munkatársa – le-

maradt a támogatásról, a Király-életútfilm sztorinó, és ezek után a stúdió, érthető módon, a Bang-Jensenről szóló filmet is nélkülém kívánja elkészíteni.

Mindez rendben is van így, de kérem én: az a tudás, az az ismeretanyag, amely a Király Béla vagy a Faludy György fejében van, azzal mi legyen? Ha Királlyal vagy Faludyval történne valami, akár csak memóriájuk meggyengülése is, ami így százhoz közel nem teljesen kizárható – szóval, ha a nemzet, az utókor, a történelem számára elvesz mindaz, amit ezek a pátriárkák és sámánok tudnak: akkor ki fog felelni ezért?

(...)

Ez után a kitérő után válaszoljunk arra a kérdésre is: a Történelmi Film Alapítványon kívül, még ki támogatta a filmet?

Megmondom: a debreceni önkormányzat. Pénzbeli, logisztikai, szervezési és kapcsolati támogatással, bízva a társulat hozzáértésében, szolgáltni kívánva 56 és a nemzet ügyét, röviden: a magyar kultúráét, még rövidebben: a kultúráét. A film Kósa Lajos személyes döntésének köszönhetően kerül a nézők elé.

(...)

Közben augusztus 19-e is közeledik, a Sopron melletti Páneurópai Piknik 17. évfordulója. A Piknik volt az egyik utolsó csapás a keletnémet rezsimre, rajta keresztül a szovjet birodalomra. Magyarország üttötte be az utolsó szegeket a kóporsóba, amelybe 1956-ban az elsőket verte. Olykor hívnak az azévi emlékredevezvényre – mint olyant, aki 17 éve nyakig benne volt a piknikben – olykor meg nem. Idén éppen hívnak, beszédet kellene mondanom az akkori áttörésnek, a vasfüggöny szétszakításának helyszínén. Csak hát az a helyszín az ország túlsó határán fekszik – de hát kicsi ország ez, egy ugrás egyik határától a másikig. Ami elgondolkodtat, mint furcsa koincidencia: 17 éve is összeért Debrecen Sopronnal.

Igent mondom, s ez azt jelenti, hogy 19-én este Sopronból fogok visszaindulni Debrecenbe, hogy az utolsó augusztusi forgatási nap estéjén elbúcsúzzam a színésztől.

Debrecen, 2006. augusztus 10–17.



Eperjes Károly a film egyik jelenetében

Dicsőség a legyőzötteknek? Igen, dicsőség. Am gyalázat, hogy a bábész világ szemé láttára mindez bekövetkezhetett. Az 1956-os, bukásában is győzedelmes forradalom azt sugallta a világnak, hogy egy kis nép is – erkölcsé tudatában – föl tud lázadni a zsarnok ellen, ha van erejét megsokszorozó hite a rablánc széttöréséhez. A magyaroknak, örömmel nyugtázzhatjuk, volt. Az antológia döbbenetes erővel arról ad hírt, bár egy-egy verse csupán dokumentumértékű, hogy a *magyar október* miként rázta meg a világot, s a szellem embereit (esetünkben a költőket) miképp készítette a mártírum előtti főhajtáson kívül az önvizsgálatra, s a nemzetük lelkiismeretét fölborzoló számonkérésre.

Aki csak rápillant Oskar Kokoschka *Ecce homo, 1956* című litográfiájára, az a bukott forradalmat szimbolizáló töviskoszorús Jézus-Ember mérhetetlen szenvedésében fölfedezheti az aggodó világ velünk való együttérzését. A világhírű osztrák festő, az expresszionizmus egyik vezéralakjaként is számon tartott Kokoschka grafikáján azért nyúlt a keresztény szimbolikához – „művészi munkásságában alig találunk vallásos témát” (John Russel) –, hogy egyetemes fájdalomként rögzítse a magyar forradalom megfeszítését. Ez a szálkás vonalaiban a szétszakított ságot, a gyöttrődő test szenvedését megjelenítő könyomat és Albert Camus önmarcangoló vallomása – az antológiát bevezető *A magyarok vére* – adja meg „a magyar október költői visszhangjának” az alaphangulatát.

Két, akkor már klasszikus művész *bevezetője* elég volt ahhoz, hogy elinduljon a Tollas Tibor gyűjtőmunkájával fémjelzett folyam, és áradjon, áradjon a szó, az egymástól távoli világrészek költőinek csodálatát, döbbenetét, szégyenkezését, főhajtását egyetlen *tiltakozás-áramlattá* sodorva. Nem csupán azért, hogy értéket jelöljön – „a magyar vér oly nagy értéke Európának és a szabadságnak, hogy övnünk kell minden cseppjét” (Camus) –, hanem legkivált azért, hogy a magyar forradalom elbukását megszenvedő bármelyik, bármely anyanyelvű költő ennek kapcsán fölépíthesse magában az egymástól távoli – földrajzi értelemben is távoli – szabadságok, a *szabadon való szólás mint tett* katedrálisát. Melynek alapja a minden kőnél kikezdzhetlenebb, időtállóbb „anyag”, az erkölcs.

A diktatúrák természetesen „szigorúan elrejtették a világ elől azt a tényt, hogy a magyar forradalommal az elnyomott népek mennyire együtt éreztek” – Tollas, a szerkesztő rögzíti ezt a *Zárószóban* –, de annyira nem tudták a szellem embereit elszigetelni egymástól, hogy a rejtező, akár földalatti „hallójáratokon” ne értesültek volna egymás verséről, a forradalommal s az üldözöttekkel szolidaritást vállaló megannyi líra-futamról. Legnehezebb helyzetben a kommunista rendszerek (magyarán: a szocialista országok) költői voltak, hiszen ők egy-egy *tiszta szót* papírra vetvén csaknem az életükkel játszottak. Mégis hallatták a hangjukat. Akik hazájukban sínylődtek (ezen elsősorban a szellemi rabságot értem), azok többnyire szamizdat folyóiratokban és könyvekben adták közre *forradalmi* – mert a magyarok forradalmát sajátjuknak is érző – *verseiket*. Egyetlen ilyen könyvatos gyűjteményt, a Moszkvában megjelent *Phoenix* (1961) mindenképp illő itt is megemlíteni. Evvel szemben az emigrációban élő költők – a lengyel Czesław Miłosz, a román Leonida Lutotovici, a kisorosz Alexander Nejmirok, a szlovák Jozo Zvonár, az észt Maria Under, a szerb Mico Vlahovič –, bár az otthoni titkosszolgálatok fenyegették őket, ugyanolyan szabadon dolgozhattak, mint a szabad világban élő társaik. Tehát a szólás mikéntjét és hatékonyságát, mégha az szimbólumok rejtezettségében történt is, sosem az illető országok diktatúrája – a szellemet sokkoló fenyegetés – határozta meg, hanem a mindenféle elnyomatást megvető írók erkölcsé.

A *Gloria victis 1956* című antológia ettől erős. S a megszólaló írók erkölcsét a szerkesztő, vagyis Tollas makulátlansága igencsak hitelesítette. Aki így olvassa az antológia verseit – minden megszólalót az etika mozgatott –, az sosem fog csalódní. Persze vakok volnánk akkor, ha nem vennék észre, hogy a jól ismert, klasszikus nevek – a francia Jean Cocteau, Jules Supervielle, Pierre Emmanuel, a lengyel Czesław Miłosz, Zbigniew Herbert, a norvég Arnulf Över-

SZAKOLCZAY LAJOS

Soha vér nem folyt még ily ártatlanul

Gloria victis – 1956

land, a spanyol Salvador de Madariaga, az amerikai Edward Estlin Cummings – mellett kevésbé ismert, csupán „szűk körben jegyzett” alkotók is helyet kaptak a versgyűjteményben. Jelenlétük – szóljanak akár csak egyetlen szenvedésszimbólumban – mégsem zavaró. Hogy *épp akkor, épp ott* hitet tettek a magyar október igazsága mellett, több mint dokumentumérték: emberségük megvallása.

Ha egy kicsit végigfutunk a költeményekben leggyakrabban megjelenő szimbólumokon, toposzokon, a forradalmat nagyon is jellemző hely- és személyneveken s a megszólalás megannyi formáján (igen gyakori az ima, a könyörgés), azonnal előtűnik a versépítkezés módja, s legkivált az a beszéd-alkázat, amiben egy-egy költő érzése szerint a leghatásosabban tud megnyilvánulni.

A vér túl gyakori szerepeltetése természetesen nem csupán a kivért forradalomra utal, hanem jelképerében fogva benne van az életet adó meleg, a tűz, a Nap vörössége éppúgy, mint a keresztény hit szerinti Krisztus-áldozat (A Szent vér az oltáriszentség része).

A „magyar vérnek” adózó Camus mellett érdemes még az angol David Gascoyne-t („egyszülött Fiának homloka vér-berakású ékkő”), a cseh Jan Klánskýt („Kanálisokból vér fakad”), a francia Jules Supervielle-t („vérző hegysorok sebével vert hazatok”), a görög Babisz Klaraszt („Vér és könny növesztik a faágakat, / Vérről és könnyről zöldell a föld”), a lengyel Tadeusz Słowacki és Czesław Miłosz („vérünk, mely nem folyt el a Vízutúlán, / titeket illet, nektek maradt”; illetve „Vér! Vér! Vörös tintával szeretné / át-húzni a hibát...”), a lett Olafs Sturms-ot („A vér sokáig ragyog az idők éjjelén át”), az olasz Libero di Libero („Október, október, vér-szüret, / magyarok mustja: örömmel kevert”), az orosz A. Onyeczszkáját („a füstölő vére zsír csepeg”) s az ugyancsak ehhez a nemzethez tartozó A. Petrovot („A Ljubjanka pincebörtönében / mennyi víz folyt el, s mennyi, mennyi vér”), a svéd Stig Carlson-t („soha vér nem folyt még ily ártatlanul”), a török Fazıl Hüsnü Daglarcát („A magyar hegység csupa vér”), az amerikai – USA – Neil Bradford Olson-t („Véres zászlókból kiszakad végre a sarló”), a chilei Gabriela Hüneust („Vállán (mármint az *éjnek* a vállán) a véres palást / a fájó föld / halotti leple lesz”), és nem utolsósorban nem árt még az algériai Kates Yacine-t is idézni: „Szégyen rátok, / Acélhadások, / Kiket morajló áradás / Marcangol és üldöz / Saját lemészárlásokba! / Vér folyik Algériában / És vér folyik Port-Saidban / És vér folyik Budapesten, / Tegnap Indokínában folyt meg Koreában. / Washingtonban is folyni kellene / És Moszkvában / Hogy nagy hadászaink is / Összeessenek a legyilkolt népek súlya alatt!” (*Mindenkinek van hazája*).

Az osztrák Christine Busta és a norvég Halvor J. Sandsdalen a borzalmakon túllépő (vagy épp azt fölledző) alátót ír (*Magyarország árnyékában*, illetve *Magyar bölcsődal*), Czesław Miłosz, aki „a magyar munkások, diákok és katonák emlékének ajánlja az 1949-ben írt töredékét” *Antigoné*-maszkban megszólalva sorolja elő a borzalmakat. A szolozsma-szerű hang – az ima ellágyulásában is van erő – pedig a portugál Francisco de Moreira das Nevesre (*Magyar katona monológja*), a spanyol Torcuato Luca de Tena („Hangokkal van tele az éj sötéteje, / csak Te hallgatsz mélyen, Uram!” – *Hosszú, sötét éj*), a svéd Nils Leeb-Lundbergre (*Éjszaka Budapest fölött*) jellemző. Néhány költő magyar kortársait megszólítva teljesíti ki a magyar október fájdalom kapcsán lírai énjét: Jules Superville így fejezi be *Magyar barátainkhoz* című versét: „könyörgünk értetek”; míg Pierre Emmanuel *Illyés Gyulához* Alain Bosquet Képes Gézához (*Röpirat a magyar felkelőknek*), Ronald Perry pedig Kocsis Gáborhoz (*Évforduló: 1963. október 23*) intézi szavait. Több Magyarországi néphez, a magyar hősökhöz, a magyar tájhoz szólunk, hogy

méltón adózhassanak a forradalom emlékének. Budapest, mint helynév – itt volt a forradalom fészke – több költeményben is föltűnik, s egy-egy jól ismert, a magyar történelmet és a magyar októbert jellemző név is (Szent István, Maléter Pál, Nagy Imre, Mindszenty József stb.) fókuszba kerülve igencsak meghatározza a valóság bensőségességét, illetve határozottan kemény beszédű harciasságát.

A számtalan nyelvből magyarított versek igen sokszor magyar versnek hatnak, s ez a nyugati magyar irodalom költő-műfordítóit dicséri. (Tollas Tibortól Határ Gyözőig, Gömöri Györgyig és Thinsz Gézáig, Kocsis Gábertól Vitéz Györgyig, Sulyok Vincéig, Siklós Istvánig hosszú azon költők sora – még Kerényi Károly is szerepel (Babisz Klarasz: Hadd sírook) –, akik a minőségen örököve sokat tettek azért, hogy külföldi barátaik megfelelő nyelven – kifejezően – mondassák el forradalmi dicséretüket, keservüket, átokimájukat vagy sirámukat.

Szabadon egyetlen kiegészítéssel élnem, noha nem vagyok sem költő, sem műfordító. Faludy György az orosz Alexandr Guidoni versét (*Petőfi bosszúért kiált*) a következőképp fejezte be: „Kétszer oltétek meg Petőfit, / póffeszkedhettek, győztesek! / Az orosz nép szétszakíthatja / a hálót, amit szőttetek / és számon kéri majd Petőfi / mindkét halálát töletek!” Minthogy a magyar nyelvben – sose higgyünk a média hazugjainak! – csak *valakin* lehet *valamiszámon* kérni, az én műfordítás-változatom így szól: „Az orosz nép tán szétszakítja / a hálót, amit fontatok, / és számon kéri majd Petőfi / mindkét halálát rajtatok!”

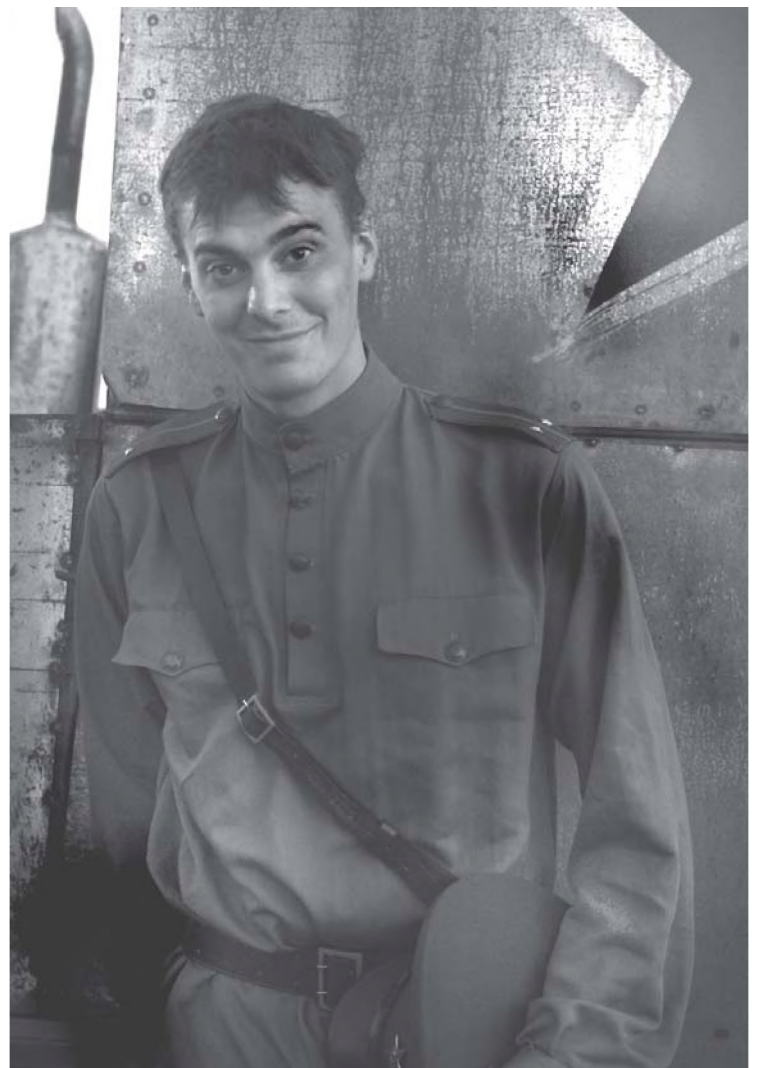
Hogy mindezeket megtudhassuk, a *Gloria victis 1956* című antológiának legalább két kiadását kell kézbe venni. Miért? Mert a Lakitelken pár éve megjelent gyűjtemény valójában fakszimilije az 1966-os müncheni kötetnek. Szép a múltidéző gesztus, ám csak akkor van értelme, ha a témát tekintve minél szélesebb képet ad. Igaz, a *Gloria victis 1956–1986* (Bécs – München 1986) című *válogatás* csaknem félszáz verssel kevesebbet közöl – például Belgium és Ukrajna költői itt nem is szerepelnek –, mint friss, „régijű” társa, ám az említett Guidoni-költemény épp ebben olvasható.

Érdeklődésünket csak még jobban fokozta a számunkra ismeretlen költőről írott jegyzet. „Alexandr Guidoni leningrádi történész az 1956-os magyar forradalom melletti szimpátia tüntetés szervezéséért került a dubrovlaki 3857. sz. lágerba 1956-ban. E táborba hurcolt fiatal magyar szabadságharcosokkal való találkozás hatására írta *Petőfi bosszúért kiált* című költeményét, amelyért büntetését két évvel hosszabbították meg.”

Ha a homályt teljesen nem is oszlatják el az efféle jegyzetek – a vers nyilván később került elő, mint az alapötletben megjelent líradarabok – valamennyire (további rejtelmeket előlegezve?) körülírják az ismeretlen költőt, és szorító helyzetét. De az 1986-os kötetben legalább lehetett ilyesféle fölvilágosítást olvasni. A régi-új kötetben is található életrajzi bibliográfia – sajnos, csupán angol nyelven –, de teljességgel hiányoznak az olvasó tájékozódását megkönnyítő mutatók. A tartalomjegyzék mindössze – földrészek szerint – az *országokat* közli (sem a költő neve, sem versének címe nem szerepel), így elég nehézkes a hatalmas anyagban való bolyongás. A fakszimile-közlés természetesen gátja a hibák (szöveg, központozás stb.) kijavításának is.

Bár illő lesz egy filológiai pontosabb, az olvasót megbecsülő kiadásban is gondolkodni, az aránylag friss *Gloria victis 1956* mégsem elvetendő. Mert sok mindenre újlag figyelmeztet; aligha van ennél *maibb* olvasmány. Cummings *Hálaadás 1956* című versének befejezésén érdemes eltopprengeni (Siklós István fordítása): „hát hurra-rrá-rrá demokrácia / legyünk hálásak mind – az istenét / szabadság-szobrunk sírhant borítsa / (mert már csak büze terjed szertesét).” A költő még azt is írta (igaz, gúnynal): „»sok kicsi nép élni ha akarna / szabadon – bízzon csak az usában«”.

Bizalom ide, amerikai szabadság-szobor oda, a mi szabadságunk abban leledzik – fennköltebb szóval: abban teljesebbé válik –, hogy megértjük 1956 valódi üzenetét (amely, sajnos, sokaknak még ma is homályos), vagyis: Gloria victis, ám áldozat és gyilkos ne cseréltesék össze! Ha elérjük ezt az eszményi állapotot, megleljük a magyar október magyarázó igazságát is. (Antológiák Kiadó, 2003)



ESZTERÓ ISTVÁN

Névsor

A félelemnél nincs előkelőbb
müto felé szál pizsamában,
akárha túlvilági délelőtt
folyna folyosói árban,

hol jégtáblákon álmodó fejek
süppedt szemekkel ködlő halma,
tolóagyakból néha rád mered
a szembegördülők nyugalma.

Nem igaz, hogy még végiggondolod,
mi volt, hiszen más időzóna
zuhan föléd, rejtelmes orvosok
köröznek kergető mutatóra

üvegfalaknak napos oldalán,
sűrögnek, ahol jár az élet,
s már nem érdekel semmi igazán,
csak zsugorodó kicsiséged,

míg szenttelen szemük, mint műszerek,
elromlott sejtjeiden néz át,
az asztalon már szinte élvezed,
hogyan alig találják a vénád...

s mint egy kidölt kilométerkő,
amely csak végtelennek hódol,
tücsök dalára az éter bő
hullámain úgy ringatózol.

SZÁSZI ZOLTÁN

Mit akartok
hallani?

falban szunnyadó golyó
álmodik
meddig még
félszázad rozsdáját vigyorogja
zölden
lyukas szívvel
fekete holtak
hasrafekve rozsdát
nevelnek csuklójukon
romló szögcsődródarabra
tépott zászlókat
hisznek maguk fölél
szabadul
állj fel
tanknyomból
benzines palack
viszket tenyeredben
hullócsillag
zúzott peremű kockakövéből
csorból
elzúg elzúg a forradalom
Európa csendes
Suez a téma
olaj hatalmaskodik
kitántorogni Amerikába
lódenkabát gallérját felhajtva
oson orvos diák
szíve alatt már szerelmet féltő lány
lekoptatva
fény
álmos Budapesten
limuzin dédelget jelent
bámulsz
kimaradtál ebből is
abból se szeltél
apád anyád
hallgatása keresztte nő
elhajló gyertyává
félve gyűjtöd fel magad
ne lásson senki
szégyened tapos
golyó alszik a falban

Találkozás

Csak úgy kiszállt a mínusz három fokból
fehérlő blúzzal nyílt bundácska szárnyán,
letargiás ködöt derube sokkolt,
mikor alakja felsütött a járdán,

sugárzó öröm öntudatlan hévvel
röpítette tócsát kötő fagyon,
ki szürke hálót mosolyával tép el
utcák fölött hamvadozó napon,

kigyúlt világok röpködtek nyomába,
mint fénycsóván ha vak cellába tűz be,
ingott, keringett autókkal a sztráda
ereknek százán elcsavargó ürbe,

s túl kirakatok hiú szemverésén,
bizsergő sejtek merre nem is sejtik,
csak botladoztam tűnő rebbenésén
körengetegbe visszazürkült versig.

Ötven év múltán

Téged keres még mindig az ébredő
ablakra hullt októberi fájdalom,
végigsöpörsz hűvös szeleddel
harckocsival dübörögve bennünk,

'56, utcák lött sebein jajongsz
alvadt levéllel homlokodon – bakó
gyilkos kezéből tépve zászlód
lett, aki újra magasba készíti,

s már térdepelnek színed előtt kaján
képűek, álarcul keserű borút
az ünnepednél öltének, ha
bőrükön átüt a hangosító:

Nagy Pál, Kovács György, Sós Jani, Szász Dezső,
mert jeltelen sírok sokasága vár
engesztelésül szál virágot,
mind, kinek a haza több igénél,

s meghalt didergő hajnalon életét
rád bízva, hogy tégy hát vele pontot a
gazságot irtván itt tövestül,
s íme, kik élvezik álmodásuk

érett gyümölcsét. – Mégse hagy el soha,
téged keres már mindig az ébredő,
utcán szerelmünk ringatózó
zászlaja kapkod utánad újfent.

Para – szózat

(felhevülve)

áldjon vagy verjen soros keze
neked japán zen doromból
majd pásztorsípon
óceánba szétszórta
hamvaidd felett
mit műszörszűrjében
csempészett fel
a BP – NY airbusra
haverod
ezt is kihevered
viseld ha tudod
ezt a nagy tudatot
magyar vagy
magad meg is ugathatod

Attilás beütés

(egyszer, sohanapján, díszmagyarban így
gondolkodtam magamban...)

kéne már egy jobb szabály
írja elő jogszabály
szaporodj határon
innen
túl
kurtafarkú
magyar mangalica
módra
hetet kölykezz

húzd le szépen a mosolyod
szennylelékváltás
szentlélek
látás
mód
az aura
lehull rólunk
mint a ruha
Attiláról a boncolás előtt
különböző négy kettő a felidőben
végén hat három
utolsó nyert meccs számít
fogadjunk



A szándék a jövőbe törekszik

– Interjú Dusa Ödön előadóművésszel –

Meleg színek harmóniája tölti be a szobányi színháztermet. A kéknek puha árnyalatai. A kényelmes kanapé és a fotelok marasztalóak. Fölöttük galéria, amely ha több a vendég, mint az ülőhely – páholyként szolgál. A falakon plakátok, üveg alatt, kerettel megbecsülve. Egy-egy nevezetes előadás hirdetői: Kányádi Sándor: Fától-fáig; Szenvedő szerelem; Hamvadó szerelem vagy: Jövő-bűvölő – Nagy László és László György költeményeiből ezzel a címmel állt össze a verses est (a fekete lapon csak egy gyertya világítja meg az előadó arcát, akinek játékosága még a nevek párosításánál is megmutatkozik). A plakátokon egyazon férfiarc: Dusa Ödöné, aki szerkesztője-rendezője-díszletezője és előadója egyszemélyben az esteknek. Mindez Budapesten, a Kálvária téren ácsorgó Józsefvárosi Színháztól pár utcányira. Hívhatjuk Lakásszínháznak, de Magányszínháznak is – amint ez a bejárati ajtón olvasható. Hangosan gondolkodom:

– Valóban magányosnak kell lennie az előadónak?

– Nem feltétlenül. A magányosságnak inkább az emberhez van köze, és nem a színházhoz vagy előadóművészethez. Különösebben én sem vagyok magányos, de története van, hogy hogyan született az Egyszemélyes Magány Színház megfogalmazás. Cselényi László a Duna TV-től (akkor még nem volt az elnöke) a 90-es években Stockholmban forgatott filmet, és engem is felkeresett. Hogy még több anyaggal térjen vissza Pestre, elhatározta, készít velem egy félórás portréfilmet a kulturális rovat számára. A felvételek egy részét a Stockholmi Magyar Házban ejtettük meg. Igaz, nehézségekre ütköztünk, mert a Ház vezetősége meg akarta akadályozni a felvételt. Teljesen nem sikerült lefűjni, de a tervezett közönség elmaradt, csak öt ember előtt adtam elő egy monológot és verseket. Talán ez inspirálta Cselényi Lászlót, hogy a félórás portréfilmnek az Egyszemélyes Magány Színház címet adja. Megkedveltem, megtartottam, és elkísért a Lakásszínházba is.

– Tapasztalásban-küzdelemben gazdag életű van Ön mögött. Kezdjük talán édesapja szakmai örökségével, a meszelővel-ecsettel. Hogyan lett szobafestő? És miként kerültek előtérbe a versek?

– Édesapám kisiparos szobafestő volt, és mindig dolgozott nála egy-két ember, akik nem is voltak mindig szakemberek, inkább segítők. Engem a nyári vakációkban már 12 éves koromtól elvitt dolgozni. Egy közeli faluban az iskolát minden nyáron mi festettük ki.

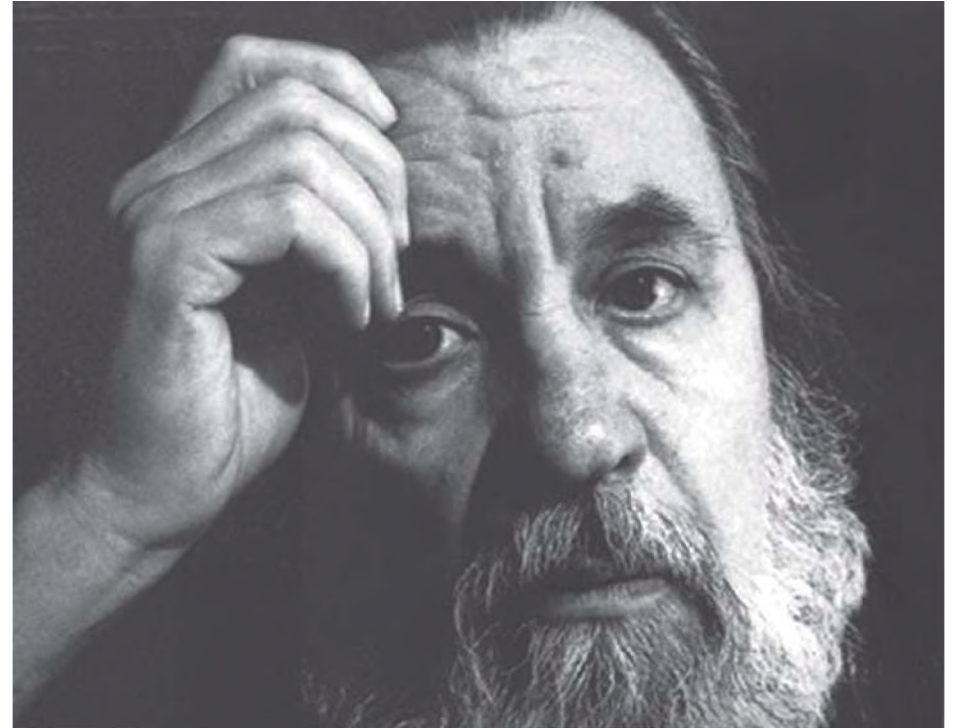
Mivel nem voltam jó tanuló, úgy tűnt, nem tudok megszabadulni a meszelőtől, habár szerettem volna. Érettségi után a színművészetire felvételiztem egypárszor – sikertelenül. A szobafestés, mint minden más, fizikai munkával járó szakma, egyfajta életstílussal jár, egyfajta kasztot jelent. Akik ebbe tartoznak, hasonlóan viselkednek, hasonló a szellemi szintjük és az érdeklődési körük. Aki kilóg közülük, de mégis köztük marad, azt előbb-utóbb kimarják maguk közül. A kimondatlan kegyetlen jelszó ilyenkor: Vagy megszoksz, vagy megszöksz. Jó volt nekem, amíg apám védőzárnyai alatt voltam, de miután egy vállalathoz kényszerítettek mindkettőnk, és én bekerültem ebbe a kegyetlen, örlő malomba, elváltak az újjaink. Megszokni nem tudtam, tehát – megszöktem. Nagy nehézségek árán én is kisiparos lettem, így megtehettem, hogy én válogassam meg a munkatársaimat. Dolgozott is nálam hosszabb-rövidebb ideig majdnem minden barátom, kollégám. A Zsebszínház megalakulása után nappal együtt festettük a lakásokat, este együtt próbáltunk a színházban. Az előadandó jeleneteket, darabokat is én írtam. Nem voltak teljesen megírva, mikor elkezdtük a próbákat, hanem folyamatosan írtam a próbák alatt. Délelőtt – festés közben – töprengtem az esti folytatáson. Ugyanakkor majd-

nem minden évben kihoztam egy-egy szavalóestet. És ezzel eljutottunk a versekhez is.

A versben bujdosó

– Talán mondhatjuk így, hogy „kolozsvári korszakában”, 1973-ban működtette a Zsebszínházat. Itt azonban megszakadt egy időre a fonal, mert hát a hatóságok figyelme Önre terelődött. Mi történt?

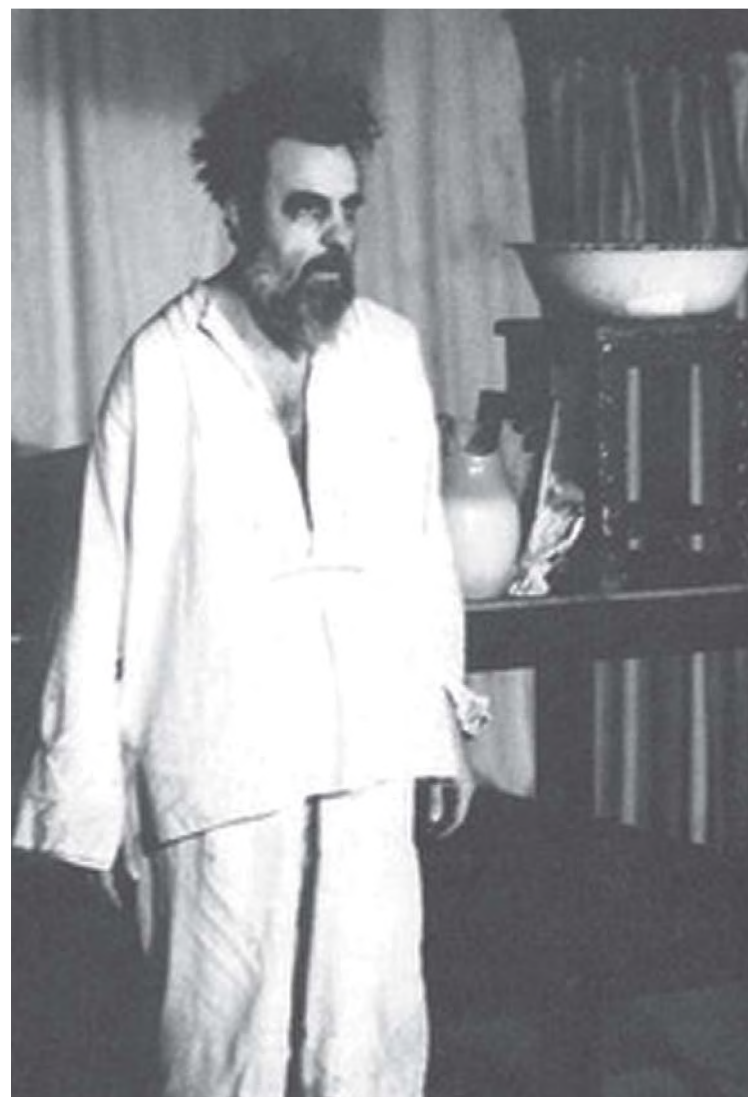
– 1970-ben a hatóságok fülébe jutott, hogy nagyon sokan látogatják a pincelakásomat, amit, szakember lévén gyönyörűen kifestettem, rendbetettem, és benne is laktam. Szavalókör működött itt, és együtt hallgattunk zenét is. Egy hétvégen a zsúfolásig telt pincébe lejött a rendőrség, és rendre mindenkit beszállított. Engem utolsó-



nak egyedül vittek el, és máshová, mint a többieket, mert tudták, hogy bent fognak tartani. Nem részletezem, de valójában hat hónap múlva kerültem csak haza.

– 1976-ban önálló esten lépett fel, a címe: Versben bujdosó. Valóban lehet a költemény rejtekhely, menedék? És mi elől?

– A költemény szellemi és – jó esetben – lelki táplálék. Jó az, ha magunkba szívjuk, élünk vele. Nem kell rejtekhelynek használni, de a profán, szellemtelen, durva hétköznapiak ellen menedéket jelenthet. Nagy László ez a verscím. Idézem a vers utolsó sorait. „...Kesztyűdet, ötjűjű lilimodat / kidobod a szimatoló ebek elé. / Vallatják. Szívárogo belőle a vér”.



– Tar Károlyval együtt alapították meg az Ifjúmunkás Zsebszínházat 1980-ban. Színre került például a Szókratész póre, az Egy örült naplója. Egy egész estét betöltött Cselényi Béla verseivel. Mindezt változó sikerrel. Ezért fogalmazott úgy, hogy kétfélék az emberek: „senkik és valakik”? Kik ők?

– A Zsebszínház több éve működött már, amikor Tar Karcival eléje biggyesztettük az Ifjúmunkás szót. Hozzájuk csapódtunk, az Ifjúmunkás laphoz. Ez támogatást jelentett, és védelmet is a hatóságokkal szemben. Rendszeresen felléptünk az Ifjúmunkás Matinékon, turnéztunk Erdély városaiban és falvaiban. Tar Karcsi aktív szervező volt, és most is az. A sorsa öt is Svédországba sodorta, és itt is tovább szervez. A Svédországban élő magyar művészek írásait, munkáit *Aghegy* címen gyűjti kötetbe. A harmadik vaskos kötet mostanság van kiadás alatt. A „senkik és valakik” nem évtizedekkel ezelőtt lett általam leírva, hanem tavaly nyáron. A Lakásszínház elmúlt évadjára emlékeztem vissza írásban, és a történések hozták ki belőlem ezt a három szót. Nem bocsátkozom itt fejtegetésbe, mert akkor a figyelem másról lenne elterelve. A Hitel folyóirat és a Magyar Színházi Portál leközölte az írást, ott el lehet olvasni.

Vers-ének-beszéd

– Mi készítette arra, hogy öt évvel később Svédországba költözzön, s hogyan tudta folytatni Stockholmban azt, amit otthon félbehagyott?

– Az akkori feleségem a fiammal disszidált Svédországba. A hatóságok természetesen tudtak róla, és még jobban megnehezítették a helyzetem. Nem tarthattam egyéni esteket, nem szervezkedhettem. Talán azt megengedték volna, hogy egy színpadi tömegjelenetben én is ott legyek valahol. Ennyi nekem nem volt elég, és beadtam a családgyesítési kérelmemet. Egy és félévi várakozás után, nem repülőre, hanem vonatra ülve átdöcögtem Svédországba. Folytatni azt, amit Kolozsváron félbehagytam, nem lehetett. Az életet folytattam ott tovább, és folytatam mind a mai napig. Szerintem a szándék fontosabb a megvalósításnál. A szándék a jövőbe törekszik, a megvalósítás a múltba olvad. Elköltözésem előtt már mögöttem volt sok jó és rossz cselekedet, döntés. Ezeknek a sora folytatódott Stockholmban. És persze, úgy döntöttem, hogyha egyedül is, de folytatom a színházi tevékenységet. Hozzátartozott már az életemhez. A meszelő, vagy most már inkább a festőhenger, ismét a kezembe került. Stockholmban hiány volt szobafestőkben, és engem felvett egy vállalat, mindamélt, hogy nem beszéltem még a svéd nyelvet. A szobafestők ott sem sokkal különbek mint Romániában vagy Magyarországon. Ha nem hasonlítasz hozzájuk, előbb-utóbb kiközösítenek. A svédek ezt *kifagyasztásnak* nevezik. Tehát egy idő után ki voltam fagyasztva.

Folytatása a 14. oldalon

ORBÁN JÁNOS DÉNES

rovata

DEBÜT

KROFF
IVÁNNégy fal,
tölgyfaasztal

Kettőt üt az óra,
álmos az otthonod,
álmosan kóborogsz
„megfáradt Oblomov”
szobáról szobára,
bolyongasz, vándorolsz,
tölgyfaasztalodnál
estéket átborolsz,
átborolsz napokat,
heteket, éveket,
ablakod mögött hol
gyertyafény tévelyeg,
hol árnyad, vagy tán te.
Vagy üres a lakod,
hisz nem szól senki sem,
ha csendben megpihen
s kopogtatja ablakod
az élet.

Távoli jelek

...és karácsonykor a levegő levendula
volt és sütemény. Kalács. Langyos illatok.
Egy album terült előttünk kopott képeivel,
„erős-volt színek, cédrus- és Tatra-költemény –
s ilyenkor szabad volt leülni a földre.
Halkan szólt a rádió és folyton sercegett”
távoli jeleket fogott (vagy mert az
éterben öltre mentek). Gyanús lett volna
kikapcsolni. És ekkor sohasem beszélünk,
vagy ha igen, csak halkan. És tán félhomály
volt. Mint mikor fehér meszet kentek,
minden elmosódott, tompa. Mintha csak egy
hajdan-fényképen lettünk volna, vagy egy
dokumentumfilmen tennék darabos
mozdulatainkat. Mintha tudtuk volna,
hogymint emléket játszunk. Benne levendulailat,
Csontváry Kosztka, szokol. Govorit Moszkva.
Talán jól játszottuk. És már akkor sem voltunk
sehol.

Kocsma enteriőr

A félhomályban por és csipős, rossz szagok,
de mit számítanak e dohos (ó) részletek!
Székükön gubbasztó szegényes gazdagok
és bágyadt, réveteg dohogó részek,
te, kinek légből kapott alkohol szolgál
derűből kotyvasztott kótyagos képzetet,
mintha csak az enteriőr része volnál
évek hosszú sora óta, míg hallgatod:
a zongora utolsó akkordja kószál
feketén, fehéren – kocsmárosné andalog –,
a sarokból görcsösen tüdőbaj tüszőt,
(a félhomályban por és csipős, rossz szagok),
a poharadban színt változtat az abszint,
morókus matrózok marcona meséi,
kacér kacaj s harsány hahota zengedez,
lábad alatt lágyan hullámszik a talaj,
míg meg-megbotolva a söntést eléri,
de nem, az utolsó lépést elvéted, ó,
hiába: a cél előtt bukik el az ember,
ám békés mosolyodban hited való:
ami nem megy, azt erőltetni nem kell.

(cím nélkül)

...mert hiába minden fülledt-Párisú
parfümös par-avion levelke,
és hiába minden „ja kvam pisú”
tajgaromantikájának emléke,
farkasordító szerelmek porba túrt
alma is hiába gőzölgő bundán,
és felejt el minden monamúrt
világgraszoló (bánatos) kurvám,

mert nincs fan, akinek szörzetébe túrnál,
már nincsen vízfordó lány a múltú kútnál.

P. S.: A. S. P., ki fent vagy az Úrnál
a felhők végtelen Szibériáján,
le ne less onnan, mert még leajulnál,
törött cserép-koponyád a káván,
a kút hallhatatlan sziréniáján.

Reliktum

Súlyosan púpozott haja így télen
rossz kucsma fagyos szél ujjától megy szét,
ásításában felfedezni vélem
a Jurassic Park üvöltő T-rexét.

Nehéz lépteit emelni nem tudja
zömök alakját csoszogva cipeli,
kopott ruhájába költözött dudva
a pokrócba rekedt párát lihegi.

Inge közepében „a lépte ring” a
melle mintha inga lenne (mint a Foucault),
hullámszó hája sűrű közegében
csökkentett rezgés, kicsi amplitúdó.

A szája mosolyog, benne annyi fog,
hogy bőven marad mellette elég úr,
bár sötét inye hézagjában itt-ott
félíg elbomlott falatka szenderül.

Orra sötét barlangjából a szörszál,
akár a nap felé törő szomjas élet,
mint füléből, évek óta nő már,
hüskébe néha egy-egy bogár téved.

Mégis bizony mennyivel emberibb
mint egy-kettő extra fresh festett korpás,
vita komplex hiper-szuper szenzitív
two-in-one don't-fuck-your-life-up kortárs.

A szándék a jövőbe törekszik

Folytatás a 13. oldalról

Persze én sem igyekeztem változni, a ked-
vükben járni, hasonlítani minden áron hozzájuk.
Hat évet dolgoztam ennél a vállalatnál. Ők is
megkönnyebbültek, én is, mikor eljöttem tőlük.
Ezalatt, minden évben, a szabadságomat Pesten
töltöttem, és szavalóesteket tartottam a Széké-
Színházban. Egész évben erre készültem. Még
festés közben is fennhangon mondtam a
verseket. Ha néha hallották is a munkatársak,
hogy beszélnek magamban, nem értették, hogy
mit mondok. Nem csoda, hogy kifagyasztottak.

– Itt, Budapesten tovább bővíti a repertoárját:
32 költő 170 verse közül választhat a közönség,
és olykor nemcsak egyedül lép fel. Vetített ké-
pekkel színesíti az esteket, s maga-komponálta-
átköltötte zenével is. Úgy hatnak, mint valamiféle
vers-énekbeszéd. Minden előadás végén koccin-
tanak, barátkoznak. Mit tanul a közönségtől?

– Lassan, nagyon lassan ráérezek, hogy mit is
igényel a közönség. Ha nem is fogalmazza meg
senki, a lélekben felmerülő igény egy idő után a
fejben megfogalmazódik. Így éreztem rá arra,
hogy nem lehet csak vetíteni, a képpel, zenével
társított verseket, hanem élőben is mondani kell
valamit. Alávettem magam a ki nem mondott
igénynek. Előadás előtt a közönség minden egyes
tagja (általában tíz személy) kérhet egy-egy
verset, amit én ott a helyszínen mondok el, a 32

költő 170 verse közül. Jó bemelegítő-hangu-
latteremtő ez, az éppen műsoron lévő előadás
előtt.

Az élet értelmét mi adjuk

– Sosem törekszik arra, hogy nagy létszámú
közönség előtt lépjen fel. Vajon a költeményeket csak
ilyen meghitt környezetben lehet tolmácsolni?

– Törekedni lehet, de nem szabad túlzásba vin-
ni a törekvést. Részben azért, mert a túldimen-
zionált vágy gátlóssá, zavarossá teszi az em-
bert. Nagyobb jelentőséget tulajdonít valaminek,
mint amivel az rendelkezik. A függőség csap-
dájába kerülhet így, mint az alkoholista, do-
hányos, vagy számtalan más függőségben levő
ember. Egy előadás hangulatát nem csupán az
előadó vagy a fellépő színészek, hanem a kö-
zönség is meghatározza. Ezért beszélünk néha
arról, hogy jó vagy rossz volt egy adott közönség.
Szintén lényeges, hogy egy adott időben milyen
népszerű az a színházi műfaj, ami előadásra ke-
rül. A szavalóestek manapság nem élnek fény-
korukat, tehát egy előadónak nem ajánlatos több
száz fős közönség előtt egy órányit szavalnia.
Ilyen szempontból húsz, harminc évvel ezelőtt
a versre fogékonyabb volt a közönség. De nem
is jön be ennyi ember egy szavalóestre. A lát-
ványosság van mostanság inkább előtérben. Ez-
zel természetesen nem azt mondom, hogy a mos-

tani közönség szellemi szintje, nívója alacso-
nyabb lenne, mint volt régen.

– Mit jelent Önnek a vers?

– Erre a kérdésre is nehéz választ adnom, mert
már a kérdésben rejtve ott van, hogy csak valami
magasztos lehet a válasz. De ha például a moso-
gatást is magasztosnak éljük meg, akkor emellett
a vers szeretete is megkapja a saját jelentőségét.
Nem különül el, nem néz le toronymagasságból
a mindennapi élet egyéb tettheire, hanem velük
együtt karöltve tölti ki a mindennapjainkat. Per-
sze, mint a legtöbb példa, azért ez is sántít, ter-
mészetesen lehet nagyobb jelentőséget tulaj-
donítani a versnek, mint a mosogatásnak.

– „A múlt terheit félretéve, inkább örven-
dezek a jelennek, annak, hogy lehetőségem nyílt
nemcsak munka után foglalkozni a színházzal,
hanem teljes bedobással, és annak, hogy nincs
elveszve semmi...” – írta 1998-ban megjelent
életrajzi könyvecskéjében. Mi ad erőt a biza-
kodáshoz?

– Ha nagy szavakkal akarok élni, azt mondom,
hogy az életnek semmi értelme nincs azon kívül,
amit mi adunk neki. Jó az, ha teremtoi vagyunk
életünknek, és nem elszenvedői. Minden né-
zőpont kérdése. Igaz, nem vagyok különösebben
optimista személy. Sokszor tehernek élem meg
azt, amit egy nálam bölcsőbb egyén egyáltalán
nem így élne meg. Legfontosabb feladataim közé

tartozik, hogy megszeressem önmagam. Tudom,
igazán csak az tud szeretni másokat, aki saját
magát szereti. (Itt most nem az ego fölényes sze-
retetere gondolok, ami valójában nem is sze-
retet.) Hadd zárjam a gondolatot egy Ady-vers-
sorról. „...és szeretem az embereket, / szánva,
őszintén. / Egy kicsit valamennyi úgy jár, mint
én”.

– Ez a jelen. És a jövő?

– Lehetőleg minden évadban kihozni egy új
előadást. Az őszi évadra például két idegenbe
szakadt költő – Tollas Tibor és Jatzkó Béla –
verseiből készítettem összeállítást. Ezért kapta
az előadás, az *Idegenbe szakadvacím*et. És azért
is, mert én, az előadó is idegenbe szakadva élek
– most már csak részben. A jövő évben Gábor
Miklós írásából tervezek előadást, az ő em-
lékére. Ifjabb koromban ő lett a példaképem.
Egyszer kazettán elküldtem neki egyik műsorom-
mat. Ő pedig biztatón válaszolt: „... Gyönyörűen
mondja a remekül válogatott verseket. A kép-
anyag is kitünő. Ritkán, nagyon ritkán találkozok
az ember ilyesmivel, hogy hang, színészi kép-
esség, izlés és a vers iránti érzékenység, hoz-
záértés így együtt legyen. Bevallom, a megha-
tottságtól és gyönyörűségtől nem egyszer sírva
fakadtam hallgatva-nézve a kazettákat...” E sza-
vak mind a mai napig elkísérnek...

VENNES ARANKA

Az IRODALMI JELEN

negyvenezer dolláros regénypályázatának díjazottjai

A 2004 novemberében meghirdetett regénypályázatra 283 pályamunkát küldtek be, a legtöbbet Magyarországról (208) és Romániából (51). Érkeztek művek Szlovákiából, Ukrajnából, Szerbiából, Németországból, Írországból, az Amerikai Egyesült Államokból, Franciaországból, Svájcban, Svédországból, Ausztráliából, összesen tehát 12 országból.

A díjazottak:

- I. díj: *Sigmond István*
 II. díj: *Nagy Koppány Zsolt*
 III. díj: *Balogh Robert*

Különdíjak:

- Bencze Erika
 Czegő Zoltán
 Halász Margit
 Ircsik Vilmos
 Kabdebó Tamás
 Siklósi Horváth Klára
 Tar Károly (Irodalmi Jelen – OTP különdíj)

A zsűri által megjelenésre javasolt regények

1. Jelige: **Barnabás (021)** – *Polgár András* – Magánvád
2. **Sorsok (030)** – *Báranyi Ferenc* – Földhöz ragadt boldogság
3. **Holló (038)** – *Bene Zoltán* – Hollók gyomra
4. **Sophie (041)** – *Láng Attila Dávid* – Sophie
5. **Óceán (053)** – *Kincses Elemér* – Soha
6. **Jajdon (080)** – *Pap Kincses Emese* – Ha meglebben a függöny
7. **Mancs és Zsil (127)** – *Méhes Károly* – A néma galambok utcája
8. **Habparton (180)** – *Bognár Antal* – Négy kis nőregény
9. **Históriás (218)** – *Szabó Sándor* – Gyűrűző idő
10. **Apuleius (272)** – *Nagy Dudás Erika* – Magányoskert

Regénypályázat – adatokban

283 regény érkezett az Irodalmi Jelen negyvenezer dolláros regénypályázatára. Minden várakozást felülmúlt az érdeklődés, és maga a teljesítmény is. A beküldött kéziratok közül csupán 18 nem illeszkedett be a műfajba, regény helyett vázlat, elbeszélés, novella, esetleg riport-hoz közeledő írás volt. Ezt elsősorban a szerzők tájékozatlanságának tulajdoníthatjuk.

265 pályamű – különböző színvonalon – beilleszkedett a regény kategóriájába. Egyetlen írás tartalmazott életidegen eszméket, a többi kéziratban szinte kivétel nélkül sok részletzsépséget, nemes gondolatot találtunk.

MIRŐL ÍRTAK A PÁLYÁZÓK?

Íme egy kis statisztika.

A leggyakoribb téma a szerelem, a be-teljesült, a vágyott, az életre szóló boldogságot jelentő vagy a csalódást és szenvedést okozó érzés. 49 regény főtémája a szerelem, de a pályaművek többségében is fellelhető a szerelmi kaland, a végzetes vonzódás, a társkeresés vagy beteljesülés érzése.

A lélekelemző, identitáskereső modern regénytípus második helyen áll 40 kézirrattal. Ebből a csoportból került ki több díjazott pályamunka. Az igényes regénytípusban a logikus építkezés (szerkesztés), a nyelvi kifejezőerő lendíti át a szöveget a meditatásból az átélésbe. A cselekmény, a jellemrajz egyaránt az érzések, átélések fontosságának alárendelt. Gyakorlott szerzők mesterien éltek ezzel a lehetőséggel. Formai újítások, kísérletek, eredeti megoldások, színek, hangulatok sokasága kölcsönöz vonzerőt ezeknek az írásoknak, melyek közül több munka is megérdemli a nyomtatásban való megjelenést.

Az önéletrajz, napló, családregegy kedvelt téma, 34 ilyen típusú regény érkezett. Volt, aki úgy érezte, hogy családjának, gyermekeinek tartozik egy őszinte vallomással, mások saját életük példájával akartak bizonyítani (megható történeteket olvashatunk a testi fogyatékos-sággal küzdők életéről), esetleg emléket állítani elvesztett szeretteiknek. Sok érdekes, de drámai küzdelemben, megpróbáltatásokban is bővelkedő élettörténetet olvashattunk. Ezeknek a regényeknek a fő követelménye az őszinteség, s ezt valamennyien be is tartották. Ugyanakkor a pusztá vallomás, elbeszélés a felszínen marad,

ha a szerző nem tudja eldönteni, mit kell feltétlenül megírnia, s mi az, amiről (ha fájó szívvel is) a regényépítkezés szempontjából le kell mondania. Ez a magyarázata annak, hogy ebben a műfajban születtek az irodalmi szempontból leggyengébb alkotások, amelyek a versenyben nem állhattak helyt.

Értékes, figyelemreméltó nyeresége a pályázatnak a **dokumentumregény**. 29 pályamunka sorolható ebbe a kategóriába. Többnyire a 60-as, 80-as évek társadalmi-politikai viszonyait érzékeltetik a történetek, de van friss, mai témájú, a jelen kor sajátos problémáira összpontosító írás is. A történetek városi vagy falusi környezetben mutatják be, sorsok alakulásán keresztül, a kor problémáit, gyakorta hivatalos iratok másolatának beiktatásával erősítve állításait. Van közöttük mélyinterjú, vádirat, leleplezés, védőbeszéd. A legtöbb pályamunka szerzője a jellemábrázolás (sok esetben csupán krétarajz) felületessége vagy a túlzott szubjektívizmus miatt vesztette el esélyét a versenyben. A legjobb regényekben (díjnyertes is van közöttük) a dokumentum értékű hitelesség szerzői leleménnyel, mély átéléssel, kitűnő jellemrajzokkal párosul.

22 történelmi regény örökíti meg a magyar történelem jeles eseményeit, idézi fel a kor nagy személyiségeinek életét. Van romantikus történet, legenda, vagy az egyik szerző kifejezésével élve „kompiláció”, létező és feltételezett forrásokból merített kalandos elbeszélés. Az ősmagyarok életmódjától kezdve a kereszténység felvételéig, a tatár és török veszedelemig követhetjük egy nemzet sokszor vérről írott történelmét. Több regény 1918–1919, majd 1944. augusztus és 1956. október, végül 1989 sorsforduló eseményeit idézi. E kéziratoknak különös vonzereje van, mert a szerzőknek sikerült (szinte kivétel nélkül) felidézni a kor hangulatát, s olyan hősökkel, olyan vérből cselekménnyel társítani a letűnt korok idézetét, amely olvasmányossá, érdekessé teszi a szöveget. A legjobb pályamunkákban a szerző újból átéli a felidézett világot, azonosul hőseivel, így saját véleményét, állásfoglalását adja hozzá a történehez.

A tudományos-fantasztikus regények általában a klasszikus módszerekkel ábrázolják az elriasztó, fenyegető jövőt; 17 pályamunka sorolható ide, valamennyi szerző jártas a

műfajban. Viszonylag könnyen engedik szabadjára fantáziájukat, a repülő autók, űrszkekerek, idegen bolygók világában jól tájékozottak. Annyira ügyesen fantáziálnak, hogy már gyanús, s a kézirat olvasása után felmerül az utánérzés, sőt a plágium gondolata is.

Kedvelt műfaj a krimi, ugyancsak 17 pályamunka sorolható ebbe a kategóriába. Egyes szerzők tudományos-fantasztikus elemekkel színezik a szöveget, mások a gyors ritmusú cselekményre, váratlan fordulatokra fektetik a fő hangsúlyt. Az írói szöveg viszont erőtlenségek, sok nyelvi „szepítő”, helytelen megfogalmazás gyengíti az írásokat. Nem véletlen, hogy ebben a kategóriában nem született díjnyertes írás.

13 ifjúsági és gyermekregény, mese érkezett a pályázatra. Közepes színvonalú, néha naiv mesék, elbeszélések. A legjobb írások a romantikus történetek, melyek néha távoli vagy nem létező, fantázia teremtette világba vezetnek az olvasót. Ritkán vagy csak kivételesen sikerül egy-egy szerzőnek beleélnie magát a gyermek szerepébe, ezért a kézirat hitelessége megkérdőjelezhető. Szerkezeti lazaság, egyenetlen stílus szorítja ki a versenytől ezeket a regényeket.

A társadalmi-politikai szatíra műfajában szintén 13-an próbálkoztak. Szellemes, fantáziadús írások is érkeztek a pályázatra, melyek közül a legjobbak a regényszerkezet lazasága vagy a nyelvi kifejezés erőtlensége miatt nem juthattak díjhoz. Beszélő állatoktól (állatok szemével a társadalom) bolondul naiv hősökig sokféle figurával találkozunk a pályamunkákban. A legtöbb esetben viszont hiányzik a szellemes csattanó, s a regény végső soron nem éri el a kívánt, remélt hatást.

Filmregény vagy forgókönyv. 9 kézirat sorolható ebbe a műfajba, melyek, szakmai segítséggel, szinte kivétel nélkül hasznosíthatóak. A díjazástól azonban elestek, mert vázlatos, nem kész munkák.

Viszonylag **kevés a kalandregény** mindössze 8 érkezett. Régészeti kutatások bonyodalmai, a szerencsésjátékon fődíjat nyert szerencsések szerencsétlen sorsa, romantikus utazások, váratlan találkozások adták az indítékot a szerzőknek pályamunkájuk megírására. Szórakoztató olvasmányok, de rendszerint hiányzik belőlük az írói átélés, s nem sugallnak többet, mint múló kalandot.

Filozófia, esszé, traktátus. 6 szerző próbálkozott ezzel az igényes műfajjal. Valamennyi írás figyelemreméltó, de a legjobb indulattal sem sorolhatjuk a regény kategóriájába.

Az erotikus regény kategóriába szintén 6 pályamunka sorolható. Az egészséges erotikától a pornóig minden árnyalat megtalálható. Az igényesebb szerzőknek sikerült megfelelő társadalmi-erkölcsi háttérrel teremteni, mások kiélték fantáziájukat a tobzó érzékiségben.

Vallásos témát három szerző választott. Egyik sem teljesedik ki igazi regénnyé.

Sport témával 2 regény foglalkozik. Az egyik az autóversenyzők, a másik a jégkorongozók életéből merít. Az írások, bár a témában jártas szerzők munkái, többnyire a riport szintjén maradnak.

Irodalomtörténet kategóriájába 1 regény sorolható, ez Balassi Bálint létező, illetve elképzelt hagyatékára épít több-kevesebb sikerrel.

Az utóbbi évtizedek legnagyobb regénypályázatának kétségtelen nyeresége, hogy megmozgatta az írói társadalmat, a nem hivatásos alkotókat arra ösztönözte, hogy önmagukba nézve megpróbáljanak hangosan gondolkodni, kitérülközni, vallani egy korról, amelyben élnek. Díjazástól függetlenül ennek az alkotói erőfeszítésnek végső soron csak nyertesei vannak. Az egyik pályázó, aki a 34 díjazásra javasolt mű között nem találta meg pályamunkájának jellegét, a következő sorokat írta az IJ szerkesztőségének:

„Kedves Bösörmenyi Zoltán, a 283 pályázó egyike vagyok, s mivel a 34 versenyben maradó mű között nem szerepel (...) munkám, ezért nem kötelez a titoktartás. Nem vagyok dilettáns, de még soha nem írtam regényt, néhány cikkem jelent meg csupán, de vannak egyéb irodalmi érdemeim is (...) A regényírásra fordított két hónap életem legszebb ideje volt, megízlelhettem (hála Önnek) az alkotás mámoros örömét, s azóta elemző módon viszonyulok önmagamhoz és a világhoz. Köszönöm a zsűri munkáját, kitartását, türelmét.”

Hinni szeretnénk, hogy a pályamunkák szerzőinek többsége így gondolkodik.

A zsűri

Negyvenezer dolláros regénypályázat

I. díj

SIGMOND ISTVÁN

1936-ban született Tordán, 1959-ben végezett a BBTE jogi karán, író, 1990-től a kolozsvári Helikon szerkesztőségi felelős titkára, 1997-ben Soros-életműdíjat és a Magyar Köztársaság Arany Érdemrendjét kapta, 2005-től a Magyar Művészeti Akadémia tagja. Legutóbbi kötete *És markukba röhögnek az égiek* címmel 2003-ban jelent meg.



Varjúszerenád

(részlet)

Nyolc óra van. Nincs félelem az arcomon. Hétkor még olyan voltam, mint egy mosoly, amelyből letörték egy darabot. Villámgyorsan dolgozom. Alapozó, arcfesték, púder. A szemöldökfét sehol sem találom. Pedig a Vénusz típusú, ovális arcformához elengedhetetlen. Bonyolult szemöldökkel megjeleni nem lehet. Türkiz színű szemfestéket használok, az egyik gyöngyházszerűen csillog, a másik nem. Fogalmam sincs, hogy az alkalomhoz melyik illene. Pedig valamilyen fontos eseményre kerül sor, azt hiszem. Nem mondták, de az elejtett szavakból erre lehetett következtetni.

– A silány zene – mondta Művész – több szólamban is silány, lihegés, semmi egyéb.

– Az éznek is üríteni kell. – Leendő szereti filozófusnak tudni magát. – Húzd le magad után a vizet – folytatja, és megsimogatja Művész fejét. – Neked már jó, ugye?

– Tudjátok is ti, mi az igazi lihegés. – Az öregasszony nyekkenve szól, mintha valami asszonyi megpróbáltatásról volna szó, amelyben a szólamvezető szereppel őt buntette a sors.

Az öreg semmit sem szólt, úgy nézte a családtagokat sorban, akár egy ragadozó, akinek egyetlen gondja van, hogy áldozatait milyen sorrendben rágcsálja darabokra. Én meg azon töprengtem, hogy tulajdonképpen mit akarnak ezek velem?

Hogy a teljes levetkőzéshez nem elegendő a fél perc, márpedig hosszabb időre nemigen lehetett számítani, kénytelen voltam csalafintasághoz folyamodni, az időnek ugyanis nem adott szemet az istene, becsaphatom bármikor, s ha a szükség hozza magával, még dicséretesnek is tekinthető a ravaszkodás: sminkelés közben levezsem magamról a göncöket, ha egy falásnyi bugyit s egy félig-meddig átlátszó hálóiinget egyáltalán goncnek lehet nevezni, a múltba veszett a valamikori kising, ez a bugyi a hálóiinggel új helyszínt s új korokat is jelent, közben még arra is jut idő, hogy a paplant a padlóra terítsem, hogy ne horzsolódjék le arcomról a bőr, ha hátulról lóknak nagyon, a szőnyegekse gyönyörű ugyan, de méretei miatt a lábam is alig férne rá, gondolom. De még rengeteg munka van, a púderrel sem készültem el, felkészülnék nézek ki, a szabásminta talán már életre kelt rajtam, de az igazi modell még sehol. Most már kapkodok. Szórtüszögyulladás-félét látok az orrom nyergén, kellene a kénporos púder, de fogalmam sincs, hogy melyik tartóban van. És a pókom már vár odalent. És sűrűsödnek a bajok. Az alapozó, amit ma reggel használtam, valószínűleg nem volt ki-

mondottan okker színű, ezért nem tűnik lebarantultnak az arcom, az ilyesmi régebben eszembe sem jutott, mármint hogy púdert kell használni, hogy napbarnítottnak lássanak, hiszen örökké napbarnított voltam, milyen lettem volna, ha napon éltem, becsongolygattak egy pólyába, a két karomat lekototték, s vittek ki a mezőre, piros voltam, mint vihar előtti napon a lenyugvó naptányér körül az ég, később aztán legtöbbször napon játszottam, s dolgozni is napon kellett rendszerint, és az első szó, amelyben zsongás volt, pironkodás volt, s a testi virradat első jeleit hozta el nekem, napsütésben hangzott el, alig lehetett hallani, körülnéztem, hogy biztosan hozzám szóltak-e, de csak én voltam a szavak közelében.

– Amikor feljön a hold – mondta a kalapos fia –, nálatok, az istálló ajtaja mögött.

Suttogása rekedtes volt, a levegő ki- és belégzésével akadtak gondjai, arca mintha megnyúlt volna egy kicsit, szikár lett hirtelen, és a szemében kialudtak a tüzek, de én láttam benne a parazsat, attól lett olyan meleg hirtelen, mintha bennem is felkelt volna egy nap, ontotta a forróságot, a lángokat, s éles fogaival, valahol ott belül, szüntelenül belém harapott, és azt is látam, hogy nincsenek pattanások az arcán, tiszta volt, mint a csillagatlan hajnalok, az én napbarnított, tizenéves homlokomat alig száradó és élénken virító pórsenések, szökedékek, kelevények borították váltakozva. Miután rekedtes suttogását otthagya nekem, hogy tovább ápoljam magamban a szót, lassú léptekkel távolodott el a közelemből, mint aki letett válláról egy terhet, s most ahhoz kell hozzászoknia, hogy ismét szabad lehet, én meg egyedül maradtam egy ideig, s néztem, ahogy remeg rajtam a szoknya, vibrál, lebeg, rázkódik, mintha el akart volna iramodni, ahogy a véreireimben keringő nedvek kergették egymást észveszejtve. Csodálkoztam, hogy a kavicsok mozdulatlanul maradtak körülöttem, nem volt földcsuszamlás, a fények nem beszéltek, testem árnyéka továbbra is ott sötétlett a falon, s ahogy továbbléptem, az árnyék nem szakadt ki belőlem, tuntedően velem maradt.

– Mi van? Békát nyeltél? – Valaki hozzám szólt elmenőben.

– Dehogy – mondtam bizonytalanul. – Azt hiszem, imádkoztam.

– Az utcán?

– Mindenhol lehet. – Neki hazudtam, vagy magamat álthatom?

Beteges lassúsággal csoszognak a másusok. Gyalog vonszolják magukat, mint a nap az égen.

Vagy csak összejátszanak ellenem. Siettetni, meggyőzni, kérlelni: hasztalan igyekezet. Itt már imát hazudni sem lehet. Egyetlen vigaszom, hogy a kalapos fiából kivesszett a hang, s most biztosan megpróbál rövid mondatokat észben tartani, valamit mondania kell majd nekem, ott, az istálló ajtaja mögött, ha feljön a hold, az én holdam, és az ové, szóval a mi holdunk, igen. Ha a tehén megéri az idegent, baj lehet. A kalapos fiát ne érezze idegennek, ő a kalapos fia, halál? Ez holdvilágnál hogyan magyarázzam meg neki? Miért, nappal tudnám? Meg fogok halni. A tehén felbög, Apa kijön, s amikor meglát az ajtó mögött, megáll, rám néz, gyökeret ereszt. Halál. Ez nem kaszával érkezik. Kiszakad a sötétebből, és szól: „Na, mi van, kicsi kurva? Holdvilágnál?” Aztán csak visz. Valami mosolyfélét érzek az arcomon, álmlukban a jércék mosolyognak így, azt hiszem. Acsarítanak, vagy mi. Megszánt a nap. Ha búcsút intett volna, mielőtt lebukik, hittem volna, hogy karjai nőttek a lovasok szántójának a határában, ahol pihenni szokott éjszaka. Integethetesz fel kellene hogy emeljem a kezem. Csakhogy ehhez erő kellene. Erő, bizony. Bennem kihűlt a nap, amelyik nemrég még belülről égetett nagyon. De most hidegen is harap. Ezért haldoklik bennem az akarát. Annyi erőm még marad, hogy megvárjam a holdat az érezs alatt. Ha odanézek, ott lesz. És ott volt. Lépni kell az istálló felé. Az ajtó felig nyitva van. Magától nyílt meg biztosan. Három lépés? Ha nagyon aprítom, hat.

– Itt vagy?

A gondolat hangosabb. Tudom, hogy ezt kérdezte, pedig semmit sem hallottam. A tehén hallgat. Az ajtó mögött estébb van, mint az udvaron. Ilyenkor egy kutya sem ugat. A neszek is kuschadnak. A fülemben lüktet valami. És látom az arcát. A holdvilágnál is különösen áll fején a kalap, az apja éjszaka is a fején tartja, ezért nevezik kalaposnak a faluban. A fia be szokta húzni a homlokába, ettől olyannak látszik, mint egy bergyilkos egy ponyva címlapján, járásában is van valami különös magabiztosság, délceg volt és tüzes, nem, nem, a tüzest inkább lovakra mondják, akkor inkább önértetes volt, mint aki tudja, hogy sikeres lesz, na, megállj csak, mintha én nem tudnék önértetes lenni, merthogy önértetesnek lenni biztosan azt is jelenti, hogy rátartanak kell lenni, és gangosnak, és kackiásnak, de én csak egy akarok lenni a holdfényvel, könnyebb lenne testetlenül lebegni az istálló nyitott ajtaja mögött a félsötétben, hogy csak ő tud-

jon szólni, s én ne tudjak beszélni, ne mondjam azt, hogy „jó” vagy „nem”, és behunyor a szemem, nem mintha el akarnék rejtőzni, hogyan rejtőzzem el önmagamtól, hogyan, és a bizsergéstől, ami bennem van, még azt is feledni szeretném, hogy a bizsergés hol pattintotta meg bennem a szégyen rügyeit, ha nem hessegetem el a gondolatot, virágba szökken, és ez a vég, pironkodástól meghalni nem lehet, de a gyalázat a sírgödörbe visz egyenesen, nem, nem, ilyet nem tehetek, behunyor én is a szemem, mindkettőt, igen, és nem leszek gangos és kackiás, megsejti a jóisten, biztosan megmondja, hogy mit szabad éreztek, mit mondhatok és mit tehetek, és azt is megtudom időben, hogy mikor nyithatom ki újra a szemem.

A padlódeszka recsenése beharsog a csendbe. Szerencsémre a paplant időben leterítettem a földre, szükségem van néhány másodpercre, amíg visszaérkezem a jelenbe. Eszembe jut az okker színű alapozó, az eltűnt szemöldökfeje, s hogy az ajakruzsra már nem jutott idő, aztán fejem a padlón, nyújtott lábakkal, hasra feküdve várakozom, hogyha meglökdösik a talpamat, a megtanult leckét ma is fel tudjam mondani. Elfelejtettem kevés arcfestéket tenni a fulcimpámra, s arra sem maradt idő, hogy megmasszírozzam őket egy kicsit.

– Magának sápadt a füle, senki sem mondta? – Az öregasszony egyfolytában háborog, mintha ez lenne a dolga. – Mire tanították odahaza? A sminkelt arc még jobban kiemeli a fülek sápadtságát. Színt kell adni nekik, színt! Miért mosolyog, mint egy halott kutya?!

Hogy puha paplanra fektethetem a fejem, így egész jó. (A halott kutyát ehéza sem értem.) Az egyik virágszirmon üldögélő pók fehér színre váltott, s így, fehéren, a szeme is alig látható. Egyébként is, itt, alul, felhomályban vagyunk. Ez a környezet csak árnyéka az igazinak, Művész mondta, hogy a nagy dolgok sötétben fogannak, a dal és a gondolat. Nevet kellene adjak a póknak. Figyel vagy alszik, nem tudom. Vágy halott. Nevet holtan is kaphat. Mégsem emlékezhetem úgy reá, hogy az a pók, amelyik meghalt egy fehér virágszirmon. Nyílik az ajtó. Eleinte becsuktam a szemem. Hinni akartam, hogy álmodom. Bármit álmodhatnék, Apa. Azt is álmodhatom, hogy akkor este megittam a fél vedernyi vizet, az egészet, ami a keserves út után megmaradt. S a tehénnek csak a vizes kezem jutott. Hagytam, hogy puha nyelvével szárazra nyalja. S megköszönt. Nem téhenyelve, emberi hangon. Vágy álmodhatom újra az igazat, hogy kevések találtam azt a néhány kanálnyi vizet, amit nekem szánt aznapra, s bosszúból az egészet a tehénnek adta, s nekem egy csepp sem maradt, miközben felájult voltam a szomjúságtól?! Attól kezdve sosem koszontem. Szólni szóltam, ha muszáj volt szólanom, de jó reggelt vagy jó estét nem kívántam magának. S nem imádkoztam, amikor éjszakánként útra kelt. Pedig az én imám segítette néha, legalábbis ebben a hitben élttem annak idején. S a tehénet sem szólítottam többet a nevének. Csak úgy hívtam, hogy tehén. Pedig én mindig mindennek nevet adok. A cserepes virágoknak is adtam nevet, egészen különös neveket találtam ki nekik, de amikor kulon kellett volna szólítanom őket, elfelejtettem a nevüket. Az idő miatt. Mire elkezdtem volna beszélgetni, letelt még egy fél perc, nem maradhattam így, kinyújtott lábakkal, hason, a kezdethez fel kellett emelnem egy kicsit a fenekemet, lábaimat meg széjjelnyitnom, hogy Leendő nehezebb tornamutatványok nélkül használata vegyen. Ettől kezdve már csak gondolkodásra volt idő, beszélni nem nagyon lehetett, mégsem vallhattam be, hogy eltűnt a szemöldökfeje, vagy a pókomról beszéljek, amelyik név nélkül halt meg, mintha számára büntetés lett volna a létezés maga?! Később már nem csuktam be a szemem. Szerettem volna látni magam, de az állótukorig innen nem lehetett ellátni, s egyebütt nem voltak tükörök, sem a mennyezetten, sem a falakon, de a párzó mozgás minden egyes részletét követni tudtam, és nem tölöttem jájongással az időt, akartam, nagyon akartam, hogy az én szememen keresztül Apa is lásson. Amikor kenyeret szel, a kenyérből szelje darabokra a testemet, amikor a farkasok elől menekül, látnia kell, hogy engem vetett eléjük eddelnek, amikor kinyitja az énekes könyvet, fekdjek a lapok között kiterítve, s ahogy énekl a strófákat sorban, nézze végig, ahogy engem gyaláznak meg a sorvégeken.

Leendő nem szokott matatni rajtam, kiszámítható minden mozdulata. Nyitja az ajtót, nem áll meg az ajtóban soha, hogy számba vegye a lát-

Negyvenezer dolláros regény pályázat

II. díj

NAGY KOPPÁNY ZSOLT

1978-ban született Marosvásárhelyen, tanár, jelenleg Budapesten él, angoltanárként és fordítóként dolgozik, Faludy-, Székelyföld-díjas író, legutóbbi kötete, *A vendégmunkás dalai* címmel 2005-ben jelent meg.



Josefát úr, avagy a regénykedés (részlet)

Josefát úr életében nem találkozott még olyan fájdalommal, mint amilyent az elmúlt éjszaka érzett, midőn arra ébredt, hogy tükörbe nézett. Miután meggyőződött, hogy nyugodtan szuszogó feleségén kívül senki sincs a közelben, sikított egyet, és karika alakban összegornyodt. Ebben az alakzatban minden ember úgy érzi, hogy jobban elviselhető a fájdalom, kiváltképpen az alhasi, pedig dehogy, mint azt Josefát úr példája hamarosan bizonyítja. Közben felébredt a felesége, és kikérte magának, hogy álmában kárt tett volna a számára oly drága szervben, majd aggódó szemmel vizsgálta a nyuszító Josefát urat. Josefát úr azért nyuszított, mert a fájdalomnak, amit érzett, a karika alakzat ellenére sem akart vége szakadni, pedig időközben négykézláb korbemászta az egész lakást, nyomában a kezét riadtan tördelő feleségével, aki csak arra a kis időre hagyta abba a kéztördelést, amíg – Josefát úr nyögve és szótagolva kijelentett útmutatásai alapján – egy műanyag tálcát szaladt a fürdőszobába. Ettől kezdve már azt a tálat szorongatta ijedten, s abba a tába Josefát úr időre időre nem sokat teketóriázva behányt. Közben pedig sírt, nagy és kővér könnyeket potyogtatott a szőnyegre, arra a szőnyegre, amely a hivatalnok lakások egyik fő ismertetőjele, ezzel is sejtetve egy olyan közösséget, amely láthatatlanul bár, de biztosan összeköti a világ e jeles és nélkülözhetetlen szakmájának képviselőit. Ennek a fajta szőnyegnek fő jellegzetessége az egyszerű minta, az egy (esetleg egy vékony csíknál második) szín, az(ok) is kikopva, illetve hogy csupán a padló legcsúnyább részeit fedi el. Ezen a szőnyegen kúszott tehát körbe Josefát úr, egyszer-kétszer még káromkodott is (s bár sokszor elcsuklott a hangja, mégsem neveznék ezt isteni büntetésnek, mert ahol Büntetés van, ott Gondviselésnek is lennie kell, márpedig abban a szobában, pontosabban azon a szőnyegen Josefát úr a gondviselésnek semmiféle jelét nem tapasztalta), a felesége elborzadva kapta a fülére a kezét, amitől a hányás a tálból a szőnyeg kifakult, de azért még (a bútorokhoz képest) élénk színű közepére borult. Josefát úr ebbe belefeküdt, és csak jajgatott, sírt, az édesanyját is említette, rúgkapált néha, folyt a nyála, összekeveredett a hányadékkal, de úgy tűnt, hogy ez most nem zavarja a mások oly pedáns Josefát urat, sőt, egyenesen mindegy, sőt, tökéletesen mindegy neki. És a fájdalom csak nem akart elmúlni, pedig Josefát úr határozottan érezte, hogy kész, eddig tart az emberi türeklenség (legalábbis az övé nem tovább), itt lesz vége neki (mármint a türekl-

pességnek és Josefát úrnak, magának is), azaz vagy el kell múlnia ennek a szörnyűségnek, ennek a keserű pohárnak, vagy hamarosan (és Josefát úr ezt a pontatlan kifejezést most egy percre pontosítaná, ha nem lenne kisebb gondja is nagyobb ennél) eljön a halál, de legalábbis az eszméletvesztés. És csodák csodája, jegyezhetné volna meg Josefát úr, egyik kedvenc szavajárását alkalmazva, ha éppen ő kísérné figyelemmel egy másik ember szenvedését, nem pedig mi az övét, elérkezett a következő pillanat, sőt, perc, és ő még mindig élt, és a „lehető legteljesebb mértékben” eszméletlenül volt, és a dereka, de a derekon most nem csak a test anatómiailag meghatározható részét értjük, hanem combtól fel hónaljig mindent, egyszóval mindent, még jobban fájt, mint addig, és Josefát úr már csak nyögni tudott, azt is igen elhaló hangon, és a boldog (vagy inkább boldogító) ájulás csak nem akart, és továbbra sem akart bekövetkezni, az istennek sem.

– Vesekő, igen szép, nagy vesekő – hallja Keresztély doktor hangját a morfiúmtól udvozúlten hunyorgó, kisimult arcú Josefát úr. – Bizony, uram, én tudom, hogy szörnyű ez a fájdalom, nekem is volt, meg a feleségemnek is, ő azt mondta, a gyerekülés kutyafasza volt ehhez képest, hát nem irigyem magát. Pihenjen, örüljön, hogy most nem fáj, megmozdult, nem csoda, húsz éve nőhet, de lehet öregebb is... Sok jót nem ígérhetek, de meghalni nem fog bele, azért az nem megy olyan könnyen, hehehe, na így na, vigyorogjon már egy kicsit, hiába vág ilyen savanyú pofát, attól bizony el nem múlik, s könnyen lehet, hogy mütét lesz a vége. Nem kell aggódnia, felvezetünk egy drótcskákat, igen, ott, de ne ájúlodjon itt nekem, elaltatjuk, még szép, s már kinn is lesz, de azért egyelőre most megpróbáljuk kihajtani.

– Megint szúr, derekban... – nyögte elhaló hangon Josefát úr. – Megint kezdődik!

– Hát, kedves uram, bizony, mindig derekban szúr először, de ne örüljön, szúr mindjárt máshol is, csak ki kell várni, no, adunk még egy fájdalomcsillapítót, Elvira nővérke beadja, aztán szépen befekteti a 12-es kórterembe, majd pedig imádkozunk, hogy ez a görcs ne tartson olyan sokáig, mint az éjszakaiak, s ha elmúlt a fájdalom, elkezdjük a kihajtást!

Nem részletezzük, mi mindent megtett a derek orvos ettől a perctől kezdve, hogy Josefát úr követ kihajtsa, elég legyen csupán annyit mondanunk, hogy nemsokára két túból omlott Josefát úr karjába a rengeteg folyadék, s hogy a kacsát felőrántva vitette ki a csinos nővérkével, de

azon kívül, hogy kétóránként megmozdult a kö, újabb földön-korbeforgásokat idézve elő immár a kórteremben, ahová Josefát urat ideiglenesen (értjük ezalatt azt az időt, ami a gyógyulásig szükséges, hiszen minden gyógyuláshoz szükséges idő ideiglenes, ellenkező esetben már a halálról beszélhetünk, hogy egy kicsit Josefát úr stílusában bolcselkedjünk) befektették, nem sok minden történt.

És ekkor – bizony, kiismerhetetlenek a csodálatos emberi elme működésének útjai –, a két fájás közötti, morfiúmból némileg feltisztult, de elég kellemesen zsongó állapot egy ennél pontosabban meg nem nevezhető pillanatában Josefát úr arra gondolt, hogy regényt fog írni. És nyomban utána arra, hogy élete nagy regényét. Am ez azonnal el is vetette, mert miért lenne ez élete nagy regénye, lehet, hogy a következő lesz az, hiszen írhat mindjárt akár kettőt is, aki annyit szenvedett, mint ő. (Könyvének szerkesztője mondogatta mindig: „Ezeknek a fiatal íróknak az a bajuk, hogy nincs elményanyaguk – mind egyiknek le kéne verni legalább az egyik veséjét, hadd érezzék, mi a szenvedés, hogy beleélésel tudjanak írni róla.” „No hiszen”, gondolta Josefát úr.) Aztán eszébe jutott, hogy semmiféle ép-kézláb regényötlet nem jut eszébe, a gondolat azonban továbbra is ott csörtetett fel-alá a fejében, és csak az újabb és újabb vesegörcsök közben nyugodott meg kicsit.

„Életem nagy regényét fogom megírni”, morfondírozott magában Josefát úr, aki, mint látható, ebben a drámai és szörnyű, fájdalmas időszakban is megmaradt javíthatatlan írni akaró írónak (és azzal, hogy a magunk részéről pontosan most neveztük másodszer írónak őt, igen nagy szíveséget tettünk neki – még akkor is, ha ez egy beteg ember felé tett gesztusként értelmezhető –, és könnyen meglehet, hogy erre, ha esetleg megfedkezne róla, figyelmeztetni fogjuk). És bár eddig meglehetősen távolságtartóan beszélünk róla, most kicsit közelebb kell engednünk őt magunkhoz, azért, hogy jobban beláthassunk, hogy láthassuk mindazt az összetevőt, ami benne munkál, hogy határozottan és joggal jelenthessük ki: Josefát úr ezt nagyon komolyan gondolta. Szóval nem valami hétköznapi drámai elhatározás volt ez, amilyenektől hemzseg az ember élete, mint például, hogy holnaptól nem dohányzunk, esetleg csak öt szálát, hanem valahonnan egészen mélyről (alighanem a vesék kútjának tájékaról, mondhatnánk, ha nem röstellnénk Josefát úr rovására irodalomtörténeti élceket elsütni) feltörő, megszenvedett, vad meg-

világosodás, megélt, kinnal született gondolat. És egy pillanatilag Josefát úr úgy érezte magát, mint az, akinek elmegy a vesekőve, és megszűnik a nyilalló és elviselhetetlen fájdalom, de mivel Josefát úrnak sosem ment még el vesekőve, joggal állíthatjuk, hogy ez az érzés kicsit túlzott volt ahhoz képest, ami a valóság (ez volt Josefát úr első és ezidáig egyetlen kötetének a címe, csak éppen nagybetűvel, és három ponttal a végén, így ni: Ami a valóság...), mindazonáltal igen kellemesen el lehetett lubickolni benne, ebben a gondolatban. Josefát úr tudta, hogy menni fog, hogy mennie kell, és hogy mindent összetör, ha nem fog menni, persze csak ha meggyógyul, és elképesztően anarchista további ötletei is voltak, nem beszélve arról a dühről, amivel magára gondolt, hogy miért nem jut eszébe egyetlen ép-kézláb ötlet sem, mikor ennyire nagyon érzi, hogy milyen tökéletes regényt volna képes írni. És elképzelt mindenféle, mindenféle kínzási módszert, amivel majd az ihletet fogja magához csalogatni, édesgetni, kesergetni, hogy hozzácsapja irányához, amelynek meglétéről Josefát úr első és ezidáig egyetlen könyvének megjelenése óta meg volt győződve, hogy azon nyomban írni kezdhesse, de aztán eszébe jutott, hogy ez a vesegörcs éppen elégséges ahhoz, hogy az ihlet közelebb jöjjön, és ha végre ki tud egyenesedni ebből a szörnyűsége görnyedtségéből, azonnal elkapja a nyakát. És ezen a szent eltökéltségen az a belső hang sem tudott változtatni, amelyik, ha ismét egy Josefát úr-képpel szeretnénk magunkat kifejezni egy (belső) hangszóróból szólt hozzá, s amely hangot nevezhetnénk mind a lelkiismeret, mind pedig a józan ész hangjának, attól függően, hogy éppen mit gondolt vagy tett élete egyes pillanataiban Josefát úr (mert természetesen ez a hangszóró nem most először reccsen Josefát úr – belső – fülébe: ott rikácsolt már fiatalkorában, valahányszor udvarolni próbált, az első csóknál, vagy amikor fizetésemelést kért, egyszóval élete minden kínos vagy izgalmas pillanatában, ott lihegett, pofákat vágott, ha mondhatjuk ezt, s gúnyos megjegyzéseket tett), s ez a hangszóróból áradó hang, mely – mint nemrég említettük – hol csúfondórosan szólt, hol dühösen tiltakozott, hol egyszerűen csak kiröhögte Josefát urat, szóval ez a Hang, sőt, Hang úr most igen megfontolt hangon azt mondta neki:

– És mégis mit gondolsz, édes fiam, milyen regény született abból az isteni szikrából, amelyik nem is szikra, hanem csak egy vesekő, mi született a fájdalomból, hol élsz te, Josefát*, azok az idők elmúltak már, izzadásból és lihegésből és horgésből és szenvedésből nem lesz más, csupán izzadás meg lihegés meg szenvedés meg horgés, és nem kell neked magyaráznom, hogy az ilyesmit bizony a mai olvasók kinevetik...

De Josefát úrban olyan erősen tört fel a megvilágosodás, hogy neki regényt kell írnia, hogy nem hallgatott Hang úrra, arra, hogy hogyan próbálja kedvét szegni, „Megírom, ha addig élek is”, suttogta eltorzult arccal (mármint Josefát úr), és majd elvesztette az eszméletét attól a nyilallástól, amelyet a menetrendszerűen érkező vesegörcs a derekában elhelyezett. Ekkor végzetesen találkozott Josefát úrban a nagy akarás és elszántság a szörnyű fájdalommal, és igen elviselhetetlenné növesztették egymást, annyira, hogy egy óra múlva ceruzát és papírt kért, és ez a pedáns úriember ott, a kórházi ágyon, háta mögött a párnával, dereka körül a veséje felhúzott takaróval, egyszóval olyan rendtelenségecske közepette, amely még nem érte el az ingerkuszbót, nekilátott a regényírásnak.

II. fejezet, melyben megemlítjük Josefát úr fiatalkori gyöngyszemeinek egyikét, s kételyeinkről is beszámolunk

Mielőtt azonban Josefát úr kórházi ágyához közelebb lépve megpróbálnánk bepillantani a készülő műbe, amelyen hősünk kidugott nyelvvel s időnként a mennyezetre szegeződő pillantással dolgozik, érdemes megismerkednünk első és ezidáig egyetlen kötetének egyik darabjával.

Ha már vesszük a bátorságot, hogy Josefát úr műveiből egyet kiválasszunk, nincs mit veszítenünk, hogyha további ítéleteket is alkotunk a művekről, úgyhogy íme: az egyetlen kiválasztott szöveg egyáltalán nem sikerült jobban a többinél,

Negyvenezer dolláros regény pályázat

III. díj

BALOGH ROBERT

1972-ben született Pécsen, végzettsége magyar szakos bölcsész, Sziveri- és Lilla-díjas költő, író, *Schvab legendariom*, (2004) című regényéből hangjáték is készült a Magyar Rádióban.



Elveszett

(részlet)

Hirtelen megélnék a buli, túllendült akár-hányadik holtponjtján. Kinn nagyon lehült már a levegő, cigizni sem ment ki senki a teraszra, az eső is megeregt, egyre erősebben fúj a szél. Az ösről kezdtem szavalni, nem lehetett érteni minden szavam, mert egy osztrák fiú akadozva ugyan, de a Lili Marlent kántálta, majd később útemesen dübörögve menetelni kezdett és rázendített egy Brecht-songra, a Cápá-dalra hasonlított leginkább, de lehurrogta, hogy menjen ki az esőre karaoke-estet tartani, én meg elfelejttem, milyen verset is kezdtem el.

Furcsa évszak ez ilyentéjt Európa közepén, se nyár, se ős, ez is, az is, holtidő. Pénteken kristálytisza égbolt, rekkenő hőség délben, de szombaton a Brit-szigetek térségében elhelyezkedő anticiklon és a középpontjával az Ural északi része felett található ciklon közös áramlási rendszerében hideg levegő zúdul viharos sebességgel dél, délkelet felé. A hidegfront átvonult a balti államok és Oroszország északnyugati vidékén, s ezután elérte a Kárpát-medencét. Az élénk, erős szelet viharos lökések kísérik, a megnövekedett felhőzetből időnként zápor, zivatar várható, a hőmérséklet jelentősen visszaesik, hajnalban, foltokban talaj menti fagy is előfordulhat, gyengül a nappali felmelegedés. Éjfélkor a hőmérő tizenegy fokot mutatott, hajnalban az erdőből szépen ringó párácsók emelkedtek az ég felé, mint a füst, de a Grossglocknerre már hólánc kellett, legalábbis ezt tanácsolta az autóval útra indulóknak a rádió... Az atmoszféra és a gazdaság legapróbb rezdülései is lecsapódnak itt, globálisan emelkedik a hőmérséklet és az olajár, mindenhol kínai boltok nyílnak és a nemzeti sajátosságok éppúgy eltűnnek, mint a szívbetegek hidegfront idején. A közép-kelet-európai térségben ilyenkor végképp megváltozik minden, talán úgy augusztus huszadika körül kezdődik el. Hogy miért? Ki tudja, a globális klímaváltozásra éppúgy rá lehet fogni, mint az állami ünnepekre. Mintha vége lenne a nyárnak. Szeptember elejéig azt a tizenalhárny napot akár teljes öntudatlanságban is eltöltheti az ember, előtörnek belőle olyan szenvedélyek, amelyek valami kényszeres ünneplési hajlamba torkollanak. Talán a tűzijáték okozza, talán a fél fővárosokat felelő, csak részegen, extasyval, speeddel felpörgetve élvezhető techno-partyk, a félmeztelenül kamionokon táncoló lányokkal, talán a Perseidák nevű meteorraj miatt történik, amint az űrben keringő, parafa sűrűségű anyagdarabka-áramlat a légkör atomjainak ütközik, s éjszakánként fel-felvillannak, mint hullócsillagok, melyek láttán ezerszárm

egymást kereszteznek a kívánságok. Talán az osztonok mégiscsak képviselnek valamit, örömet szerezni magunknak, bármi áron, végül is, csak ez az érdekes, ez az egyetlen elv működtet mindenkit, mindegy miképpen, csak örömet szerezzen magának.

Valaki betette Mozart Requiemjét, csak úgy, poénból, hogy felébressze az eltompult társaságot.

– Kinn szakad a rohadó eső, hideg van, baszod, de ez neked nem elég, jössz itt a temetőszaggal! Nincs még november! – dohogtam, mint hangulatfelelős, mint új házigazda, és lassan, hiába kapálóztam, menthetetlenül leült a hangulat. Csüggedten ucsorgott a spanyol fiú, mert a török kisajátította a két napja közösen fűzött engedékeny, szomorú csajt, ő meg leszurult a matracról. Mint egy beteg kutya, úgy bámult maga elé, a pár fetrengett a matracon, fel-felhorogtak, senkivel nem törődve kefétek, néhányan zavarukban kioldalogtak a nappaliból, de a legtöbben csak rohogtek és végignézték az előadást, volt, aki a mobiltelefonjába épített videokamerát is rájuk irányította. A spanyol egészen kutyaszerű lett, még mindig hátat fordított nekik, bámult maga elé üresen. Ha tényleg kutya lett volna, akkor is ugyanilyen bambán meredt volna maga elé, persze, csak abban az esetben, ha összeragadt a másikkal.

– Ez a világ megalázottakból áll, és a magukat megalázókból – dunnyogte felém, vagy ezt csak kitaláltam, nem emlékszem, de az biztos, hogy nem figyeltem rá különösebben, ahogy senki más sem, inkább az aktust néztük, és az eső is hangosan dobolt az ablakon, ráadásul még mindig üvöltött a Requiem a hangszóróból. A lány akkor kezdett magához térni, amikor a fiú kielégült, megzavarodott, mert nem jutott eszébe, hogy bevette-e ma a fogamzástáblát, és hogy ma van-e már, vagy még tegnap, egy hőmérőt kért tőlem, de nem tudtam, hol a hőmérő, hiszen még csak pár órája voltam otthon. A spanyolra néztem, megint eszembe jutottak a kutyák, igen, a kutyák azok tudják, hogyan kell ezt csinálni, ha jön a gerjedelem, összeragadnak, aztán, ha szétválnak, egymást szagolgatják, néhányszor meg is kerülük a másikat, talán csóválnak is egy kicsit, de ebben nem vagyok biztos, és szevasz, ki-ki lohol, amerre az orra viszi, a szuka, meg ha úgy marad, az az ő baja. A megkettőzött csajjal közöltem, szerintem nincsen hőmérő a lakásban, de kóla még van, próbálja ki, állítólag hatásos hüvelyöblítő, sőt Afrikában még permeteznek is vele, mert a cukros lére jönnek a hangyák és elviszik a tetveket. Arra kértem, legyen erős, ne

nagyon idegeskedjen, mert a nyugtató sajnos már tegnap elfogyott, falánkak voltunk, pedig az igazán ellazítana. De találtam az előbb egy fél palack vörösborot, igaz, hogy tele ment a dugó morzáival, de ha kéred, szívi, ha igazán kéred, megosztom veled a testes vörösborot, feltéve, ha felkísérhetlek az öblítésre. Elvégre ez az én bulim, és lassan immáron negyven órája doglotten lóg a lábam között a farkam! A lány csak vállat vont, mint akinek már édes mindegy, mi történik vele, álmosan belekortyolt a boromba, keresztet vetett, és még egyszer meghúzta az üveget, de félrenyelt, legalább a fél félre-csorgott, le se törölte, csak köpködte a parafadarabokat, kohogott, dulongelve elindult felfelé a lépcsőn, én meg utána, négykézlábra ereszkedtem és valami miatt ellenállhatatlan vágy töltött el, hogy rofogni kezdjek.

Aztán jazz szólt, Glenn Millerek játszottak az American patrollal, valami kurvajó cuccot hagyott itt a haverom, kettős ezüstkábelezés, előerősítő, félméteres hangfalak... úgy szólt, mint az állat, táncoltak is néhányan, a számítógépen még mindig pornót néztek, csak most két nő nyalogatta egymást, kaffogtak, mint a pincsikutyák, a konyhaasztal alatt még mindig rohogtek, összefuggés nélkül, folyamatosan. Értelmetlen szavakon nevettek, kólát ittak szívószállal, az egyik fiú félig lecsukott szemhéjjal guggolt, csak a szemféhére látszott, mintha egy öreg kotlóstyúk aludna. A vízállásjelentős lány a hűtőhöz lépett, csak citromot talált és jeget. Megpróbálta felszelteni a citromot, nehezen ment neki, többször is elkaszabolta a kezét, sziszegett, csippte a sebé a citromlé. A mélyhűtőből tequilát vett ki, talba öntötte, bele-szórt a citromszeleteket, a jeget, eluvoltotte magát, véres a limó, csak tessék, véres a limó!

En látványosan szenvedtem, a földön fetrengtem, nyoszorogtam, hogy a csaj, mikor felkísértem a fürdőszobába, alig kezdtem bele a mókába, direkt elaludt, megmutattam a pózt, ahogy feküdt, de nem ám akárhogy, hanem zárt combokkal, vigyázzállásban. Elég veszőségembe került széttenni a lábát, aztán rángattam a ruháit, nyakig gombolkoztam mégsem dughattam meg, de ahogy sem ment, és nem is volt kedvem szenvedni vele, otthagytam a fenébe, dugja meg, aki akarja.

Újabb vendégek érkeztek, három olasz fiú, ázóttak voltak, a taxi nem jött be a kapun a sár miatt, ötven méter alatt ronggyá áztak. Az egyik levette az ingét, rettenetesen szőrös volt, a másik zömök, húsos, feszült rajta a nedves nadrág, a combjai egészen nőiesen domborodtak, az ágyéka alatt kis rés, a harmadik arca forradásos,

az ajka keskeny, szigorú, a hajából csöpögött a víz. Egy szatyorban pár üveg Chiantit hoztak és whiskyt, néhány doboz ázott kekszet, és még nem voltak részegek, bár józanok sem, nem tudtam megállapítani, mi van bennük. Nem találtuk kaját, valaki pizzát rendelt a mobilján. Mindenki azt remélte, hogy az új vendégek felélnérik a bulit, de sokáig csak egymással dumáltak. Aki levette az ingét, ezt kérdezte, lehet-e fűteni, majd a gázkonvektor elé ült, letolta a nadrágját, arrébb rugott néhány csikket, és szakadt alsóban ült a parketten. A nyakától a bokájáig csupa gondorodó szőr borította. A melegre odahúzódott a másik két olasz, azok is levették alsógatyára. Talán ettől zavarodott meg az összes lány. Hiába nyúláltunk a szoknyájuk alá, nem engedték át magukat nekünk. Guvadó szemekkel méregették a szőrös hasát vakargató olaszt, hogy majdnem olyan, mint egy majom. A konyhából kiáradt az odakapott zsír szaga, rájuk üvöltöttem:

– Már rendeltünk pizzát, dobjátok ki azt a kurva lábost az esőre!

Egészen leült akkor a buli, csak néztem az üres arckokat, a tétova tekinteteket, hogy nem tudtak mit kezdeni az alkoholtól elhomályosult agyukkal, magatehetetlenül, csüggedten ucsorogtek, és lassan megindult egy parttalan beszélgetés a nappaliban, hogy mennyire izonyatos és spontán módon történik ma minden. Egy filozófia szakos fiú azt fejtegette, hogy a zárt rendszerek entrópiája növekszik, és hogy ez a buli, ebben az erdőszéli házban teljesen olyan, mint egy novellában, csak az Washington DC-ben játszódik, ha jól emlékszik, Entropy a címe, nem jutott eszébe, ki írta, valami posztmodern csávó, még a múlt században, úgy hatvan körül jelent meg. És hogy semmi sem működhet tökéletesen, de ez a hasonlóság mégis olyan zavarba ejtő. Mi csak most tartunk ott, ahol az amcsi ötven éve? És ott is esett az a kurva eső... A szeme túl fényesen ragyogott, majd elkezdett sírni.

– Buzi vagy? Befüveztetél, te érzelmi atléta? Mit sírsz? – kérdeztem tőle és rohogott mindenki. A filozófia szakos fiú odalépett a lemezekhez, kiválasztott egyet, aztán Glenn Miller Chata-nooga Choo-Choo-ját bálnahangok váltották fel mind a hat hangszóróban, ráadásul a basszsznyomóban is, annyira felhangosította az erősítőt, hogy tengeriemlős-üvöltés rezgettette meg az ablakokat. Később könnyes szemmel az óncslárról beszélt, hogy az érzékek kielégítése csak onánítás, két tiszta férfi tudott csak megemlíteni egész Európából, Isaac Newtont és Immanuel Kantot, csak ők örizték meg úgy a szüzességüket halálukig, hogy nem hivatkoztak közben folyton az istenre. És hogy minden döntésünk visszacsap ránk. Ó, ha nincsen pénze, elmegy a klinikára, és ad egy kis anyagot. Kell a mesterséges megtermékenyítéshez. Van egy szoba, lehet videót nézni, meg klafa magazinok vannak szópó-nyaló tejszárdákkal, azt nagyon bírja. A köbcentitől függ a fizetés, anyag meg van elég, percenként 1000-1500 bevetésre kész csapkodó egysejtű termel. De most komolyan szerelmes, és nem tudja, ha gyereke lesz egyszer, majd nem a feltevésebe fog beleszerelmesedni, mert már többször adott anyagot, ki tudja, hová került? Átértékelni az életet! Ez a feladat szerinte. Amióta egyetemista, hét közben buliról bulira járt velem, hétfőn meg egyet ráhúzott otthon is, időnként a kollégiumban összejezt nekem valami kis keféles, mert nő volt annyi, mint a szemét, még neki is jutott, és csak a délutáni előadásokra járt be, oda is főleg pihenni. Azt mondta, meguntta az enervált hétköznapokat. Valamit tenni kéne, cselekedni, nem csak füvezni, meg inni, mint az állat... ezt hajtogatta, mint a vidéki tanító egy agyonjátszott orosz darabban. En rohogni kezdtem, hogy nézted már, nekem is ez a bajom, mégsem bögök itt, de csak dől belőle a szó:

– Úgyis vége lesz az egésznek, még húsz-harminc év, legfeljebb ötven, és kifulladás fenntartható fejlődés, az üvegházhatás, a globális katasztrófák kiirtják a rothadó nyugati kultúrát az egész földről, az emberiség olyan, mint az a kibaszott rák... Vitakozni kezdett velem egy földrajzos, hogy hülyeség ez az üvegházhatás, minek beszél közhelyeket, az egészet a Föld pályaingadozása okozza, hogy egy hangyányit közelebb, vagy távolabb kerülünk a Naptól, megsülünk, vagy didergünk. Ennyin múlik az egész jégkorszak, nem az emberen. Az ember? Az nem tud semmit, érted... Aztán egyre kevesebben tudták követni a beszélgetést, meg nem is érdekelte őket, a

Azt hiszem, ha több ilyen „nemes értelem-ben vett történelmi ország-reklámunk”, „nemzet-imázsunk” lenne, ha ennyire lenne „naiv” és „egyszerű”, mint amilyen Szöcs Géza új könyve, más lenne minden. Ő nem me-reng, hanem közreadja az emlékvé talán leg-furcsább kötetét, „vízszintes emlékművet” teremtve, s mintegy bemutatkozó dokumentumot is a nagyvilág számára, középpontba helyezve az 1956-os forradalmat, mint olyan eseményt, amelyre nemzetünk legbüszkébb lehet. Buda Ferenc azt írta a *Túl a falon* előszavában: „Ötven-hatból... annyi volt s van, ahányan megélték.” Ennek következményeként 1956 még folyton és dinamikusan alakuló képe kulturális emléke-zetünknek, amelyhez minden hozzá kötődő alkotás, emlékezés, jegyzet, dokumentum, napló egy-egy kis emlékdarabkát kapcsol, így alakítva a még nagyon hiányos képet. Buda Ferenc utalt arra is, azóta is hiába várja az igazság helyreáll-tát. Szöcs Géza hiszi, hogy egyszer megszületik az a mű, még ha sokáig is kell rá várni, amelyben mindenki megtalálja nemcsak a „történelmi igaz-ságot”, de saját egyéni igazságát is. Szép lenne, miként hinni a „költő / ének- / ének” (*Születés- napomra*).

„Hát vidd a hírt, te hírvivő / s ne hallgasd el a Golgotát” – szól Mária Szöcs *Passiójában*. A *Li-berté*ben szót kap mindenki, valós és kitalált sze-mélyek, megnevezettek és névtelenek. A sok szövegszál helyet kapnak dokumentumok, s per-se szerzőtársak Shakespeare-től Camus-ig, Sartre-ig, névtelen szerzőktől József Attiláig, Illyés-ig, Németh Lászlóig, nem szólva a szerző saját műveinek műbeli újraértelmezéséről, újraalko-tásáról. Különös összhangzat ez, melyben keve-rednek az időbeli és térbeli síkok, új horizontokat nyitva meg az értelmezés felé. Mint előző da-rabjai esetében sem, most sem könyvdrámát nyújt át a szerző. (Októberben már a Debreceni Csokonai Színház előadásában, s filmváltozat-ban is megtekinthetik a darabot az érdeklődők.) A *Liberté* is mindvégig a szöveg és előadás együttmozgására, közös alkotói mozzanataira utal, megnyitja az alkotás terét, hangsúlyozottan szabad improvizatív tereket hagyva a partitú-rában, amely nem a kötet „csupán” egyharmadát kitevő, 132 jelenetnyi drámaszövegből, hanem a hozzá fűzött jegyzetből, tanulmányból, a *Li-*

Ahogy élek, az a hazám

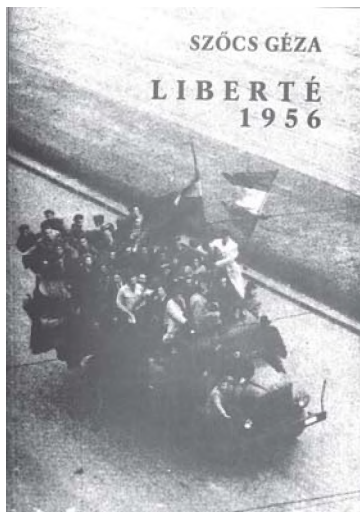
bertékülönöz fordításából, s képekből (töb-bek között egy akkor orvostanhallgató által ké-szített, eddig nem közölt megrázó és magukkal ragadó képekből) áll össze. Mindezek együtt nemcsak a szöveg, de az interpretációk terét is megnyitják, s együttesen járulnak hozzá ahhoz a hatáshoz, amelyben a szerző kiemelt szerepet szán a zenének, de amelyben a költészet, mely áthatja a szöveget, legalább olyan hangsúlyt kap. A szövegformálásban megnyilatkozó nyelvi lét egyének létminőségére, karakterére utal, szűkebb és tágabb közösségek kommunikációjának mi-nősége a közösségi létállapotra. A nyelvi játék, nemcsak a több szinten megjelenő bábeli sok-féleségből adódó jelentésekre, de sokszor épp humorral a kardinális kérdésekre is rávilágít. Szöcs a fikció terén eljátszik a drámai hagyománnyal is, egyebek mellett a shakespeare-ivel és az abszurdal. Noha elfogadható magyarázatot kapunk Susan-Florence és Pável direkten is megidézett Rómeó és Júlia áthallására, a csontig ragott intertextust épp az abszurdítás oldja, s persze az utasítások, jegyzetek, melyek

rávillágnak ennek szükségességére, valamint a tanulmány, mely a hangsúlyt rögvest áthelyezi a darabban túlélő-szertanú Susan-Florence-ről Pávelre, tágabb értelemben arra a kérdésre, valóban álltak-e át orosz katonák a magyar oldalra, kik voltak ők, mit tettek valójában, milyen sors várt rájuk. (Ugyanis a kerettörténet szerint angol egyetemisták 1958-ban, Nagy Im-re kivégzése után úgy döntenek, hogy zenés formában előadják az 1956 őszi Magyarországon történeteket, egy színifőiskolás lány, Florence rendezésében, irányításával. A történet két fő-szereplője Susan, egy angol, Bécsben tanuló, Magyarországra látogatott lány és egy orosz tisz, Pável. Az eseményeket Susan – akiről kiderül, hogy ő Florence – szemszögéből látatja a szerző. Néhol ügyel arra, mennyit tudhattak akkor angol fiatalok 56-ról, másutt, mint a jegyzetekben olvasható, nagyobb teret enged a fikciónak.) A szerelmi történet nem válik valószínűtlenül roman-tikussá, részben mert valóban csak keretet ad, s a középpontba az 1956-os események kerülnek lenyűgöző dialógusokban megörökítve, részben Susan és Pável erősen fikcióba hajló, de rendkí-vüli szópárbajainak köszönhetően, részben a ka-tarzis mesteri kidolgozottságából adódóan. A több síkon játszódó történetben finom drama-turgiai, nyelvi megoldások mutatják a konstruk-ció, drámai ív tudatosságát, melynek éretet fo-kozza a jegyzetek, s a tanulmány pontossága, alaposága. Valójában ezzel védi a szöveg terét a téma kényes volta miatt. Ezért a kerettörténet, egy szubjektív nézőpont legalizálása, ezért a Kádár-kép indoklása, de így kerülhetnek közelebb az olvasóhoz/nézőhöz a meg is verselt Falábú János és mások. Másrészt ez a bonyolult rend-szerű kidolgozottság alapvető dolgok megfogal-mazásához is teret ad, mint mondjuk: mi a sza-badság, a halál, az árulás, a szerelem, és ki a gyilkos. Azon túl, hogy a *Liberté* mű a műben, drámák sorát hordozza magában, melyek az ese-mények sodrában néha esszenciászerűen egy-egy tökéletes mondatban összegződnek. A kötetet te-kintve a mű a műben megszokozódik, ugyanis a dráma szövegén kívül is több esetben elválnak

szerező és elbeszélő. A jegyzetek (tanulmány egy-ben) egy külső nézőpontot is képviselnek, nem szólva arról, hogy az ott megidézettek alakjain keresztül is más-más aspektusból láthatók az ese-mények. Mindez igényt mutat a történelmi igaz-ság, igazságtétel iránt, melynek egyértelmű nyo-mai Szöcs költészetében is fellelhetők. Karaká-nul összegzi a tényeket, közben finoman érzé-kelteti, hogy bár igényünk van a legendákra, hő-sökre, nem árt szem előtt tartani a tényeket, fel-kutatni azokat, szembenézni azokkal.

Szöcs Géza olyan emberek jelenít meg, akik nem akartak hősök lenni, csupán szabad, jobb életre vágytak, más létminőségre vagy egysze-rűen lelkiismeretük szerint cselekedtek. Egyik jegyzetében utal az ismertek és ismeretlenek ver-seire, arra az emelkedett, példa nélküli pillanatra, amikor „a nemzet kollektív lírái énje hirtelen el-kezdett minden korlátozás nélkül beszélni.” Ez az, amit nem szabad „feledni”, ahogy Nagy Gás-pár írja. A vízszintes emlékmű, mely masszív alapokon áll, a szabadságról szól, s „ki ilyen le-vegőt szív / nem tud aludni többé / se nélküle, se tőle, / virrasztva él...” (*Születésnapomra*). Az in-dividuum létminősége, szabadságtudata kihát a szűkebb, tágabb emberi közösségre is. Éppen ezért igyekeznek a mindenkor hatalomra törekvő emberek, embercsoportok irányításuk alá vonni azt ideológiai agymosással és/vagy fizikai erő-szakkal. Ezért ismételtetik kulturális emlékezetében is működjen az a közösségi „szűrő”, az az értel-mezői, továbbkötői magatartás, amely hosszú-távon eldönti, mi igaz, mi hamis, mi érték, mi nem az. Ezért sem mindegy, hogyan élünk, ho-gyan emlékezünk. Az a hazánk, ahogy élünk. „Haza magasban és mélyben” (*Születésnapom-ra*).

EKLER ANDREA



Szöcs Géza: *Liberté 1956*, Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2006



Recsk, a magyarországi Gulág

Pálmák napjához volt hasonló Faludy György, a váci fehérvári, a recski kényszer-munkatábor legendás foglyának 1988-as (?) bevonulása a Jurta Színházba. Faludy, leb-benő fehér hajával, egyszerre nyugán és roska-tagon, örökifjú-aggastyánként, a titokpecsétek egyik első föltörőjeként igazán költői jelenség volt. A szabad világból jött és emlékezett: emel-kegetten, frivol derűvel, haraggal és szeretettel, megilletődött méltósággal. Ahogy a szabadsághoz meg az igazság kimondásához szokott köl-tökhöz illik – fesztelenül, görcsök nélkül.

A rendszerváltás körüli (előtti, utáni) pár esztendő eufóriájára sokan emlékez(het)ünk: mint a szívacs, szívünk magunkba mindent az ország, a nemzet elhallgatott, a nyilvános közbeszédben letagadott félművtárol. Visszaemlékezések, oral historyk folyóiratokban, filmekben és könyvek-ben, később dokumentumok is. Ötvenhat még tabu volt, de Sára Sándor meg Csoóri Sándor *Krónikája* a II. magyar hadsereg pusztulásáról, a Gulyás-testvérek *En is voltam Isonzónán* című I. világháborús filmje, Bőszörményi Géza *Recsk-ről* szóló emlékező dokumentumfilmje megren-dítette – úgy emlékszem – az ország egészének lelkiismeretét. Aztán ismét, észrevétlenül, beszökött a nem-emlékezés korszaka, s most, 2006-ban, amikor igazán méltó lenne emlékezni, fásult közöny vagy óvatosság tartózkodás lesz úrrá: már megint jön a *komonisztázás*, már megint a kommunisták bűneit, a sebek fölvakarását akar-ják valakik...

Magyarországon hatvan éve folyamatosan nem a történetel kezdődik az emlékezés, hanem a történetre való emlékezés történetével. Mikor kinek, milyen kontextusban szabadott, kellett emlékeznie, mire és hogyan, mikor mit kellett (volna) elfelejteni, létezését is tagadni. Holott a személyes emlékezésnek nincs, nem lehet más kritériuma, mint a személyesen átélt múltnak a személyesség teljes hitelességével való cenzúrátlan felidézése.

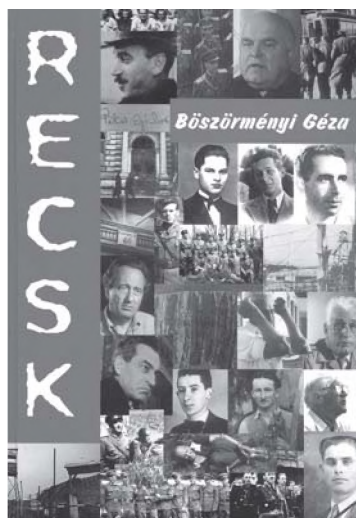
Most, hogy Bőszörményi Géza *Recsk 1950–1953. Egy titkos kényszermunkatábor* című könyvének második, bővített kiadása megjelent, melyet alkotótársa, felesége, Gyarmathy Livia és a törté-nész Kiczenko Judit gondozott, a történet helyett

ismét csak a történetre való emlékezés történetére gondolok először. Recskről a legelső beszámoló a ötvenes években Nyugaton jelentek meg, Magyarországon legelőször a Mózgó Világ tudósított róla, 1986-ban (később a lap szerkesztőit menesztették). Bőszörményiék filmjét 1989 febr-uárjában mutatták be, s majd a filmben elhang-zottak, illetve a filmből kimaradt tekintélyes hanganyag könyv formában is megjelent – bő-vített kiadását (a volt rabok adataival) Bőször-ményi Géza tervezte, de már nem érte meg. Ők voltak, akik már a film bemutatóját sem érhették meg – a megszólaló volt rabok többsége a húszas években született; a táborlakók leg-idősebbjei 1890-ban, számosan a századfordulón (az utóbbi, nem teljes körűen kideríthető adatok szerint).

Bőszörményiék a fölvételeket 1986–88 között készítették – Nyugatra menekült, illetve Ma-gyarországon maradt volt rabokkal, öröklék és néhány recski lakossal. Megszólalásuk ekkor sem volt magától értetődő: a tábor fölszámolá-sakor – szovjet gyakorlat szerint – aláírtak a rabokkal egy nyilatkozatot, hogy soha senkinek nem beszélnek életük három legrettenetesebb esztendejéről. A tanúságtétel volt rabok közül számosan részt vesznek majd a forradalomban, és sokan menekülnek el az országból leverése-kor. Az itthon maradtakra gyötrelmes sors várt: segédmunka, szakmunka, éjjeliőrség – aki Nyu-gatra ment, általában fényes szakmai karriert fu-tott be. Nem szólaltak meg a film készítésekor még olyan élő, magas rangú, rettegett ÁVH-pa-rancsnokok, mint Péter Gábor, Décsi Gyula, Pi-ros László. Nem tudni, ők mire emlékeztek; a rendszerváltást követő években talán kényelmet-lenül érezték magukat – mint utóbb kiderült, fő-lőlegesen.

1945 elején Magyarországon is megindult a háborús bűnösök és a fasiszta elemek fölzámo-

lása – csak hogy a szovjetek által megszállt or-szágból a rendőrség az első pillanattól a mosz-kovita kommunisták kezébe került. A hatalmi harcban a rendőrség nagyon gyorsan külön ha-talmat szerzett: 1946-ban Péter Gábor vezetésé-vel megalakult a Belügyminisztérium Államvé-delmi Ösztály, '48-ban az Államvédelmi Ha-tóság (ÁVH), ez '49-ben a belügytől is függet-lenítve egyedül Rákosinak volt alárendelve. A kommunista hatalmi berendezkedés – a szovjet gyakorlat alapján – fokozatosan szélesítve in-dított támadást a „nép ellenségeivel” szemben: politikai koncepciók sorozatával, az összes demokratikus erő szétverésével, a mindenhová befurakodó „ellenség” fizikai elszigetelésével. Ipari méretekben hozott létre internálótáborokat, kényszermunkatáborokat, börtönöket – a hí-



Bőszörményi Géza: *Recsk 1950–1953. Egy titkos kényszermunkatábor*, Széphalom könyv-műhely, Budapest, 2006

resebbek: Délbuda, Kistarcsa, Kazincbarcika, Ti-szalók, Recsk –, köztük a legrettenetesebb a recs-ki ércbányára telepített, haláltábornak nevezett tábor volt, melyet 1950-ben kiváló szocialde-mokrata munkásokkal építettek föl, akik aztán maradtak is a szögesdrótok mögött. Az ÁVH által szovjet mintára üzemeltetett tábor mintegy más-félezer foglyával nem kellett elszámolniuk az öröknek, a kínzás, az éheztetés, a megrokkánásig hajszolt fizikai munka megtette hatását.

Bőszörményi Géza, maga is volt recski rab, megörizte kivülállását. Narrátor kérdése szígo-rúan a tényekre, eseményekre szorítkoznak. A film (és forgatókönyve és teljes [írott] hang-anyaga) – monoton következetességgel, laza te-matikák köré szervezve idézi fel az eseményeket a táborba való bekerüléstől a szabadulásig. (1953 őszi Nagy Imre oszlatja fel majd a légereket.) Szegényparasztok, arisztokraták, ipari munká-sok, költők, volt diplomaták – a társadalom teljes keresztmetszete reprezentálva volt. Gábori György, aki túlélte Dachaut, azt mondja, a rákosista börtön rosszabb volt a nyilasokénál, a recski tábor Dachaulnál.

Volt ávós, aki Recskben összeroppant. A több-ség azonban szadista vadállatként legalantasabb ösztöneit élte ki a rabokon. De csak a volt fog-lyok emlékeznek a gúzsbakötésekre, a brutális verésekre, a kínzásokra, az alattomos, megalázó büntetésekre. Az ember elállatiasodására a 20. század közepén, az ez századában, pár évre Auschwitz után.

Recsk egyike a század rettenetes népellessé-ben. Recsk akkor is szimbólum lenne, ha Bőszörményi Géza nem forgatja le a filmjét. Recskre emlékezni annyi, mint szolidaritást vál-lalni az áldozatokkal, annyi, mint osztani embertársaink fájdalomában. Ez nagyon nagy dol-log, és nekünk – tulajdonképpen – nem kerül semmibe.

PÉCSI GYÖRGY

A mű sorsa különleges. Faludy György az ötvenes évei derekán írta regényét. A textus 1966-ban megjelent angolul: egy, az irodalomban még átutazónak is alig mondható hölgy, nevezett Flora Papastavrou tolmácsolta silányul a kereszténység szétáradása idején, a 4. század hajnalán játszódó cselekményt. Illetve azt is alig – nemhogy a szerző nyelvi fordulatait, beszédmódjának egységét. A magyar kézirat elkallódott, a könyv feledésbe merült. Orbán János Dénes, Faludy íróként és irodalomtörténész-ként sem utolsó fiatal famulusa figyelte fel rá évtizedek múltán. Eric Johnson, a hűséges titkár előhalászta az egy szem maradék példányt. Szócs Noémi Imola nyers-magyarra fordította a pocsek angolt, OJD a megérzett-rekonstruált Faludy-magyarra az egészet. Végül „a szöveget átnézte és jóváhagyta” maga Faludy György. Ennyi. Ha ennyi, s ha éppen így. Mérget rá, hogy az eredeti egyszer megkerül, s akkor néhány filológusnak, szakdolgozatiíróknak gyöngyölete lesz.

Tagadhatatlan, hogy a többszörös – de legalább kettős – autorizálás miatt a főszereplő nevével elkeresztelt *Karotomak* van némi kentaurjellege. Ez a funkciónak, érdekes, istenek verte lény metaforikus funkcióban fel is bukkan a könyv lapjain, mintegy szimbolizálva a kor ideológiai forgatagosságát s a „bölcös” viselkedések egyikének mintáját. Justinus, aki a jobbák képviselője a számos esendő, gyenge és hitvány, tévelygő, cinikus és közömbös alak sokaságában, hozza példának a thébai erdő kentaurját, „amelyik lónak vallotta magát, midőn embereket toboroztak, és embernek, midőn lovakat”. A regényt az alábbiakban, nem minden gond nélkül, Faludy regényének valljuk (más prózai alkotásai, költészete, s főleg világszemléleti jegyek és jellemző – leginkább szkeptikusra és iróniára valló – motívumok alapján, de határozottan rögzítjük: Orbán János Dénes az adott kereteken belül nagyszerű munkát végzett. Szavai, mondatai képesek a Faludy-mimikrire, s a dallamba csupán annyit énekel bele a saját lírájának, epikájának kottájából, amennyi színézsként nem is jön rosszul. Csak helyenkénti szóismétlései vallanak sietségre vagy figyelmetlenségre. A 13. oldalon három sorban háromszor fordul elő a *vezetni* ige: utcák biztonságba, Karoton zsákutcába, lépcsők ma-

Iső kijelentés: a rendszerváltás utáni, múlt-ról beszélő kritikák, értelmezések jelentős része fordított logikával, a szocreal ideológia inverze mentén haladva szólal meg a Kádár-korszak művészetével kapcsolatban. Ha valamit a múltban politikai okokból tiltottak, azt ma művészi és kulturális szempontból értékesnek tekintik. Második kijelentés: a kádári konzolidáció során Magyarországon gyakorlatilag megszűnt az írásbeliség – a hatalom nem szeretett írásos nyomokat hagyni a nyilvánosságban a kényesebb ügyekkel kapcsolatban, az értelmiség pedig szintén biztonságosabbnak tartotta a szóbeli érintkezést. Ezért is nehéz a megjelenet, kétértelmű és/vagy redundans, áthallásos szövegek alapján beszélni a korszak művészetéről. Amikor egyáltalán nekilát valaki erről az időszakról beszélni.

A két kijelentést Rajk László teszi *Amikor a folyó belép, ahelyett, hogy lábjegyzetben maradjon* című esszéjében. A Rajk-írás abban a *Művészet és hatalom* című kötetben olvasható, amely egy 2004 októberi, József Attila Kör és Petőfi Irodalmi Múzeum által szervezett konferencia anyagát gyűjti egybe.

Kétségtelen, hogy a jelenlegi kritika és művészettörténet-írás nehezen találta, találja azt a nyelvet, amelyen a Kádár-korszak tapasztalata megszólaltatható és jelentéssé tehető, különösen az olyan generációk számára, amelyek már egy más történeti-társadalmi környezetben szocializálódtak. Pedig lassan láthatóvá válik, hogy a jelen és a közeljövő (generációs és nemcsak generációs) konfliktusai az előző korszak tapasztalatainak átfordíthatóságához, hasznosíthatóságához kapcsolódnak. A két Rajk-kijelentést pedig azért tartottam fontosnak kiemelni, mivel a kötet, amelyben olvashatók, olyan jeleket tartalmaz, amelyek arra utalnak, hogy a felvetett problémák meghaladhatók: kialakulóban van a korszak megközelítésének az a gyakorlata, amely nem a vizsgált korszak logikájának inverzét al-

gasba... Az ilyesfajta gyomosodásnak elejét lehet venni.)

A történet az egyértelmű időjelölések feltűnő kerülésével, egyben a historiai pillanatok már-már kimerevítően precíz datálásával teremti meg a viszonylag rövid periódust – a címszereplő kamasz- és ifjúkorát – felololó áramlásának szuggesztív temporalitását. „Azon a napon, amikor Cleanort eltemették, ezerhatvanhárom évvel Róma alapítása után, december huszonkilencedikén, negyvenkét gálya hajózott be a kikötőbe, Valerius Maximus Daia császárral és udvarával” – lapozunk rá egy alfejezet kezdetére. Ennél hívebben nem is lehetne krónikázni a fikcionalitást, ám még a történelemben járatos olvasónak is gyors fejszámolást kell végeznie, továbbá előásnia emlékezetéből a megveszekedett keresztényüldöző Daiát, az imperátorokban, császárokban olyannyira bővelkedő, véres esztendők e mellék- (a könyvben majd hogyan fő-) figuráját. Másutt: „Hét év telt el antiokhiai Lukianosz, a teológia és filozófia mesterének hatvanadik születésnapja óta...” Az elő- és utóidejűséget finoman manipuláló időkezelés Karoton fejlődés-regényét megfosztja linearitásától, szilárdan érzékelhető állomásaitól, s az elmosódásban ábrázolja a sorsot, mely csödjé ellenére sem írható le a fejlődésképtelenséggel. Faludy hősei és epizodistái rengetegszer rákérdéznek az időre, keresik önmagukat és egymást az időben, az időt (egyikük-másikuk sejti: ama nagybetűset) önmagukban és bomlékony, romlékony közösségekben.

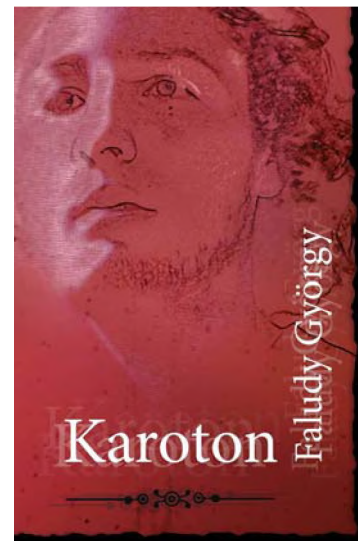
A főleg Alexandria városához – s vele a Nagy Sándor-személyiség gordiuszi módra át nem vágható teljes problematikájához – kötődő regény legfontosabb idő-tézei ugyanúgy a hamis-tudat termékei, ahogy a krokodilszemű Daiától a fehérmájú Dorionon át magáig (a voros haja miatt ekként nevezett) Karotonig szinte valamennyi karakter nagyobb szabású elképzelése, rövidebb vagy hosszabb távú életterve a téves-tettségeknek adózik. A – kell-e mondanunk: politikai, vallási bosszú következtében – hamarosan

Mint egy örvény

a krokodilok étkeül szolgáló, onelégült Poszokháresz prefektus azt fejti ki Karotonnak: „Tudod, mit fedeztem fel? Ötven évvel ezelőtt minden ezer alexandriai közül kilencvenkettő volt keresztény, négy évvel ezelőtt pedig kilencvenhárom. Győzni fogtok. Érted, amit mondok? Ebben az útemben húszezernégy száz év múlva ti lesztek a többség!” Ennyit a történelemben élés adta éleslátásról. Ennyit az ideákra voltaképp barátságosan legyintő regény múlt-, jelen- és jövőképeről. Ennyit a *Karoton*ban körvonalazódó Faludy-historizálásról, melynek az előbb említett három időterrel szemben inkább csak folyamatos jelene van. Karoton úgy tudja, és szegényli, hogy a nő, a paráznság: örvény. Ám ehhez képest kicsoda örvény az a *tempus praesens*, amelyben a nő, ő, és mindenki forog.

A történelem tehát nem csemege, noha az író elképesztően dúsan találja. Kissé sok is a fogásokból, az ízekből. Faludy a kurtább *Második részben* az addigi narrátor helyett új beszélőt juttat szóhoz (Alexiast, a költőt), egymás mellett, illetve egymásban bevezeti a naplóformát és a klasszikus dialógus imitációját, végül nagy belső monológot biztosít a legalább a tárgyilagos önkritikára képes főhősnek („...az angyalok nem hallják a hozzám hasonlókát”). Akármily szépen poetizálódik a karotoni program (egy-egy szavakból, talán Orbán János Dénes roppant visszafogott nyelvi modernizációjából eredően: a karotoni projekt) csalítja végén a lebegő, fonák közteség, eddigre már felig-meddig szem elől vesztettük a vereshajút, annyi epizodista követelődzött a színre (és többségükben milyen nagyszerűek!). A szálak tucatjával sodródnak. Egy részük foloslegesen, elcsomóztatlanul, elvágatlanul.

A mai magyar olvasónak, aki 2006-ban olvas, a *Karoton* akaratlanul is referencia Spiró György *Fogság* című, tavaly napvilágot látott nagy művéhez, függetlenül attól, hogy a két opusz cselekményideje között nagyjából kétszázötven esztendő az időkülönbség. Az összevetés mélyebb szándéka nélkül tudjuk: Faludy Spirónál ke-



Faludy György: *Karoton*, Alexandra Kiadó, Pécs, 2006

délyesebben fogja fel a kegyetlenkedéseket. Az erotikus betétek száma relatíve nagy, intenzitásuk azonban a szépségükben, s nem részletező vagy nyersen verbális cselekményességükben rejlik. Nő és férfi, férfi és férfi szerelmi jeleneteire nem is vesztegetjük a papírt. Újszerűbb az önismereti maszturbáció említése, extrémebb a macskákkal való úzekedés karmolás nélküli kivitelezésének gyakorlata, melyet egy odúlakó útmutatásai nyomán lehet elsajátítani.

A cégéret az ellentétességgel felfestő fülszöveg szerint „...kedvünkre kőborolhatunk a történelem, a politika, a filozófia, a teológia, az ezotéria, a lélektan és a költészet labirintusaiban”. Maga a regény – könnyed eleganciájával, piktori fényeivel és árnyaival, elmés epizódjaival és strukturális megoldatlanságaival együtt – epenséggel arra int: semmi kőborlás. Csak labirintus.

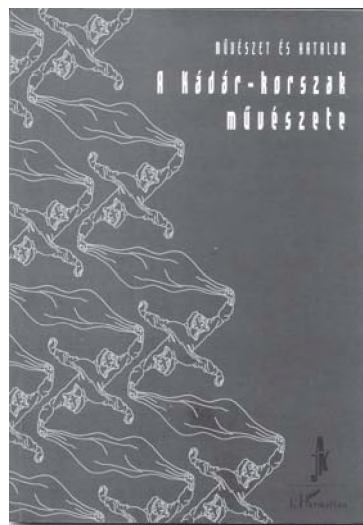
TARJÁN TAMÁS



Gyakorlótér

kalmazza, hanem láttatni képes egyrészt a Kádár-korszak „idegenségét”, amely révén a mai vizsgálódás szempontjai elkülönülhetnek a vizsgált jelenségektől, másrészt viszont analógiák, hasonló hatalmi összetevők felbukkanása is jelezhetővé válik. A forráshasználatban is egyre inkább látható az elmozdulás a korban nem nyilvános anyagok beemelésével.

A konferencia szervezőinek és a kötet szerkesztőknek nem lehetett céljuk valamiféle szintézis megalkotása, arra viszont láthatólag tudatosan törekedtek, hogy minden művészeti ág felbukkanjon valamilyen összefüggésben. Irodalomról, irodalmi intézményekről Standeisky Éva (Hatalom és irodalmi elit a hetvenes években), Szolláth Dávid (Galgóczi Erzsébet szerepdilem-



Művészet és hatalom. A Kádár-korszak művésze. Szerk. Kisantal Tamás – Menyhért Anna, JAK – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2005

mái), Sári B. László (1956-reprezentációk a nyolcvanas évek prózájában), Szirák Péter (Zsidósággal kapcsolatos témák megjelenése a hetvenes-nyolcvanas években), Kukorelly Endre (Hatvanas évek irodalmi folyóiratai), képzőművészetről Rajk László (A visszapillantás lehetőségei, problémái) és Sasvári Edit (Az 1977-es „disszidens” Velencei Biennále), színházról Jákfalvi Magdolna (Alternatív törekvések a Szegedi Egyetemi Színpad és a Kassák Klub munkájában, ezek folytatódásai később, más keretek között), filmről Müllner András (Erdély Miklós: *Verzió*), illetve Varga Balázs írnak (A hatvanas évek néhány betiltott filmje – Makk Károly, Kósa Ferenc, Bacsó Péter). Az utolsó három írás a Kádár-korszak tömegkultúrájának néhány jellemzőjét világítja meg, Tordai Bence a korabeli kultúrapparátus és az értelmiség tömegkultúra-képét foglalja össze különösen izgalmas módon, Apor Péter a korban népszerű, de nem mainstream történelmi regényeinek történelemkonstrukcióit vizsgálja, Szőnyi Tamás pedig egy fikatív (saját előadásáról szóló) besúgóji jelentés nyelvén írja meg, milyen törvényszerűségeket tapasztalhatók a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek könnyűzenei/alternatív zenei kultúrájának megfigyelését, betiltását tekintve.

Nem könnyű kis történelemben bármit is külön kiemelni a kötetből, inkább csak általánosan utalnék arra az alaphangvételre, amely meghatározó a kötetben, akár a fiatalabb, akár az idősebb szerzők megközelítéseiről van szó.

Az elemzések általában visszafogottak az esztétikai ítéleteket tekintve (az egyik tanulmány jegyzetben meg is fogalmazza: „a munka célkitűzéséből adódóan nem foglalkozik esztétikai kérdésekkel”), nem értékelni, hanem megérteni kívánnak, háttérmechanizmusokat láttatnak, olyan szerkezeti, vagy első látásra meghökentő

ideológiai összetevőket villantanak fel, amelyek a korszak hivatalos kultúrájának következetlenségeire, bizonytalankodásaira is rálátást engednek (például a tömegkultúra megítélését vagy egyik-másik film vagy zenekar betiltását tekintve). A problémát, amit Rajk László a Kádár-korszak kultúrájának szóbeli jellegével kapcsolatban vet fel, levéltári anyagok, úgynöki jelentések vizsgálatba való bevonásával, magánjellegű anyagok, levelezések ismertetésével hidalják át a kutatók (Szolláth Dávid Galgóczi-tanulmánya például leveleket idéz számos helyen, s a levelekből kirajzolódó, magántérben megformált szerepet veti össze a nyilvánosságban játszott szerepekkel, Tordai Bence, Szőnyi Tamás és mások párthatározatok, besúgóji jelentések alapján vonnak le következtetéseket).

Hasznos bevezető tehát a JAK-füzetek 139. darabja a Kádár-korszak művészetébe, és bár inkább csak részproblémákról beszél, olyan lehetséges kiindulópontokat kínál további kutatások számára, amelyek akár a problémafelvetések irányát, akár a célravezető módszereket tekintve válhatnak modellértékűvé a továbbiakban. A tanulmányok jegyzetanyagából látható: egyelőre kevés ponton találkoznak a különböző szerzők, különböző művészeti ágak módszertanilag és a korszakról szóló szakirodalom szempontjából, annak ellenére, hogy szemléletmódjuk, intuícióik nem térnek el radikálisan egymástól. Szakmai konszenzus tehát van, és még sincs. A művészettörténeti kutatások képlekeny, mozgásban levő területe ez, ahonnan még várható néhány meglepetés.

BALÁZS IMRE JÓZSEF

Ha szem előtt tartjuk Bogdán László legutóbbi verseskötetének alcímét – lírai napló 2003–2005 –, akkor indokolt talán a *Sejtelem* című verséhez fűzött észrevételekkel, a magyar lírai szöveghagyományba illeszthető kapcsolatok felelevenítésével indítani a recenziót. A költő egy megállásra készítő életkorba, ötvenötödik évébe lépve a búcsúzó Arany Jánosra gondol, *Sejtelem* című négysorosát választja megszólalása ürügyéül, s az abban foglalt állításokat („Köt engemet a jó Isten kévébe, / Betakarít régi rakott csürébe, / Vet helyemre más gabonát cserébe.”) ellentétükbe fordítva alkot átíratot, tulajdonképpen új szöveget hoz létre ezáltal. „Éltem ötvenötödik évébe, / nem köt engem a jó Isten kévébe, / bésem is rak régi rakott csürébe, / új gabonát sem vet értem cserébe.” – írja Bogdán ama megállásra készítő esztendőben. Maga a költő különben életének ezt a pontját feltételes megállóként aposztrofálja, rezignáltan, jó adag keserűséggel tekintve vissza és előre: „Ötvenöt elmúlt. Mi jöhet még? / A sivatag is körém zárult. / Másképp is történhetett volna? / ... / Hát ez lett belőlünk. Ne nézz rám!” (*Feltételes megálló*) Bogdán *Sejtelem* című verse viszont nemcsak úgymond átírata, illetve korrekciója az Arany-versnek, hanem a sajátját szonett terjedelművé bővíti, és ezzel egy újabb, a lírai én hangulatát tovább ecsetelő résszel az iróniát lopja be a maga versébe, azt az alakzatot, amely az egész kötettől sem idegen, habár az elégikus és tragikus hangvétel az uralkodó.

A költőnek a szövegirodalom melletti opciójáról tanúskodik ez a vers, továbbá egy állandó szellemi készenlétéről, minek köszönhetően újból és újból „megszólaltatja” a múlt irodalmát, amely egy irodalomtudós szerint különben is csak a jelen irodalmában él.

A versben és prózában ugyanolyan intenzitással szóló, széleskörű kulturális áttételeken keresztül megnyilvánuló és nagy erudíciót tanúsító Bogdán közvetlenül is vall most erről az életmódot meghatározó alkotói habitusról, amint egy barátjának dedikált versében írja: „Versről versre sodor / napjaim hordaléka. Didergek valahol / egy regény útvesztőiben.” (*Útvesztő II*). A „napjaim hordaléka” szó szerkezet foglalt ugyan a magyar irodalomban (A napok hord-

Verses „napló”

léka formában Déry Tibor könyvcímmé emelte), de arra feltétlenül alkalmas nyelvi eszköz, hogy érzékeltesse azt a kijelentést, hogy: „Nem élek, csak írok!”

Izelítőt ad Bogdán kötetnyi verse abból a tapasztalati valóságból és a lírai énről ható szellemi-kulturális impulzusok sokaságából, amit megélt vagy megélhetett egy kisebbségi magyar író a diktatúrában. S mindezt, a nyolcvanas évek „kietlen világát”, a „körös unalom országát” a költő a 2003-as év „kilátójából” nézi és értelmezi (vö. *A Kopacz Attila-keptár*). Amit tehát a „napjaim hordaléka” takar, az a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveinek egy későbbi időpontból felidézett tapasztalati valósága, de ebben a folyamatban az 1989-es politikai fordulatot követő évek „szép új világa” is ihletadó (!) tapasztalatokat kínált a lírikus Bogdán számára.

A kérdés ilyen irányú megközelítését maga a költő kínálja kötetnyitó versének zárásaként, amikor is a lírai retrospekciót, a nyolcvanas évek riasztó külső (város)képeit, valamint a fe-

nyezetettség és szorongás érzéseit és azok ki-váltóinak „alanyait” („egyenlőtlen, veres nyakkendős, kék szemű férfiak”) felidéző költemény a közelgő politikai változást jelzi előre, s erről az előrelátott jövőről, immár „2003 kilátójából”, mint a lírai én által megélt jelenről mondja ki családottságát a költő: „Az idő méhében már készülődik a változás. / Hamarosan eljön a szép új világ ÉS ILYEN LESZ!” (*Még hallani azt a hegedűsöt*). Tovább él a bukott rendszer tehát mind a látható, külső világ terein, mind a mélyben, az emberek reflexeiben is.

A felidézett múlt és az írás jelene közötti sík-váltások, időjáratok és valamiféle „egyidejűség” kimondottan is jelen van a tárgyias leírásokban: „Rössz arcú, zavart tekintetű, rosszul öltözött, / örökké rohanó emberek. (...) / Akárcsak ma. Kavarja a szél a port látó szemünkbe.” A rendszer-váltás utáni átmenet megnevezésére különben másutt is a „szép új világ” negatív utópiáját felidéző toposzt használja Bogdán ebben a kötetben (lásd *Az őz patkány*, *Az égi harapófogó*).

A felidézett múlt legtávolabbi pontját a „hetvennégyes nyár”-ban jelöli meg a visszatekintő lírai alany, amikor „minden szebbnek tűnt, s minden megvolt” (*A hetvennégyes nyár*). Az időben szabadon vissza- és előre utazó emlékező én szólni ebben a versben is, mivel tudja és tudatosítani kívánja, hogy az édeni állapotot („minden megvolt”) követték a mostoha körülmények, amit hangsúlyoz is a „Mi várt, úristen?!” felkiáltással.

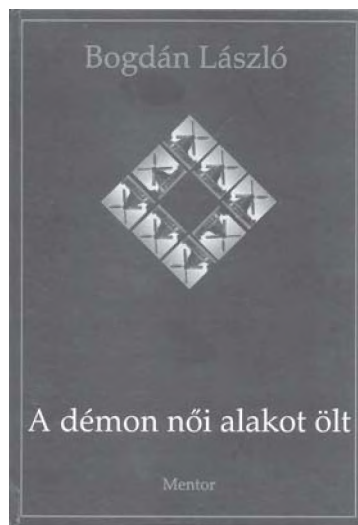
Egy mögöttünk tudott, de hatásában jelen lévő monstruózus társadalmi-politikai rendszerrel való írói leszámolás zajlik ebben a Bogdán-kötetben, amelyre a líraiság minősítés helytálló, de a naplóműfajba való sorolást inkább csak idézőjelbe téve tudnók ajánlani. Egykori barátok, eszmetársak, írók, művészek alakját eleveníti meg Bogdán („Hát az árnyakat / idézgetem. Itt van Zsiga, Ferkó, Dani, Imre, Előd, Gerzson.”), tünt szerelmeket, a kiszolgáltatott ember helyzetét idézi meg mondhatni elbeszélői technikákat alkalmazva, de a zeneiség, a versmérték, a változatos rítmus- és rímhasználat (igen gyakoriak a belső rímek is!) terén virtuóz teljesít-

ményt mutatva, amikor már alig érződik a keresettség (talán csak a *hold-kobold* rím ismétlődik a kelletténél gyakrabban!), sokkal inkább a magával ragadó spontaneitás és elegancia, s amikor a természetes élő beszéd és a kötött verseszéd között szinte teljesen eltűnik a határ. (Ha egyetlen verset kellene példának adnom, a *Középkori metszetet* választanám.)

Két korszak, egy rendszerváltás előtti és utáni lírai újraélése, illetve az írástudó helyzetével való számvetés, az írói identitáskeresés könyve ez a Bogdán-kötet. A lírai alany két pólus között látatja magát, így téve kísérletet az önértelmezésre. Egyik oldalon az egykori erdélyi kisvárosi asztaltársaság szellemének és hangulatának, aztán művészaratókhoz fűződő, továbbélt kapcsolatoknak és szerelmeknek az emléke tér vissza a versekben, másik oldalon viszont a diktatúrában mindennapos üldözöttség, a mindent elveszejtő honi viszonyok és a hazátlanság riasztó képei azok, amelyekről nem szabadulhat a lírai én. Csak úgy sorjáznak a nyomasztó víziók és feloldhatatlan kérdések: „Befagy az erdélyi mocsár. A tőzeg senyvedő öröktüze / nem tudja megolvasztani a közönyt. (...) Égre költözik a remény. Hideg van. (...) Menekülök / a mocsár sáros jegén. Ki vagyok? Beszippant-e a lép?” (*Bak havá*).

Az identitáskeresésnek és önértelmezésnek irodalom- és kultúrtörténeti távlatot ad, új dimenziókba helyezi ezt a költő ezáltal, hogy szinte észrevétlenül szövi át kötetét Ovidius-élményéből keletkezett, mintegy kéttucatnyi emlékezetes átíratot, egyetemes összefüggésbe helyezve ezzel az eljárással az írástudó mindenkori helyzetét. „Barbárok közt egy római” – mondhatta volna a számkivetett római költő, aminek a kései utód általi kimondása különben még mindig érvényes, és távolról sem alap nélküli. Az európai kultúrtörténetben ilyen szempontból is van tehát – negatív töltetű – folytonosság.

BORCSA JÁNOS



Bogdán László: A démon női alakot ölt. Lírai napló 2003–2005 Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2006

ATolnai Ottó-költészet immár négy és fél évtizedes történetének kezdettől fogva alapgesztusa a műfaji, formai, nyelvi határok átjárása, a korábbi eredmények apró, mégis komoly következményekkel járó módosítása. Az új verseskötet núvuma, hogy a szövegekben a háború korábban elképzelhetetlen valóságát – mely az elmúlt évtized Tolnai-műveinek legfontosabb referenciapontja volt – a múlt eltűnő, átrajzolódó, félig kitalált valósága váltja fel. A cél tehát már nem a háborúról való beszéd legitímációja, illetve a vers harmóniájának és a bombák zakatoló zenéjének szembeállítás, hanem a család és a legszűkebb környezet emlékeinek megírása, az ebben rejlő értékek felkutatása és átmentése.

Tolnai nagy szeretettel, meleg tisztelettel alkotja meg Ómama ösanyaként értődő figuráját, miközben nagy erőket vet be azért, hogy a vers ne váljon érzélgőssé, ne indítsa könnyes emlékezésre. Mikola Gyöngyi, Tolnai műveinek egyik legjobb ismerője a könyv utószavában ugyan arról ír, hogy őt bizony sokszor megakasztotta az olvasás során saját nagy- és dédnagymamájának feltörő emléke, illetve az emléket kísérő fájdalom, holott, úgy látom, a költő kifejezetten sokat tett azért, hogy ez ne történjen meg. Az Ómama köré elképzelt gengszterfilmet például egyenesen Tarantino mozijához, a *Ponyvaregenyhez* hasonlítja – bár egy ponyván éppen lehet sírni! –, és a mamát rogtan Travoltával párban képzelet el, épp, amint ők ketten a rotterdami kikötő dokkjai között „jaguárléptű néger fiúkat” lönek szítává.

A kötet címbeli játékra egyébként az ad alkalmat, hogy egy európai költészeti fesztivál szüneteiben a résztvevők kamerák előtt, anyanyelvükön olvasták fel egy, a szervezők által választott versüket. Tolnai az *Ómama* felolvasását kapta feladatul, de a rendező szeszélye miatt legalább tizenkét szer kellett megismételnie a produkciót. Az egyes ismétlések közben azonban változott a háttér, az élő város újabb és újabb arcokat, mozdulatokat, tárgyakat és fényeket hozott be a képbe, ami a penzumot rutinszerűen teljesítő költőt egyre izgalmasabb asszociációkra

Óhaza, ó-ország

ragadtatta. A tizenhárom részes, közel ezer soros versciklus lényegében ezeknek a laza asszociációknak a gyűjteménye. Az így feltáruló, a kamera mögött állók számára talán semmit sem jelentő, filmszerű képek, afféle kimerített filmkockák finom iróniával jelenítik meg a stáb közepén egyre magányosabbá váló költőt, akinek az egyetlen biztos pontot saját művészetének ereje jelenti: „ilyesmiket szép / szép ilyesfajta költészet csinálni” (96.).

A kötet terjedelmének mintegy ötödét kitevő címadó versciklus azonban nem annyira a rotterdami történettel, hanem az *Ómama* című vers furcsa, a fikciónak a valóságot befolyásoló erejét illusztráló utóéletével foglalkozik. A beszélő előbb csak rácsodálkozik a vers olvasóinak reakcióira („igaz hogy ómamád anno ducamnál / játszott egy holland krimiben” – 109.), majd nevet rajtuk, hogy aztán a költészet hétköznapi jelenlétével kapcsolatos következtetésekre jusson. Azáltal, hogy az „Ómama” szó egyszerre jelöli a dédnagymamát és a róla szóló verset, nem csak az élettrajzi elem kerül be a versbe, hanem a fikció is részévé lesz a valóságnak. Gondosan eltervezett, hogy a kötet voltaképpen főszereplője és tárgya, a mamuszos, félvak Ómama néhol – ahogy illik – a konyhában, pléteknő mellett vagy a kiskonyha padlóját súrolva, néhol a gengszterfilmek beillő látomásban tűnik fel, máshol viszont egy almárium fiókjában száll meg a szelleme, hogy ki-kiszóljon a dédnagymamának – ugyan, legyen már egy kicsit figyelmesebb.

Mert hogy milyen is ez a költészet, mely olyan „szép mint amikor nem mondunk semmit” (30.)?

Különös ismertetőjegye a központozás nélküli szabad vers, melyben a prózára emlékeztető, sodró lendületű szöveget a metaforikus, a motívumok sűrű hálójában és a különösen kedvelt ismétlődő szerkezetek teszik líraivá, versszerűvé.

Tolnai ugyanakkor még a többoldalas hosszú-versekben is inkább a koruljárásra, a valódi tartalmak csupán jelzesszerű megjelenítésére koncentrálnak, azaz nincsenek végső állításai, sőt, voltaképp lezárt szövegei sem. Az *Ómama...* is folytatódik, kiegészül, többek között a *Ciname Cemetaryes* az ugyancsak jelentős *13 hattyúk dala* soraival, melyek viszont megint újabb versekkel kapcsolódnak, hasonlóan szorosan. Így egy igazán különleges, pókhálószerű szerkezetbe rendeződik a kötet. Pontosan úgy, ahogy a vándorló motívumoknak és az önidező megoldásoknak köszönhetően az egész életmű, melynek az új, egyébként gondosan megszerkesztett könyv csupán az egyik új sarokpontja, ahová és ahonnan újabb szálak vezetnek esetleg távoli pontokról, pontokra.

Ez az írásmód azonban arra is alkalmas ad Tolnainak, hogy a számára oly fontos *véletlenek* mi-



Tolnai Ottó: Ómama egy rotterdami gengszterfilmben, zEtna, Zenta, 2006

tikus, mágiikus és nyelvi hátterénél is elidőzhessen. A versekben ugyanis a véletlenek mindig valamilyen nehezen felismerhető törvényszerűség részei, magyarázhatatlan okok és céljuk van. Az erre rávilágító összefüggések, az értelemkeresés a versek egy újabb fontos célja. És minthogy ebben minden apróságnak jelentősége lehet, Tolnai igyekszik is mindenre odafigyelni, minden apró részletet rögzíteni, például illatokat, régi tárgyak és korhadó fák helyét, futó találkozásokat. Így válnak aztán a napi hírek egyetemes filozófiai struktúrák részeivé, a NATO-bombázás egy mitikus újjászületés és megtisztulás kezdőpontjává, vagy a kergemárha-kór a teheneket és bikaborjúkat ábrázoló múzeumi festmények felértékelőjévé. De igazán szép rész az is, mikor Hágán átutazó íróval együtt azt figyelhetjük, vajon feltűnik-e a borton ablakában az ott fogva tartott „elnökünk”, M., azaz Milosevics, vagy amikor M. halálának hírére, a maga természetességével és bizarrságával, Rembrandt *Dr. Tulp anatómiája* nyer új, mai jelentéseket a beszélő számára.

Tolnai „háború utáni” költészete mindazonáltal egyre kevesebbet foglalkozik az egykor Jugoszláviának hívott ország már-már apokaliptikus hanyatlásával, és egyre többet a helykereséssel, az új kulturális és földrajzi határok közötti onmeghatározás lehetőségeivel. A veszteségek említése itt inkább csak arra hívja fel a figyelmet, hogy különös törődést érdemel mindaz, ami nem elveszhető. Ilyen például az Ómamák emléke, a saját, nehezen megszerzett tudás és az utódok, a gyerekek sikerei. Ezekről lehet a kötetben megjelenő sivar, reménytelen, pontosabban onálató reményekkel teli világ legalább egy-egy pillanatra otthonos.

BEDECS LÁSZLÓ



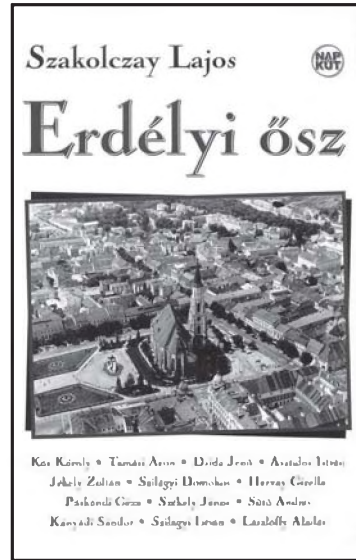
Az ősz a betakarítás ideje, s ezt – fényképek igazolják – az ősz szerző is számon tartja: úgy cselekszik, mint aki leltárra készül, termése szemrevételezésére, mérlegre tevésére. Újra közzemlére bocsátja hát java írásait, korábbi köteteiben már közreadott tanulmányait, esszéit, kritikáit. Az *Erdélyi ősz*, ez a terjedelmében is tiszteletet keltő könyv jórészt ismét azt tárlja tehát, amit annak idején a *Dunának, Oltnak* (1984), a *Kötél homokból* (1994) és *A csavargó esztétikája* (1996) vagy a fűszövegen 1898-ra datált *Ótágú sípkínált*. Ami különbség, eltérés van, azt, mint mindig, az idő hozta magával: a hajdan a maguk alakulásának, változásának folyamatában vizsgált életművek többsége végleg lezárult – az ősz az elmúlt évszaka is, az életidő végességére is figyelmeztet. A könyvben megidézt, hol személyes élményekkel, emlékekkel is élénk állított, hol pedig inkább csak a műveik elemzése révén felsorakoztatott tizenhárom alkotó közül csak négyen élnek már. S az is az idők változására vall, ahogy a maga magatartását, érdeklődését és felfogását lépten-nyomon a „csavargó”-éval – értsd: a különböző művészeti ágak, műsák között szabadon kóborlóval – rokonító Szakolczay hozzájuk, az ő „őszi korszakához” viszonyul. Pályájuk állomásait figyelemmel is kíséri, meg nem is: Kányádi Sándor nagyszerű „felemás” őszi verseire, bravúros kompozícióira korábban bizonyosan felhívta volna a figyelmet, Szilágyi István *Agancsbozójáról* se igen feledkezett volna el, továbbá aligha hagyja meg a *Hollóidőműgy* méltányos elemzésében az ábrázoló kedv megcsihadására és a szerkezet szétválására vonatkozó észrevételeit. A szeretetteljes bíráló Lászlóffy Aladárt is eléri, ami helyénvaló, csak a közt két esszé megírása között eltelt idő távolsága meglepő: mintha a figyelem lankadásáról, a kritikus kedv megcsihadásáról adna hírt. Ennek lehetséges oka, magyarázata is ott dereng a könyv legerjedelmesebb, monográfia-számba vehető fejezetében, a Sütő Andrásról írottakban: *Égő házból nem fészkelődni kell, hanem tüzet oltani* – ugratja ki már egy cím is azt a kendőzetlen véleményét, amely a népi írókéhoz hasonlatos szerepnek, a közösség-kisebbség szolgálatának nyilvánvaló leértékelése miatt mind indulatosabb. A posztmodern nyelvjátekaitól föltüzesező blablaikat emleget, a politika-irodalompolitika

Lótó-futó gyarmatügyi előadó

hőbörgőire céloz – s ha neki illene megválogatnia a szavait, még inkább elvárható az azoktól, akik illetékeseknek érzik, tudják magukat válaszolni az *Erdélyi változatlanságok* kapcsán föltett kérdésére: „Miféle akaratos nemzedékváltás történt, hogy Sütő... Romániában (Erdélyben) nem vagy alig kap hangot?”

És hasonló a helyzet azokkal is, akik már nem is tiltakozhatnak az őket ért méltánytalanságok, a kisszerű viták miatt: ők éppúgy hiányoznak a magyar szellemi életből, mint a *Kolozsvári „üzenetei”* ben első helyen emlegetett Paskándi Géza. De ahogy az ő abszurdoidjai hiányoznak a színpadokról, ugyanúgy nincsenek jelen Székely János filozófiai töltetű, magas röptű drámái, vagy még korábbi, Erdély alomittas lovagjának, Jékely Zoltánnak az alkotásai sem. A sor, az *Erdélyi ősz* táblójáról folytatható Kós Károlytal is akár, Asztalos Istvánnal kiváltképp. Tamási Áron még csak-csak. A hiányzók közül azonban Dsida Jenőre, Szilágyi Domokosra és Hervay Gizellára tekintve is hosszú merengésre számíthatunk el magunkat: vajon hová jut onismeretben és önszerveződésben az a nemzeti-nemzetiségi irodalom (s általában: a kultúra), amelyik nemcsak hogy nem vesz tudomást az értékeiről, hanem egyenesen fittyet hány rájuk, túllép rajtuk, mint egy mai korcsmán.

Hogy Szakolczay Lajos, a „végtelen vándorutak napszámosa”, ahogy frissen megjelent több mint négyszáz lapnyi másik kötetében, a *Kikötő*ben önmagát nevezi, csillapulól lázzal vág neki a távolságoknak, ezt maga sem tagadja. Igaz, így is tekintélyes summa, csúcsoz, az amit irodalomról és színházról, képzőművészetről és operáról összehord, magasba rak. Ironikus hajlandóságában, kedvvel foglalkozva azért saját magával is, olyan lótó-futó irodalomtörténésznek látta magát, aki – szemléletes képpel élve – ha két fedőt összeütöttek valahol, mindegy hogy hol, színházban, galériában, tanácsteremben, csak lehetőleg a határon túl kellett lennie, Kassán, Kolozsvárt, Sepsiszentgyörgyön vagy Újvidéken, már futott. A jelenlétével akarta tudatni: nincsenek egyedül. Mára azonban – a



Szakolczay Lajos: *Erdélyi ősz, Cédus Alapítvány – Napkút Kiadó; Kikötő, Hungarovox Kiadó – Budapest, 2006*

könyv nagyobb részét kitévő, 1981-ből és 1982-ből, valamint 1998-ból és 1999-ből való éjféli utáni jegyzetek, a címadó *Kikötő* egy pontja szerint – mind gyakrabban vetődik fel benne: mit akar igazából ezzel a rohanással legyőzni, kit megvigasztalni. Lisztes arcú bohócnak festi le magát, de tán csak azért, hogy szépítsen, enyhítsen azon a másik önportrén, amelyik a cirkusz világa helyett az állatok köréből vette a mintáit, imígyen: talán kihaltak azok – a kiemelések is tőle valóak – a *bivalyok*, hogy ne mondja, azok az „összmagyarságban” gondolkodó marhák”, akik naivitásukban azt hitték, a Trianon által megszületett ország kulturális vérkeringését fenntartani „szolgálat”. S akiket így is fogadtak egykoron – tanúsítók a Szilágyi Domokostól származó dedikációk: egyszer „gyarmatügyi előadónknak” nevezte, másszor száguldó professzornak, ez utóbbi esetben megtoldva azzal, hogy „rettegő tisztelője”.

A legkevésbé sem skolasztikus áthárítás, újult tekintélyelvűség azt mondani, hogy a költő, ha kajánkodott is, de fején taláta a szöveget: a *Kikötő* szerzőjét egyaránt lehet rettegni és tisztelni. Az utóbbi kiváltója a feltétlen értéksztete, az, hogy – mint Csoóri Sándorról írja – nem tesz különbséget érték és érték között, hogy valóban el tud fogadni minden véleményt, ítéletet, még a fölfogásával, ízlésével teljesen ellentéteset is, ha – ő hangsúlyozza – megalapozottnak látja. S valóban, fölülről szemléli a szekértáborokat, vagy ha belülről, akkor azért, hogy itt is, ott is szövegegyedjék a tagokkal. A Kassától kapott kéziratra éppúgy büszke, Fejtő Ferenc *Érzelmek utazását* éppúgy dicséri, mint amennyire vágya Illyés vagy Németh László lába nyomában járni. Hajnóczy Péter tehetségéről csak úgy meg van győződve, mint Balázs Józseféről. Örövend, hogy olvashatta Zalán Tibor „forgetegesen nagy verse”-t, Géczy János emlékeit, de citálja Gergely Ágnes sorait, kóstolgatja Buda Ferenc magyar nyelvi lakomáját is. Az alighanem rokonléleknek tudott Tolnai Ottó (no meg a művészet) nem kevésbé kedves a lelke, mint a szintén újjvidéki, már halott Koncz István, és szinte sorban a többiek, Felvidéken, Erdélyben mindenütt. Ha van félnívaló az írásaiban, akkor az a szókimondó voltunk, nem egyszer nyers fogalmazásuk miatt lehet. Ahogy Rényi Pétert, a „hajdani kommunista csendő”-t szövege hozza, ahogy Tamás Gáspár Miklósról, a „túlmezegetett” Erdély Miklósról, Ligeti György „túlhabosított” művéről, Kulcsár Szabó Ernő „zagyvaság”-áról beszél, mind azt tanúsítja, hogy valóban nem ismer más tekintélyt, mint az igazság. Szabadszájúnak látszik, holott csak az történik, hogy lótás-futás közben nem ügyel eléggé a szavakra, s azok túlfutnak rajta, néha az érzelmességig is.

MARKUS BELA

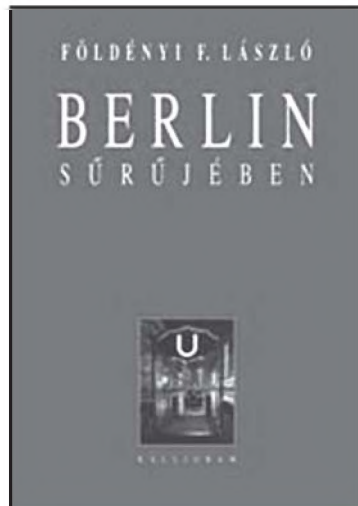


A német kultúra számomra attól olyan csábító, amitől persze annyira veszélyes is: hogy hatalmas rengetegként hamar magába szippantja azt, aki nem akar mindenáron ellenállni az élvezetnek. Hogy hajlamos elmosni az Én azon éles körvonalait, amelyek amúgy az európai kultúra nagy vívmányai és eredményei. De nem azért, hogy felszámolja az individuumbot, hanem ellenkezőleg: hogy rávilágitson arra, hogy az Én mögött lappang valami más is, ami szélesebb, mélyebb és talán tartósabb is ennél: az, amit Nietzsche terra incognitának nevezett és a Maga elnevezéssel illette. A német kultúra meggyőződésem szerint ezen a téren teljesített nagyot, s ez a nagy sajátossága. És változatlanul ebben rejlik nagy esélye és páratlan lehetősége – írja Földényi F. László *Berlin sűrűjében* című esszéjében, amely a Németországban uralkodó szellemi és kulturális viszonyokról szóló írásainak gyűjteménye.

Bár esszéinek tárgya, kiindulópontja igen sokféle – egy fénykép, egy tér, egy festmény vagy film –, problémafelvetése mindig azonos: egy város múltja és jelene közti áthidalhatatlannak tetsző szakadék. Németországnak a második világháború utáni szellemi állapotára igaz az őszövétségi ige: „Az apák ettek egrest, és a fiak foga vásott el tőle.” A történelmi múlt fáradtságos legyőzésére tett kísérlet, a náci múlt radikális megtagadása olyan küzdelem, mely elismerést érdemel, mégis ez a folyamat Földényinél más látószögbe helyeződik azáltal, hogy felismeri: történelmük e korszakának elutasítása az öngyűlölet élvezetéhez vezetett. Félreértés ne essék, Földényi nem az elutasítást furcsállja, hiszen nem győzi hangsúlyozni szükségességét, hanem annak önmarcangoló jellegét, mely végül tabuvá teszi a múlt megismerését és éppen a szembesülést hátráltatja. Amikor készül megnézni Leni Riefenstahl filmjét, *Az akarat diadalát*, mert kíváncsi rá, hogyan működött az egykori mítosz, akarata ellenére megbotránkoztat másokat: „...ez felbresztette bennem a gyanút: lehetséges, hogy az elutasításnak ez a szenvedélye, a saját német-ségükkel szembeni ilyen mély intolerancia maga

Egy város atmoszférája

is egyfajta mítospótlék?” Az esszéista a felvilágosodás jegyében történő, a múlt korütkéntés nélküli elítélését és annak következményeit tartja aggasztónak. Okát többek között a „political correctness” fogalmához is köti, amely meglátása szerint végső soron az „emberi esendőségnek a tagadása”. Esszéi közül éppen ezért tartom kiemelkedőnek a *Rombolás építészete* címűt, amely a Harmadik Birodalom művészetét vizsgálja, s apropóját a svéd rendező, Peter Cohen 1989-ben készült filmje adja, amely kapcsán a szerző remélte, hogy választ kaphat kérdéseire: milyen nem fasiszta gyökerei vannak a harmincas-negyvenes évek német festészetének, építészetének, irodalmának és színházának? A filmet kritikálva Földényi arra a következtetésre jut, hogy a fasiszmuszt olyan emberek csinálták, akik múlttal és hagyományokkal rendelkeztek, így a Harmadik Birodalom művészetét nem a semmiből született. *Az akarat diadalának* elemzése (*A birodalmi szépség bűvöletébenc* címmel) során megállapítja,



Földényi F. László: *Berlin sűrűjében*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 2006

hogy bár a rendező filmje a náci párt bemutatására korlátozódik, mégis feltűnőek a német gyökerek. Hasonló problémák foglalkoztatták Nietzsche *A tragédia születésében* és Wagner is, mint a rendezőnő: „vajon a test szépsége állítható-e egy magasabb, nem testi rend szolgálatába, úgy, hogy közben testiségét is megőrizi?” Földényi alapos elemzése újabb és újabb kérdéseket vet fel, s miközben a film esztétikai értékeit hangsúlyozza, nem téveszti szem elől ideológiai zsákutóját sem. A két világháború közti német filmeket vizsgálva (*Felhőtlen álmok nyomasztó világa*) figyelemre méltó Riefenstahl *Olimpiája* és Slatan Dudov *Kuhle Wampéja* (a weimari köztársaság egyetlen kommunista játékfilmje, amelynek forgatókönyvírója Brecht) kapcsán tett megállapítása, miszerint ezekben a filmekben az eszme teremt egységet. „Mindketten a szép testű kiválasztottak tömegébe vetik minden bizodalmaikat, akik majd megváltják a romlott világot.” S míg az egyik filmes gondolkodását a kommunista, a másikat a fasiszta eszme hatja át, a világ megváltásának módját ugyanabban látják/látatják.

Földényi esszéi bár részben a német öngyűlölet motívuma köré fonódnak, nem szemrehányó kritikák, hanem egy olyan széles látókorú esszéista gondolatai, akinek reflexiói sokszor érdekesebbek, mint azok tárgya, talán mert a türelmes megfigyelő pozíciójából születtek. Kényelmes, „mesélős”, szemlélődő elbeszélés módja, szóhasználatát s megragadó képisége ugyanarról az érzékeny esszéírói pozícióról tanúskodik, amelyet az olvasó már megismerhetett a *Melankólia* című kötetből. Ezzel együtt képes olvasójával megszerettetni vizsgálódásainak tárgyát. Magam is arra figyeltem fel, hogy írásai hatására kedvem támadt elmélyedni a kortárs német irodalomban. Annak ellenére, hogy éppen kötetének záró-esszéjében a német kortárs irodalomról írva agályait fejti ki. Szemléletesen mutatja be a „nagy

irodalmi gépezet”-et, amely felolvasóestek, ösztöndíjak, irodalmi díjak, könyvkiadás és jó értelemben vett propaganda révén nagy becsben tartja íróit, s széles társadalmi megbecsültséget biztosít számukra, ám végső soron az eladhatóságot tartja szem előtt. „A legfőbb elvárás az áramvonalasság – akárcsak az autópárbán” írja, s ez szerinte középszerűséghez vezet, amelynek legfőbb jellemzője, hogy a művek nem süllyednek egy bizonyos esztétikai színvonal alá, de túl sem szárnyalják azt. A középszerű veszélye éppen természetéből adódik, vagyis, hogy kerül mindenféle igazságot, amely arra kötelezhetné, hogy feladja kényelmes pozícióját.

Esszéinek visszatérő eleme, a jelenkori kultúra transzcendencia iránti érzéketlensége, a metafizikától való tartózkodás. Idekivánczik Heidegger érvelése *A műalkotás eredetéből*: „a művészet lehetővé teszi az igazság kipattanását. A művészet, mint alapító megőrzés, létrehozza a műben a létező igazságát”. Így a művészet egy kitüntetett módja annak, ahogy „az igazság létezővé” vagyis „történetivé” válik. Ekképpen a művészet helye az igazság megkomponálásának színterévé válik, amikor mű születik, amikor az alkotók rátalálnak a maguk útjára, ezért a művészetet, mint az „igazság működésbe lépését” lehet meghatározni. Ezt próbálja megfogalmazni esszéiben Földényi, amikor az általa megbecsült és szeretett alkotókról szól, így Kleistről, Thomas Mannról, Rilkeről, Heineról, Holderlinről vagy éppen Kafkáról s ennek hiányát érzékelteti a kortárs irodalomról írva. „Az igazság, amit az említett alkotók közösen tartanak (...) olyasvalami, amiből az egyén részesedik – azt elszívja –, miközben a maga módján aktívan közre is működik a létrehozásában.”

ERŐS KINGA

Természetesen nem én fogok a színház ellen beszélni – gyakorló színkritikusként legalábbis furcsa lenne a kényeret adó kézbe harapni. Nem, a Szigetre magára mint jelenségre, ahogy definiálni szokás, Közép-Kelet-Európa legnagyobb multikulturális dzsemborijára kívántam utalni a címmel. Merthogy a Sziget minden adottsággal rendelkezik ahhoz, hogy a földjén ne teremjen meg a színház. A teátrumban megkövetelt, bár ideálisabb körülmények között sem mindig létrejövő intimitásnak, az elmélyültségnek még a látszatát is nehéz létrehozni úgy, ha közben több, közeli helyszínről sztereóban hallatszanak át kisebb-nagyobb zajfoszlányok, a közönség egyes, túlbuzgó tagjainak kevéssé szórakoztató magánbeszámolóira nem is beszélve (Frenák Pál szépséges szólóelőadásának fináléját például egy, a nézőtér közepén hangosan és hosszan telefonáló fiatalembernek „sikerült” tönkretennie). Amikor a szervezők összeállítják a Színház- és Táncsátor programját, egyéb kompromisszumok mellett talán éppen a hely szelleméhez való hűséges alkalmazkodás köti meg leginkább a kezüket. Az itt szereplő produkcióknak ugyanis számtalan, általában nem céltudatosan ide tartó, sokkal inkább egy-egy előadásra betévedő csoport igényét ki kell elégíteniük. (Váljunk be, a Szigeten nem a színházi sátor a legfőbb attrakció, bár jelentőségét jól jelzi, hogy a színielőadásokról külön programfüzet tudósítja a kőszá vagy éppen céltudatos érdeklődőket.) Mindenkinek megfelelni lehetetlen, így a lehető legszélesebb körben elfogadható és élvezhető előadások szerezhettek előnyösebb pozíciót a válogatáskor. Emiatt aztán a koncerteken megfáradt, színházművészetre kiéhezett szigetlakók hagyományosan sok (kortárs) táncelőadást nézhetnek meg, s általában is igaz, hogy (a nemzetközi közegre való tekintettel) csekély számban képviseltek magukat a verbalitásra inkább, s a vizualitásra kevésbé építő előadások.

Apropó, vizualitás: az idén Németországból, Lengyelországból és Franciaországból érkező nagy utcaszínházak osztatlan és óriási sikert arattak – a színházi sátor mellett elterülő domb túloldalán estéként több ezer ember lelkesedett az egyszerre különös és félelmetes szerkezeteket mozgó csoportok látványos összmunkájáért. Ettől a helyszíntől nem messze egy igazi kultúr- és színháztörténeti csemegével gazdagodott, aki végigvárta a Teatro de Automatas művészbódéja előtti rövidke sort. A Spanyolországból vendégzereplésre ideérkezett szerkezet közel nyolc évtizede született, s a restaurálása óta eltelt tizegynéhány évben bejárta már szinte egész Európát. Az Ibériai-félszigeten működő automata színházak az olvasni nem tudó, és általában a magasabb művészet iránt sem különösebben rajongó egyszerű emberek szórakozását jelentették a múlt század 20-as, 30-as éveiben. A vásári bódé belsejében művészeti történeti gonddal restaurált filigrán mechanizmusok, a legapróbb részletekig kidolgozott figurák tarka életképek sorát tárják elénk – a magyar fél figyelmességét dicsérik a tablók fölötti, a korszellemet is közvetítő versikék mulatságos fordításai. Látnak itt papucs-, bocsánat, modern férjet, aki a konyhában sűrűg-forog, míg a szebbik nem tagjai a szobában trécselnek; az ágy alatt örült tempóban szaladgáló egeret, s ettől a fekhelyen térdelve rémülten sikitó nőt; gyermekeit elhanyagoló, a regények világába menekülő bájos háziasszonyt; ledér tánckart és még sokakat. A dolog szépsége a finomságokban rejlik: nem elég, hogy a polcon hanyagul heverő könyvek címét is el lehet olvasni, de például a spanyol cigánylány dalát kísérő muzikus is rendre felhúzza a szemöldökét a neki nem tetsző hangoknál... A Teatro de Automatas élő műzeuma nem pusztán útlelélő egy másik kultúrába: visszavezet minket a gyermeki rácsodálkozás elfeledett világába.

Bár az ismertetőt elolvastva nem derült ki, de feltehetően gyermekeknek szolt a kubai Arcipelago Circo Teatro Tesoro című előadása: inkább lelkes, mint tehetséges akrobata- és zsonglőrmutatványok váltakoztak nem különösebben látványos, a tenger és a szigetek világát közhelesen felvázoló képekkel. A sántikáló dramaturgiájú előadásban annak ellenére, hogy a számtalan (egyébként szépen kidolgozott) kellekkel kitartóan igyekeztek egy történetet elmesélni, csupán a narratíváról leváló cirkuszi számok válhattak ideig-óráig érdekessé. Az Állami Népi Együttes a Pannon freskókat adta elő: hasonló című előadásukból láthattunk részleteket a szabadteri színpadon. Mihályi Gábor koreográfiája a táncosok technikai tudásáról ugyan messze-



A színház ellen

Színház- és táncelőadások a 2006-os Sziget Fesztiválon

menőig meggyőző, de – legalábbis a részleteket látva – mégsem tud izgalmas, a néptáncos alapot maga mögött hagyni tudó/akaráó víziót elénk tárni.

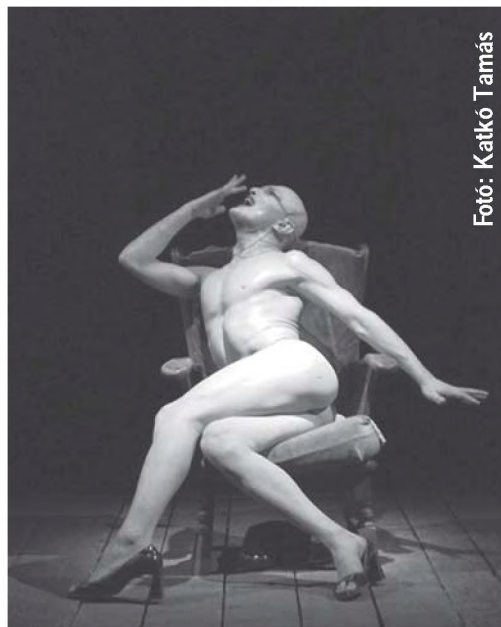
A Sziget színházi kínálatának számos visszatérő vendége akad. A Juronics Tamás vezette Szegedi Kortárs Balett idén az *Atlantisz* vendégszereplést. Eötvös Péter sejtelmes, nem könnyen emészthető muzikájára a koreográfus sötét tónusú, mégis látványos mozgásokat komponált, melyek a mitológiából ismert elsüllyedt földrészt embertől elhagyatott világát kívánták megidézni. Bozsik Yvette Társulata másfajta mítoszt használt a *Miss Julie* című produkcióban. A koreográfus kedves témájáról, a férfi–nő viszonyról beszélt a korábban a Trafó műsorán látható előadásában. Az előszertettel nyugtázó nézőnek bélyegzett August Strindberg *Julie kislánya* című drámája a kortárs táncszínházi előadás kiindulópontja. A néhány jól megválasztott kelléktől eltekintve üres tér alapján hipermodern lakásbelsőre asszociálhatunk. A jóképű inast elcsábító úrikisasszony közsímet sztorija pusztán váz: az eleinte egyértelműen meghatározhatónak tűnő alakok a darab során újra meg újra felcserélődnek, végül nehézkesen követhető viszonyrendszert felrajzolva. Frenák Pál – Bozsik Yvette *Emi* című darabja ihlette – lírai szépségű szólója, a Mennoon viszont éppen egyszerűségével és fenségességével nyugtáz le. A fiatal táncos, Várnagy Kristóf érzékeny előadásában az alig húszperces koreográfia számtalan asszociációt kelt: a fal síkjába préselődött mozdulatlan, majdnem ruhátlan alak mintha az óceánba csobbanna, amikor ruganyos testére ölti

hosszú, mélykékek női (?) ruháját. A test magánya és törekénysége áll szemben a kék szövet hullámozó, mindent elnyelő, így a nézői tekintetet is szüntelen mozgásával hipnotizáló, majd mágiusan magába szippantó textúrájával.

A fenti produkciók apróbb-nagyobb hiányosságokkal tudtak csak megszólalni – nem utolsósorban a már említett genius loci miatt. A színházi sátorban egyetlen olyan előadáshoz volt szerencsém, amely nem pusztán megértette, hanem maga is értelmezte a „Sziget-léte”. A bolgár ösztövész, Ivo Dimcsev *Lili Handel* című előadását két szegedi alkalom után a Szigeten láttam harmadszor. Dimcsev nem a pillanatot képelem – a színházban megszokott és elvárt módon történő – megismétlésére törekszik. Ellenkezőleg: a maga által felkicsicelt kontúrokat igyekszik előadásról előadásra a lehető legváltozatosabb módokon megtölteni tartalommal (mindez persze amennyi örömet és újdonságot, legalább annyi kockázatot is magában rejt). Minden egyes fellépése kristálytisza, tömör beszámoló a fellépés helyszíneréről és saját (?) lelkiállapotáról, a világról született-születésben lévő vízióiról. Ahhoz, hogy ilyen rugalmasan kezelhesse anyagát, sziklaszilárd alapok szükségesekek: az egykor ünnepektől dőlt mozaikokra tördelt narratívája, aki mára nemtelen szörnyű torzult, ilyenként tűnik fel a néző szemében. Korábbi tapasztalataimtól eltérően itt az előadást jóval humorosabbra hangolta Dimcsev: a groteszk hangvétel harsánnyá erősödése mégsem vont le a produkció értékéből. Hatása ugyanolyan elementáris volt, mint korábban, csupán újabb fénytörésben láttuk Lili



Szegedi Kortárs Balett: *Atlantisz*



Ivo Dimcsev: *Lili Handel*

Foto: Katkó Tamás



Teatro de Automatas

Handel egyszerre törekény és ruganyos, szántalmas és nagyszerű testet.

A Színház- és Táncsátorban több „konkurenciája” is akadt a Szigeten. Az egyéb helyszínek nem versengtek, inkább kiegészítettek a színházi sátorban és környékén folyó munkát. Az Octopus Összművészeti Helyszínen megnehettük idén például a Győrei Zsolt és Schlach-tovszky Csaba által megálmodott lápi idillt. A szerzőpáros a Brontë című abszurdan a három angol író műveinek nem gazdag életének egy fiktív epizódját járja körül meglehetősen szórakoztató módon. Ha a színházi sátorból a másik irányba indulunk el, belebotlottunk a Háty János költő-dramatőr és Sisso, a Magyar Narancs újságírója által gondozott Szellemvasútban. Annak ellenére, hogy hangsúlyozottan nem színházi térről van szó (nagy jóindulattal is a lakodalmassátor megnevezés fedi leginkább a valóságot), a szemfűlesek mégis részeseülhetek itt valódi színházi élményben. A kortárs opera fogalmát bevezető, majd újabb munkáival határozottan felülíró Ágens *Időtest* címmel tartott „beavatott színházi” előadást. Az öt hosszú évek óta foglalkoztató két téma, az időhöz és a test(iség)hez való viszony szöveges-énekes szintézisét hallhatták a koradélutáni órában a sátorba tévedők. Ágens meggyőző: a szubjektív időérzékelés fogalmától egyenes út vezet a színház egyik legnagyobb rejtélyéhez, az általa kijelölt időnek nevezett színpadi létezéshez. Hogyan lehet estéről estére felidézni, átélni és átélhetővé tenni a *kiválasztott* pillanatot? Milyen módon, miből építkezve lehet mindezt a színpadon innen és túl közvetíteni: az alkotónak önmaga, a színen vele együtt dolgozó, benne bízó társai, s persze a színházban a legfontosabb, a publikum irányába? Színházelméleti kurzust ritkán tart alkotó ember, itt mégis ez történt. Ágens a rideg teória helyett a megélt tapasztalatot adta át a jelenlévőknek: a korábbi munkáiból (*Tenebrae*, Purcell piknoleszja, aqua toffana) kiragadott, Stollár Xénia kíséretében előadott részletek világossá és megragadhatóvá tették azokat a passzusokat is, melyeket a szöveg szándékosan hagyott homályban.

Az Ágenssel rendszeresen együtt dolgozó Gergye Krisztián is a Szellemvasút sátorban tartotta legújabb premierjét. Hogy pontos legyen: munkabemutatót látnak munkafényben. Az EGONEGONEGON című előadás nem szorul efféle mentegetésre, a rendkívül (tánc)színházellenes körülményeket mégis nehéz figyelmen kívül hagyni (az legalábbis különös asszociációkat kelt a nézőben, amikor Alfred Schnittke zenéje keveredik a pár méterrel odébb bömbölő, egygyári technoszámokkal). A fiatal koreográfus Egon Schiele-ről folytatott, huzamos ideje tartó gondolkodásának újabb állomását nézhetjük meg egy órában (egyik előzményként gondoljunk E. SCH. EROTO című 2001-es, egyébként első önálló szóló-előadására). Gergye Krisztián Schiele-portréja nem üresen tiszteltudó főhajtás: (ön)elemzés és kérdésfeltevés, markáns értelmezés és költői szelidségű provokáció keveredik benne. A nézők körbeülte négyzetes színpad: két óriási csomagolópapír – a nyers szín azonnal a Schiele-képek jellegzetes hátterét idézi. Rajta elszórt rajszándarabok meg egymástól távol két, a festő vásznairól ismerős, kibicsaklott tagokkal mozdulatlanul fekvő dermedt alak (Gergye Krisztián, Gresó Nicoletta). A póre testeket tetőtől talpig borító festékréteg hiánytalan jelmezként kezd működni, ahogy felhangzik Schnittke okosan melabús, a mélysegekben megmerít(kez)ő muzsikája. Mintha csak belehajították volna a két túlvilági figurát a hozzájuk képest irtatlan térbe: magányos lebegésük erőteljes képek sorozatának nyitánya lesz. Gergye ruhátlan Schiele-alkalmának elhagyatott társ- és útkeresése közben a hatalmas vásznon egész élete színterévé változik át. A másik, a női alak nem kel, nem kelhet önálló életre: a magát kutató fiú/ferfi fájdalomának alázatos hordozója, vágyának és kínjainak passzív elszívója lesz csupán. Szívszorítóan őszinte, dermesztő szépségű kettőseik valójában Gergye önboncoló szólójának folytatói. A produkció valódi színházi környezetét és a mondanivaló további, még elmélyültebb elemzéséért kiált. Csekély számú hiányosságai mellett az előadás legerősebb pillanataiban három dimenzióban menti át a századfordulós osztrák festő önmagába zárt, csupán néma festményei révén ránk maradt világát.

A fenti élménybeszámoló alapján is egyértelmű lehet: a Sziget, mint mindig, idén is a szívárvány minden színében tündökölt. Aki eljött, egyéni hangulata, vérmérséklete alapján bukkannhatott rá egy-egy valódi gyöngyszemre. Persze csak akkor, ha elég kitartással fürkészte a sárrögöket.

JASZAY TAMÁS



A kor cselekvő részese

Beszélgetés Kötő József színháztörténésszel

– Színháztörténész, közéleti szereplő, nagyapa... Mi a fontossági sorrend jelen pillanatban?

– A szakmai életemet most szeretném elkezdni, amikor visszavonultam a politikából. Eddig kenyérkereső munkám mellett foglalkoztam kutatással, most adatik meg először az a lehetőség, hogy teljes energiámat, szellemi kapacitásomat a színháztörténetnek szenteljem. Az eddig megjelent könyveket, kismonográfiákat felkészülési munkának tekintem, alapozások egy későbbi szintézishez.

Első lépésként a két világháború közötti romániai magyar színházi lexikon, majd egy alapos, minden szakmai követelménynek megfelelő színháztörténeti munka, a két világháború közötti romániai magyar színjátszás monográfiája.

A második világháború utáni korszak dokumentálásába akkor kerültem bele, amikor a Senkálcsy-monográfia készült, de koromnál fogva a '44 utáni időszak nagy részét megéltem: a kolozsvári színház irodalmi titkáraként „cselekvő részese” is voltam ennek a kornak.

– Hogyan készül egy ilyen könyv? Ma többféle technikai eszköz áll a színháztörténeti kutató rendelkezésére...

A Guttenberg-galaxis embere vagyok: én akkor érzem, hogy dolgozom, és szellemi munkát végzek, ha az ujjaim között zizeg a papír, ha kinyitok egy könyvet és látom a tördelését, érzem az illatát – ezeket az örömeiket a mai technika nem adja meg, mégis gyakran fordulok internetes forrásokhoz és a számítógép használata nagy mértékben megkönnyíti majd a lexikon szerkesztését, a papírcedulákon rendezgetett információk rendszerezését.

– A színháztörténeti dokumentumok, a plakátok, a műsorfüzetek, fennmaradt kritikák elégségesek a kutató számára, ha meg akarja írni a két világháború közötti színház történetét?

– Eszközök, de nem elégségesek. Az, hogy hogyan élhetett egy színész, miként jöhetett létre egy előadás, milyen mechanizmusok dolgoztak az önellátásban, a közönség hogyan fogadta, ezek nincsenek benne a dokumentumokban. Például az egyik kötetemhez, amely színházi kismonográfiákat tartalmaz – Arad, Nagyvárad, Torda, Brassó, Udvarhely két világháború közötti színháztörténetét –, plusz adalékokat is kellett keresnem. A korabeli újságokból rekonstruálni lehetett, hogy milyen színházi mozgalmaknak adtak teret a kisvárosok és miért. Rendkívül színvonalas lapokat forgathattam (Udvarhelyen Tompa László volt a főszerkesztő), számos motívációt lehetett tetten érni: mi befolyásolta a munkát, milyen színházi ízlés vagy közéleti elvárás befolyásolta a játéktípus alakulását. Ahhoz azonban például, hogy kiderüljön, miért épp Szendrey Mihály kapta Aradon a koncessziót, és nem más, meg kellett keresni a helyi levéltárban a polgármesteri hivatal akkori döntéseit is. Ezért is kezdtem a lexikon összeállításával foglalkozni, mert rákényszerültem arra, hogy minden egyes adatot begyűjtsék.

Az a fajta színházkritika, amelyben a színházi pillanatot örökítették meg, nem létezett abban a korban. Ma már a fejlett technikának köszönhetően felidézhető pillanat, a kritikában is megjelennek a részletes leírások, de hogy annak idején Fekete Mihály, aki a legelgúgottabb faluban is előadta Shakespeare összes nagymonológját, milyen hanglegjtéssel mondta Hamlet sza-

vait Kolozsváron, és milyen hangsúllyal szólalt meg falun ugyanaz a király, nem derül ki a dokumentumokból. Ismervén Fekete színháznak és közéletnek elkötelezett habitusát, biztos vagyok, hogy valóban a lenni vagy nem lenni kérdéseit tette fel. Ezt is kutatni kell.

Akkoriban sem lehetett steril művészetet csinálni. Hiába mondták volna néhányan, hogy zseniális és világmegváltó, ha előadás után a kasszában nem volt elég bevétel. A szerződés értelmében mindenki strigulákat kapott, ezek alapján oszlott a bevétel, és sokszor előfordult, hogy vacsorára sem futotta az egész napi kintlódás után. Ismétlem: nagyon fontos, hogy komplex vizsgálódást végezzünk, mert csak így tudjuk pontosan bemérni, hogy milyen helyzet töltött be egy színházi pillanat a kultúrában.

– A második világháború után mi változott a romániai magyar színház történetében?

– A két világháború közötti időszakban egyfajta szellemi szabadság adott volt, de a cenzúra akkor is bele-

szólt a reper-toárba, mert például az ember tragédiáját időnként letiltották. De ott volt egy másfajta diktatúra: nem volt állami szubvenció, a közönség ízlése diktált. Emellett hálistennek volt ereje az erdélyi magyar színjátszásnak kulturális teljesítményre is. A második világháború után, a totalitarista korszakot is beleértve, léleknymorítás történt, de óriási dolog volt a szubvenció és az anyagi stabilitás. Az más kérdés, hogy ez művészetnyomórító tendenciával társult, a dogmatizmus éveiben szolgálóvá akarták züllesztetni a kultúrát. Amikor azonban a világpolitika függvényében egy kicsi lazítás történt, és azok, akik meg tudták őrizni a szellemi és művészi integritásukat, egy kis levegőhöz jutottak, azonnal kiemelkedő tudtak alkotni. Ilyen pillanat volt a 60-as évek eleje, amikor a Bulandra Színház Bukarestben európai szintű színházzá tudott előlépni, vagy a kolozsvári színház Sütő-bemutatói.

A legnehezebb korszak épp az igazgatásom korszaka volt, 1985-től. Vissza akartak juttatni minket oda, ahol a két világháború között voltunk, a költségvetésünknek mindössze 7 százalékat fedezte az állam, a többit mi kellett összehoznunk, ami lehetetlen volt. Soha nem volt olyan erős cenzúra, mint abban az időszakban, a bevételi lehetőségek is rendkívül korlátozottak voltak, mert a színházjegy-árak nagyon alacsonyak voltak (3 lejért az erkélyen már vehettél jegyet).

Igaz, színre került olyan Hamlet-előadás is, amely kimondta, hogy hány óra, s a színháztörténetben ez maradt meg, mint kultúrtörténeti esemény, de amellettsajnos degradáló dolgokat is be kellett mutatni.

– Ezekről a kompromisszumokról a hivatalosan jegyzett színháztörténet nem beszél...

– A kritikát csak az érdekelte, ami a színpadra került. Másrészt nem írhattak bármit, mert a cenzúra a lapokra is vonatkozott, ők is csak a „nagy-

szerű életkörülményekről, a nagyszerű megvalósításokról” írhattak.

– Volt olyan darab, amit a vizionálás után nem lehetett bemutatni? Milyen módon tudták kijátszani a cenzúra figyelmét?

– Például a Tompa Gábor rendezte *Manole Mestert* tizennyolcszor nézte meg a vizionáló bizottság. A szövegben annyi húzás volt, hogy a végén egy és negyed óras előadással rövidült, aminek nem volt se füle, se farka, mert mindent megváltoztattak. Más természetű esetre is mondom példát: hogy bevételhez juthassunk, szerrettük volna elővenni *A szabin nők elrablását*, de azt azért nem lehetett játszani, mert külföldi darabnak számított; erre kínunkban írtunk egy elő- és egy utójátékot, így a szövegre ráfoghattuk, hogy hazai szerző műve.

Amikor a vizionálás lejárt, eltűnt a prologus és az epilógus, és maradt *A szabin nők elrablása* eredeti szövege.

Mondhatnék olyan bemutatóra is példát, aminek „jót tett a diktatúra”, például *Buszmegálló* esetében. Úgy került műsorra, hogy a „nagyfőnök” éppen Kínába ment látogatni, és az elvtársak kétségbe voltak esve, mert nem tudták jelenteni, hogy Románi-

ában is van kínai darab műsoron. Én jeleztem, hogy a színházunk be tud mutatni egyet – és csodák csodájára elfogadták, pedig minden darabot négyszer elolvastak és ötször lefordítottak, de erre most nem volt idő. A frász tört ki, mert másnap a Scinteiban megjelent, hogy a Kolozsvári Magyar Színház műsorára tűzi a *Buszmegállót*, de nem tudták még, hogy Kao Hszing-Csien a kínai kulturális forradalom üldözött szerzője. Mi történik, hogyha ezt tudatják a kínaiakkal? Botrányt tartottam, de már beindult a mechanizmus. Kínai darab volt, akkor is, ha a jelentésbe nem írták be a szerző nevét vagy a darab címét, és műsoron maradt. Hogy megelőzzem az utólagos botrányt, a vizionálóknak is elmondtam, mi a helyzet: kötelező bemutatni. Csak úgy lehetett kímászni a visszás helyzetből, hogy „behívtak”, elmondták mi a teendő: hazamész, Tompának lediktálsz egy szöveget, amiben előadja, hogy mit „üzen” ez az előadás. Megírtuk, az ideológiai követelmények szerint, Tompa elmondta, mindenki tudomásul vette, és béke volt. Egy kérdésük azonban volt: ne úgy végződjék az előadás, hogy a színészek a leengedett vasfüggöny felé fordulnak arccal, hátal a közönségnek, mert az azt jelenti, hogy nincs perspektívája a társadalomnak – mondták. Tudják mit, elvtársak? – javasolták, húzzák fel a vasfüggőnyt, és a színészek nézzenek bele a terembe, lógassák a lábukat a zenekari árokba. Mi pedig rohogtunk, mert ez volt az igazi befejezés: bámultak a sötétbe, lógatták a lábukat a semmibe. Akkor ez volt a valódi jövő.

– Változott azóta a közönség ízlése? Hogyan rajzolná meg a közönség robotportréját?

– A kolozsvári közönséget elsősorban a magyar irodalom érdekelte. Azután a szórakoztató műfajok, az operett és a vígjáték, de meg kell mondanom, hogy ezek közül is a klasszikus, bevált remekműveket kedvelték. A teljes kikapcsolódást a kabaré jelentette. A másik fontos műfaj a népszínmű volt, ezek színreviteléből mi megpróbáltunk ideológiát és műsorvonalat teremteni: színpadra vitettük Méhesse *A nagyenyedi két fűzfát*, *A peleskei nótáriust*, elővettük *A piros bugyellárst*, így is próbáltuk kivédeni azt, hogy a szubvenció egyre kevesebb. Egy-egy népszínmű bemutatón művészeti eseményre is vált, például *A piros bugyellárst*ban Czikéli volt az őrmester, Sebők Klári pedig Zsófi. Nagyszerű, kissé ironikus, groteszk stílusban vitték színpadra: élt a történet, hozta a közönséget, de amelletts még nagyszerű művészi teljesítmény is volt, fogyaszthatóvá vált a színházértő közönség számára is. Kezdtől kialakulni az „önvédelem korszakában” egy ilyenfajta játéktípus: tartalmilag el kellett játszani valamit, de azt úgy lehetett színpadra vinni, hogy többről szóljon. A Harag-időszakban a színészek kifejező eszköztára gazdagodott, megtanulták ezt a stilizáló játékokat, az ironikus, rálátásos játéktípust, ami jellemző volt Harag előadásaira.

– A magyar színházak helyzete Romániában nem különbözött a román színházak helyzetétől, ami a cenzúrát és az anyagi támogatottságot illeti. Viszont a magyar színházaknak volt még egy feladatuk, a nyelvi közösség megtartása.

– Valóban kettős elnyomás alatt szenvedtünk: ugyanabban a totalitarista szellemi elnyomásban volt részünk, mint a román színházaknak, de az előbb beszéltem arról, hogy a magyar színház sajátos hagyományaként a közönség megkövetelte a klasszikus magyar értékek színpadra vitelét, de ez már tiltott dolog volt. Irodalmi színpad is működött, amikor szűkült a világ, itt mutattunk be magyar szerzőket, költőket óriási sikerrel. Társolyunkban mindig elő volt készítve több bemutató terv: ha megkaptuk az engedélyt, azonnal elkezdhattuk a próbákat, így mutathattuk be Csép Sándor darabját, a *Mi, Bethlen Gábor* – jó színpadi alkotás volt, a kiorganizált sikert annak is köszönhettem, hogy akkoriban Erdély aranykorával nem lehetett foglalkozni.

Amikor megjelent a *Zokogó majom*, rávettük Bálint Tibort, hogy dramatizálja. Nagyszerűen összejötték a dolgok: Tibi akkor ért írói pályája delelőjére, a rendező Szabó Józsa akkor épült fel egy nehéz betegségből, számára ez a rendezés a feltámadás ünnepe volt, kiváló színészi gárda sorakozott fel. Ma is, ha azt kéri, hogy jelentős színházi élményemről beszéljek, akkor ez az előadás ugrik be.

Állandóan készenléti állapot volt, mert egy-egy ilyen bemutatót sok diplomáciával, sok ravaszgással lehetett becsempészni a repertoárba.

– Sütő, Bálint, Csép... – hazai szerzőnek számitott vagy magyar szerzőnek?

Ez egy borzasztó nehéz korszak volt, a nyolcvanas évek második felében annyira beszűkültek a lehetőségek, hogy hazai szerzőnek csak román írók számítottak. Az itthoni magyar szerzőket nem sorolták az eredeti művek kategóriájába. A játékrendben kötelező arány volt: 70% hazai, 30% idegen szerzők, de nyugatit nem lehetett műsorra tűzni, mert az országnak nem volt valutája jogdíjra. A baj az volt, hogy a közönség akkor már annyira telített volt ellenérzéssel, hogy tüntetésképpen nem jött el a román darabok bemutatójára.

De hálistennek értéket is teremtettünk. Óriási munkával, óriási erőfeszítéssel, mert akkor egymás után mentek el a jobbnál jobb színészeink. Az 1989-es alferradalom után, 1990 februárjában Pesten is bemutattuk a *Buszmegállót*, megvalósítva a magunk valódi forradalmát: egy olyan előadást sikerült kimentenünk a genocídium korszakából, amivel gyakorlatilag mi forradalmat csináltunk Magyarországon: minőségi forradalmat.

HEGYI RÉKA

Talán megkockáztatható a kijelentés, hogy Atom Egoyan nem az a filmrendező, akinek alkotásaiért a közönség széles tömegei ostromolnák a mozikat. Különösen nálunk. Egoyan artmozik és filmklubok „lakója”, egy-egy ismertebb filmje előfordul ugyan a közszolgálati tévécsatornákon, életműve pedig egyetemi tananyag, de az átlagmozinézők többségének érdeklődési körén kívül reked. Nem tartozik az álomgyár iparosai közé, általában két-három év is eltelik egy-egy munkájának elkészítése között. Már csak ezért is érdemes odafigyelni minden új dolgozatára – jelen esetben *Az igazság fogságában* (Where the Truth Lies) című legújabb – a 2002-es *Ararát*ot követő – nagyjátékfilmjére. Másrészt pedig – kapcsolódva a fentebbiekhez – ez a mozi azért is figyelemreméltó, mert épp általa léphet ki Egoyan az „elit” filmkészítő szűkre szabott szerepéből. *Az igazság fogságában* talán az eddigi legpopulárisabbra hangszereelt Egoyan-film – hogy ez jó vagy rossz, guszpus és nézőpont kérdése.

Mint az atom

A (számunkra) furcsa nevű direktor nem szokványos életutat tudhat maga mögött – már ha lehet így fogalmazni vele kapcsolatban, hisz csak negyvenhat éves. Örmény családban született, de történetesen Egyiptomban, és hároméves volt, amikor a familia áttelepedett Kanadába. Így le(hete)tt belőle kanadai filmrendező, mégpedig – David Cronenberg mellett – a legjelentősebb. Nevéhez méltón valósággal berobbant a művészvilág-köztudatába: második nagyjátékfilmje, a *Családi mozi* (Family Viewing) egycsapásra ismert lett, miután Wim Wenders az 1987-es montreali filmfesztivál díjkiosztó gáláján elegánsan kijelentette, hogy szerinte nem saját filmje, a *Berlin felett az ég* érdemelte ki leginkább a fődíjat, hanem Egoyan említett alkotása. Onnantól a kanadai örmény rendező pályája egyenesen ívelt felfelé, neki mégsem lett ettől – művei és megnyilatkozásai alapján – atom-egója: filmjeinek egyik védjegye éppen a szívszorító-nyomasztó csend, a borongós hangulat; ez a fajta világábrázolás távol áll mindenféle toladó-hivalkodó hársányságtól vagy tudatosan önpozicionáló filmesztétikai attitűdtől (eltérően számos „művész”- vagy kultrendezőtől). Hogy mitől tudnak mégis ezek a művek olyan velejéig provokatív lenni – nos, ez az Egoyan-univerzum egyik feltűnő önellentmondása. Sajátos, semmivel/senkivel össze nem téveszthető filmjeinek hatása bizonyos – nála népszerűbb – kortárs rendezők munkájára elvitatathatlan: sejthető, hogy például a *Benny's Video* Michael Hanekének otthoni videotékájában igen előkelő helyet foglal el a *Családi mozi* ronggyá nézett példánya, mint ahogy Oliver Stone *Született gyilkosok*ának szereplőfelvezetése is gyanús emlékeztet az Egoyan-film vonatkozó szekvenciáira.

Mindezt azért fontos megjegyezni, mert *Az igazság fogságában* (elég rossz fordítás, de a magyar filmforgalmazók címadási gyakorlatának ismeretében ez nem meglepő) kilógni látszik az Egoyan-filmek sorából. A kritikusok szinte kivétel nélkül megemlítik, hogy ezzel a munkájával – eddigi legnagyobb költségvetésű filmjével – a kanadai szerzői filmes Hollywood vonzáskörébe került; az engedékenyebbek hozzátézik, hogy a film felülmúlja a kommersz átlagot, a radikálisabbak szerint Egoyan gyakorlatilag eladta magát Hollywoodnak. Sietek leszögezni, hogy *Az igazság fogságában*távolról sem tartozik a rendező legjobb munkái közé. Annak, aki látta az *Eljövendő szép napokat* (The Sweet Hereafter, 1997) – ezt a vitathatatlan remekművet, amely etalon, nemcsak az Egoyan-életművön belül, hanem egyáltalán –, lehetséges, hogy csalódást okoz. A bírálatok azonban csak részben megalapozottak. Hollywood ide, műfaji



Atom Egoyan fogságában

film oda, *Az igazság fogságában* mégiscsak „igazi” Egoyan-film, több okból is.

Egyrészt azért, mert a kanadai direktor sosem ódzkodott a klasszikus filmelbeszélés bizonyos elemeinek – néha „alibi”-szerű, illetve nem szokványos módon való – felhasználásától. Másrészt pedig a jól ismert narrációs sémák sajátos elrendezése ezúttal is túlmutat a műfaji keretek által indukált értelmezési lehetőségeken – még ha nem is olyan messzire, mint azt Egoyan-



tól megszokhattuk. Hol van tehát az igazság, kérdezhetnénk, és mitől olyan a *Where the Truth Lies* mint egy Egoyan-film, és mitől nem olyan, amilyennek lennie kéne.

Hol az igazság mostanában?

A Rupert Holmes regényéből készült film az ötvenes évek Amerikájába vezet a nézőt. Lanny Morris (Kevin Bacon) és Vince Collins (Colin Firth) menő showmenek, televíziós szórakoztató műsorok bohócái, akiknek a lábai előtt hever egész Amerika: „istenek voltunk”, emlékszik vissza a táncos-komikus duó egyik tagja. Mint az ilyenkor lenni szokott, az életet homár és egyéb ínyencségek formájában habzsolják, és a lányok igen gyakran a szó legszorosabb értelmében hevernek a lábuk előtt, napjaik tehát – a fellépések mellett – permanens hedonisztikus tevékenységek sorozatával telnek, az élvezetek közül nem marad ki a kábítószerfogyasztás sem – eddigi szokványos (szinte közhelyes) showbiz-történetet láthatunk. A két figura amúgy egymás szöges ellentéte: amint Lanny fogalmaz, ő a „rock'n'roll” (a nonkonformista, szabadszájú fenegyerek), Vince pedig a „class”, a klasszikus társasági elegancia és jómodor megtettesítője. Karrierjük a csúcson ér véget, meghozza drasztikus módon és gyorsasággal: harminckilenc óras maratoni tévéműsorukat, a *Teleshort* követően szállodai lakosztályuk fürdőszobájában egy lány holttestét találják, s a sztárduó csak nagy nehézségek árán tisztázza magát a gyilkosság vádjától. Tizenöt évvel később egy elszánt és ambiciózus – és amúgy eszembontóan bájos – fiatal újságíró, Karen O'Connor (Alison Lohman) indul a rejtély nyomába: végére járni, ki ölte meg Maureen O'Flahertyt, a csinos szobapincérlányt, és volt-e köze a Morris-Collins párosnak a lány halálához. A kiadója által felajánlott egymillió dollár fejében ráveszi a visszavonult élőt Vince-t egy interjúkötet elkészítésére – miköz-

ben a duó másik tagja, Lanny – látszólag afféle ön-leleplező szándékkal – elkezd írni emlékiratait. A szájak természetesen alaposan összekuszálódnak, erotikus kalandok, szerepcserék, a múlt nyomasztó árnyai kísérik Karen a bűn és bűnhődés útvesztőiben, ahonnan kikerülve – a szó szoros értelmében vett rejtély megoldása ellenére – még annyira sem tudja az igazságot, mint a legelején. Nem egy távoli történettel szembeül, hanem önmagával, saját esendősé-



gével és korlátaival. „Mindig lenyűgözött, hogy bizonyos nőknek milyen könnyű átlépni a határt önmaguk és saját gyenge oldaluk közt” – halljuk Karen a film hallucinogén-erotikus kulcsjelenetében, előrevetítve ezzel a totális illúzióvesztés állapotát. Úgy egyáltalán, a filmben annyi és olyan a szex, hogy az *Elemi ösztön* és Sharon Stone tiszteletteljesen elbújhat – ilyen értelemben némi misztikummal kevert erotikus thrillerrel van dolgunk. Tisztességesen megcsinált műfaji film tehát *Az igazság fogságában*, amely a film noir hagyományából merít bőségesen és eredményesen. A stilizált-noiros képi világ ugyanolyan lenyűgöző, mint bármelyik Egoyan-műben, hála állandó vezető operatőrének, a magyar származású Paul Sarossynak. Persze az „igazság” is kiderül végül (ezzel Egoyan Hollywoodnak is, saját „hagyományainak” is tartozik), de csak egy másik igazság – ha úgy tetszik, az Igazság – végleges elvesztése árán. A konkrét megfejtés azonban meglehetősen banális, a néhol amúgy is erőltetnarratíva így csak nehezen bírja el a nagyra törő, műfajiságon túlrá mutató szándékot, a morális „eszme” és általános világmagyarázat súlyát. *Az igazság fogságában* ennek ellenére szervesen illeszkedik az Egoyan-életműbe, stiláris és tartalmi elemeit tekintve egyaránt. Miért is?

Egoyan mindig is történeteket mesélt, mindenféle önreflexiók vagy cselekményellenes, „posztmodern” póz nélkül. Eredetisége éppen abban nyilvánul meg, ahogyan a történetépítkezés hagyományos elemeit újrarendezi – mondhatnánk, a narratíva építőköveit beledobálja egy kalapba, összerázza, és amikor kirakosgatja, mégis a leghagyományosabb felépítést kapjuk. Ezt a módszert követi akkor is, amikor úgy mond műfaji filmet készít – és most nemcsak *Az igazság fogságában*ra gondolhatunk, hanem a *Felicia utazására* is (Felicia's Journey, 1999), amely a filmtörténet egyik legbravúrosabban megkomponált pszichothrillerre. A klasszikus sorozatgyilkos-szál mögött szinte észrevétlenül

bomlik ki az egyetemes emberi történet, a magány és kommunikációhiány drámája.

Az igazság fogságában rendkívül szövevényes időszerkezetével követi a megszokott egoyani dramaturgiát – itt viszont mintha törekenyebb lenne az a struktúra, amely – mondjuk – az *Eljövendő szép napokban*, a *Feliciában* vagy az *Exoticában* (1994) egyfajta mitikus időbe „tolta” át a történetet. A hősök belső monológjainak következtelen használata pedig néhol kifejezetten bosszantó. A végén persze minden a helyére kerül, a cselekmény szétveréséből születik meg a történet belső koherenciája, mint Egoyannál általában.

Az elvesztett tradíció

Egoyan rögeszmésen visszatérő témája, amely a filmekben gyakran hagyományközelítő módon élő örmény rokonok képében materializálódik – például a *Családi mozi* örmény nagymamájában, akinek ápolása a fiatal főhős számára az elvesztett archaikus értékek részleges visszaszerzésének lehetőségét jelentheti. *Az igazság fogságában* jóval halványabban villantja fel ezt a konfliktust, a tradíciót itt a meggyilkolt lány, Maureen ír katolikus édesanyja képviseli, aki egy teljesen másfajta élet lehetőségét szimbolizálja.

A különféle média-formák manipulatív hatása és valóságátalakító ereje szinte mindegyik Egoyan-film hangsúlyos témaeleme a *Családi mozi*tól kezdve. Itt ez is jócskán finomodott: a tévés showbiznisz kulisszáiba való betekintés Karen számára az illúziók elvesztését jelenti („fura rájönni, hogy kamaszálmaid tárgya egy disznó”), de nem áll össze koherens kritikai rendszerré.

A szájak a múltban futnak össze, a hősök mintha visszafele haladnának az időben, hogy az utazás végén „újjaszületett” önmagukkal találkozzanak. A múlt feldolgozatlan traumáival való szembenézés (nem pszichoanalitikus értelemben!) nélkül nincs megnyugvás és megtisztulás. Karen gyerekkorától érintett Lanny és Vince történetében – az ő történetük megismérlése nélkül saját történetét veszítheti el.

Allegória és mese

Az Eljövendő szép napok katartikus hatása éppen a hamelni patkányfogó meséjének allegorikus betétként szerepeltetésében rejlett – a Browning-ballada párhuzamos narratívaként működött a tragikus kisvárosi történet háttérében. Itt az *Alice Csodaországban*tölti be ezt a szerepet: a gyermekme ártatlan hősnője meglevenedik, hogy kéjvágyó lesbizkus boszorkányként szembesítse Karen saját „sötét oldalával” (David Lynch-től a *Mulholland Drive* juthat eszünkbe, csak ott ez a szál jóval erőteljesebb és kifinomultabb), az ártatlanság elvesztésének véglegességével, a világ és az igazság illuzórikusságával.

Hol van tehát az igazság? Élhetünk a gyanúperrel, hogy – akárcsak az ördög – a részletekben. Ezt a filmet is a részletek egoyani kimunkáltsága élteti – a nagy egészre és a katarzisa azonban még várni kell a következő Egoyan-filmig. Vagy stílusosan visszafele haladva (a filmtörténeti) időben, ahol megtalálhatjuk például a rendező állandó színésznőjét – mellesleg feleségét –, az egzotikus szépségű, örmény Arsinée Khanjiant, aki az új filmben, sajnálatos módon, csak epizódszerepet kapott. Akár így, akár úgy: Atom Egoyan melankolikus-nyomasztó táj-képein érdemes eltévedni.

PAPP ATTILA ZSOLT

Az igazság fogságában (Where the Truth Lies), kanadai-angol-amerikai filmdráma, 108 perc, 2005. **Rendező és forgatókönyvíró:** Atom Egoyan. **Író:** Rupert Holmes. **Operátor:** Paul Sarossy. **Zene:** Mychael Danna. **Producer:** Robert Lantos. **Szereplők:** Kevin Bacon (Lanny Morris), Colin Firth (Vince Collins), Alison Lohman (Karen O'Connor), Rachel Blanchard (Maureen O'Flaherty).

A köz hiedelmvilágában fellelhető, vonatkozó adatok szerint a modernkori vámpír Bram Stoker teremtményeként lépett a borzongás univerzumának vérfoltos porondjára. A „modernkori” jelző használatának oka, hogy a vámpírkultusz története valójában az ókor kódébe vész, ahol Lilithék, empúszák, lamiák és egyéb vérszopó lények tizedelték az emberi nem egyedét aszerint, hogy könnyűnek találtott éppen, vagy sem. Am ez utóbbi, Stoker-féle vámpír-nulla-ponttal kapcsolatosan is pontosítani kell, már csak azért is, hogy magyar vér is kerüljön a vonalba. Történt, hogy 1890-ben, feltehetően a londoni high society egyik eseményzámába menő after eight partija alkalmával Bram Stoker találkozott Vámbéry Arminnal. A tudós és – albion szemmel bár – kellőképpen egzotikus származású professzor afféle hús-vér doktor Bátky János módjára elkápráztatta a szigetlakó íróit vadkeleti történeteivel. Többek között mesélt bizonyos Vlad Țepe^o nevű véreskezű vajdáról, aki a 15. században uralkodott Havasalfoldon. A beszámoló termékeny talajra hullt, ugyanis nem telt bele hét év, és Stoker úr megírta a modern vámpírológia bibliáját, a Drakulát. És akkor következtek még egy kiterő, ezúttal összehasonlítható mitológiái. A heber, görög és egyéb mitológiai vámpírja szinte kivétel nélkül nőnemmel rendelkezett. Feltételezhető, hogy a korabeli mítoszok lélektani szinten a férfitársadalom rettegését tükrözték, a racionális fallosz félelmét a matriarchátus megtestesítette vaginális ösztön-Káosztól. Horror mythologiae. Ezzel szemben a Bram Stoker-féle klasszikus vámpír a viktoriánus éra Angliájába érkezett, ahol volt ugyan Mátriarika, viszont elképzelhetetlennek tűnt, hogy egy olyan jelentőségű központi figura, mint az élőhalott, per definitionem női testtel (és lélekkel) bírjon. A Vámbéry-effektustól eltekintve, mellőzte volna Stoker a régi és új közötti kapcsolatok megteremtését? Csak találgathatunk. A Drakula azonban meglelt, és elindult képzeltvilágot hódító útjára. Ettől a műfajtörténeti alappillanattól kezdve aki csak az „új” genre-ban alkotni kívánt, az origóhoz képest konvergens vagy divergens módon kellett meghatározni műve vektorait.

A Stoker-féle Drakula megjelenése idején a film, mint médium, már létezett ugyan, hiszen 1895. december 28-án a Lumiere fivérek megtartották a történelem első nyilvános filmvetítését, a párizsi Grand Café egyik termében (1 frank volt a belépő, és a krónikák szerint alig pár tucatnyian voltak kíváncsiak a hetedik művészet eme antediluvialis bemutatkozására), az első Drakula-adaptációig azonban további 25 évnek kellett még eltelnie. 1922-ben aztán végre elkészül a Nosferatu, a német expresszionizmus egyik nagy alakja, Friedrich Wilhelm Murnau rendezésében. A nagyközönség ezúttal immár láthatta a híres közeledést, amiről azelőtt, olvasmányélményei alapján csak képzelődhetett. Murnau egészen rendkívül alkotott, amikor pontosan koreografálta Nosferatu áldozatához való közelítését. Hiszen tudjuk, mi az, ami elkerülhetetlenül bekövetkezik, abban a pillanatban, amikor az élőhalott fogai behatolnak az áldozat nyaki ütőerébe. Pogány rítus, orgiasztikus kopuláció, nagy összerobbanás, az életerő áramlása, és folytathatnám a felsorolást. Murnau zseniális érzékekkel (vagy ráérzéssel, mindegy) kihagyta azt, amit tudunk, és arra koncentrált, ami később, Hitchcock után egyáltalán nem szabadon, szüszpansz néven került be a nézői köz tudatába és -alattijába. (Figyeljük meg, a szüszpansz-momentumok a lehangosabb filmekben is mindig néma!) És akkor most ugorjunk 84 évet az időben előre, a Drakula-mítosz egyik legfrissebb feldolgozásáig, az *Ultraviolet* című produkcióig. A készítők egy olyan változatot, parafrázist, mutációt kívántak létrehozni, amely ugyan megőrizi a vérszopó mitológiájának némely kellékeit, ugyanakkor megfelel a 21. század nézői elváráshorizontjának (sic!). Ennek megfelelően a hosszú, kívül-fekete-belül-piros koponyú, koponyához simított hajú, a fognovekedés pillanataig disztíngvált külsejű úriember (ála Hammer stúdió) benyomását keltő élőhalott radikális metamorfózis ment keresztül. Az is igaz, hogy a vámpír figurájához társított klasszikus kép már Roman Polanski esszenciális vámpír-paródiája idején is avított tűnt, ráadásul nem kevés joggal. Hiába halhatatlan a figura, a Stoker-féle kreatúra történetére nem lehetett az örökkévalóságig ráismételni. Ennek megfelelően az *Ultraviolet* vámpírjai nem egzotikus tájakról érkeznek a jövő társadalmába, hogy a civilizáció



Az élőhalott színeváltozásai

alkonyát hirdessék. (Egy újabb metafora: a vámpír, mint a társadalom ellenében létező figura, hippi, punk, anarchista, kommunista, zseni, kapitalista, terrorista, ahogy éppen tetszik.) Ezek a vérszopók a társadalom korpuszának részét képezik, sőt, mint az egyébként fabatkát sem érő sztoriból kiderül, maga a társadalom az oka, hogy ők azokká váltak, amik. Ez tehát az első mutáció. A második, bár talán az elsónél is fontosabb, a név. Nem hívják őket vámpíroknak, bár a klasszikus élőhalott attribútum-együttesének alapelemeivel rendelkeznek, kivéve talán a fokhagymától, illetve a szentelt víztől való iszonyodást, ugyanis ezeket a kellékeket a készítők ugyanolyan avított tartották (gondolom én), mint a köpenyt és a brillantint. Nevezd nevén a dolgot, s megismerted, így egy közhelyes mon-

dás. Az *Ultraviolet* élőhalottjait hemofágokként ismeri a filmbeli világ. Hemo – vér. Fág – evő. Ugyanaz, de mégis más. Tudományos. Tehát idegen. Nem tudom, hány átlagbefogadó vonna le messzemenő következtetéseket abból, ha mondjuk, a tragikus hangon kijelenti B-nek a film egyik kulcspillantatában, hogy C, B szerelme hemofiliában szenved. (És itt egyáltalán nem az átlagbefogadó intelligencia-hányadosát szándékozom pellengérezni.) Viszont a szó rettenetes érzelmi hatást gyakorol rá. Az ismeretlenül való félelem rettenete ez. A példában is, a filmben is arról a jätékről van szó, hogy bár nevesítik az ismeretlent, a név által még inkább megismerhetlenné válik. A „hemofág” szó olyan, mint Erdély. Nem egyszerűen távoli, ijesztő, halálos. Neve is van. És közöttünk jár.

A vámpírfilmek egyik nagy „filozófiai” kérdése mindig is az volt, hogyan lesz valakiből vámpír. Mert, miként a homo faj esetében is feltehető az eredet kérdése, lennie kellett egy első élőhalottnak. Ki a vérszopók Teremtője? A „Miatyánk, ki vagy...?” A vámpírológia Bibliája szerint a vérszopó Isten Erdélyből érkezik, hogy a maga képére formálja meg az embert. Isten jött, mart, és győzött. S az emberi faj, a barikád másik oldalán? Ők az eretnekek. Nézőpont kérdése, ugye. Az *Ultraviolet* erre a kérdésre körülbelül úgy válaszol, mint a kortárs filozófia a nagy metafizikai kérdésekre. Sehogy. Nem foglalkozik vele. Korunk gondolkodásának művészete tudomásul veszi, hogy

ahol több ezer év géniuszai képtelenek voltak triumfálni, ott neki sem terem babér. Inkább elbíbélődik nyelvvel, játékkal, technikával, miegyébbel. Az *Ultraviolet* egy vírusra keni a hemofágiát, a továbbiakban elbíbélődik a képek nyelvvel, az izmok játékaival, a jövő hemofágoló technikaival, miegyébbel. A néző fejében az marad meg, hogy a vámpír – beteg. Erre a motívumra helyezi a főhangsúlyt Abel Ferrara is, *Függőség* című filmjében. Ferraranál gyakorlatilag a fertőzés nem is olyan lényeges. Egy sorsfordító pillanat. Ami lényeges: a fertőzöttség tudatosulása. A rendező koncepciójában a vámpír nem más, mint drogfüggő. Csak neki nem heroinra, kokainra, LSD-re van szüksége, hanem minden nedűk legnemesebbikére. Elképzelhető, hogy a mitológia nektárja

a vér? A vámpírok népe kétségtelenül ezt tartaná az istenek italának. Vámpírok népe. Vámpír-nemzet. Vannak vámpírfilmek, amelyek nem az eredet kérdését veszegetik. Ezek a filmek adottnak tekintik a vámpírok létét. Ők a mások. Akik saját társadalmi struktúráik, törvényeik, erkölcsük szerint élnek. Akiké az éjszaka. A másik oldal. Ezzel nem is lenne baj, csak a másik oldal egyedei ragadozók, és táplálékuk az ember. Ettől a perctől fogva a két faj háborúban áll egymással. És ettől a perctől kezdve a film háborús film. Ilyen például Cronenberg vámpírfilmje. És ilyen az *Ultraviolet* is.

Sok vámpírfilm készítői úgy próbáltak divergálni az archetípustól, hogy nemcsak a vérszopó figuráján módosítottak. A környezetet is. A tisztességebbek felvázoltak valamilyen érvonalat, amely a Stoker-kreatúrát összekapcsolja a kurrens vámpírgenerációval. Ezt teszi például Robert Rodriguez a maga vámpíropuszában, és magáról a kapcsolatról szól az *Interjú egy vámpírral*. Vannak olyan változatok is – a rosszul sikerültek –, amelyekben a környezetmódosítás nem épül bele a történetbe, idegen porhüvelyként veszi körül a halhatatlannak nevezhető toposzt. Amikor a vérszopó elmegy a Vadnyugatra, és Billy the Kiddel méri össze erejét. Vagy, miként az *Ultraviolet*-ben, egy steril, „vírusmentes” környezetbe próbál beilleszkedni. A jórészt fehér, szögletes, sima, fényes, semleges elemekből felépülő futurisztikus világ nem a vámpíré. Illetve nem úgy, ahogyan azt az *Ultraviolet* készítői megteremtették. Az élőhalottnak mindig megvan a maga külön világa, függetlenül attól, hogy Teremtőként a mennyekből szállt alá, vagy már a poszt-kreációs korszakban közösségként éli életét. A Teremtő koporsóban lakik. Klasszikus kép, kevesen dobták el, ugyanis metaforaként rendkívül sokrétűnek bizonyul. Az istenek alkonya, az őshaza halála (mert a Teremtő is érkezik valahonnan), az örök élet kútja, ahonnan sötétedéskor buzogni kezd a forrás. A közösség miliője számtalan filmből visszaköszön. Mindig sötét, mindig sejtelmes, mindig rothadó, mindig irracionális, még akkor is, ha első ránézésre kispolgárnak tűnik. Az *Ultraviolet* kiiktatja univerzumából ezt a fordított világot. Érdekes módon úgy tűnik, mintha ebben az extrém módon tisztá és gépesített világban az élőhalottak nem lennének otthonra. A locusok, ahol a hemofágokkal időről időre találkozik a néző, hónapos szobáknak tűnnek. Fodél, de nem otthon. Ez az a dimenziója a vámpírológiának, melyet az *Ultraviolet* megújít, vagy ha mégsem, bár újrafogalmaz. A vámpír ezúttal valóban hontalannak tűnik, és nemcsak ideig-óraig.

A vámpírfilmek mindig is magukban hordozták azt az erotikát, amelyet annak idején Murnau szándékosan mellőzött, hogy minél több teret engedjen a szüszpansznak, amit ez esetben előjátékként értelmezhetünk. Az orgazmus vagy van, vagy nincs. Az előjáték teremt meg a mértéket. A brutális erotika természetesen kevesebb teret enged az előjátéknak. Ken Russell *A fehér féreg búvóhelye* című ál-vámpírfilmjében (kígyókról van benne szó, de a humanoid hulló marása fertőz, az áldozat is viperává válik) például a kígyónő az egyik áldozat falloszába mar, aztán később egy elefánt(?)csont hímtaggal vizsgálja meg, szüze-e a feláldozásra váró leány, végül a hímtagot az ágyékára csatolva lép az oltár elé, hogy az ősi szertartást kis magánkejjel is fűszerezze. Ez is egyfajta divergencia az archetípustól. A kép közvetlen médium. Nem rejteget semmit, a néző számára legalábbis. Amit lát, azt kapja. Az erotika nagy utat tett meg a Murnau-féle közelítéstől a szexuális vérszopásig. Láthatóvá vált. Az *Ultraviolet* ezen a téren bizonyul a legkevésbé találekonyának. A film gyakorlatilag aszexuális és antierotikus. Főhősője egy gyilkológép, aki számára nem a vérszopás a legfontosabb. Ami természetes is, hiszen akkor erotikussá válna. Violet élete a halál. Gyilkol, mert ehhez ért. És ezzel el is érkezünk a műfaji keveredéshez, ami azonban egy másik írás tárgya.

Nem volt célom az *Ultraviolet* című film elemzése, ugyanis nem érdemli meg. Silány történet, silány dramaturgia, silány szereplőgárda, silány technika. Csupán a vámpírfilmek néhány elemének metamorfózisát próbáltam meg felvillantani, a zsáner évezre-des története során.

SZANTAI JÁNOS



A bőség zavara – október

2006 októberre különleges hónap, nem kezelhetjük úgy, mintha nem volna az. Ha végiggondoljuk a folyamatot, amely ötvenhat októberéig vezetett, az események mögül szépen kibomlik a férfiak gyógyíthatatlan ideologikus elmébaja, veszedelmes csordaszelleme, empatikus képtelensége, erőszakossága és ostobasága. Ami látható rom, pusztulás és kín, mind a férfidominanciájú társadalom nyakába varrható. Az is, hogy a hatalomba csak férfimentális, a férfiera rímelő karakterű nő kerülhet, akik – nézzünk szét a ma láthatók közt – a helyzeteket barbár férfiként kezelik. Ötvenhatot is a nők szenvedték meg jobban halott családtagjaikkal, a bizonytalansággal, él-e, hal-e a szeretett fiú, férj, apa. Mégis ők tartották egy darabban a széteső családot, az országot. A nő a világ kereke. Nem a hit. Nem a kelta körkereszt. A férfi nő nélkül teveszar a homokban, szétveri az első zápor. Mindezekért októbert a nőknek adjuk. Nőiroknak, költőnőknek.



1966-ban, 40 éve, október 3-án halt meg **Leszcai Anna**. Leszcai Anna nevét mindenki ismeri, én is, de fogalmam nincs, honnan. Hát onnan, hogy szerepel szinte minden irodalomtörténetben, íróletrajzban. Második férjével Ady pályáját egyengette. Az se mindegy, ugye, kinek ki a férje. Jászi Oszkár író, politikus, egyetemi tanár, szociológus, általában miniszteriális ember. Angliában, Franciaországban tanult. Miután Kun Béla Moszkvában menekül, elválnak – Jászi és Leszcai Anna –, Leszcai Bécsben talál harmadik férjét, Gergely Tibor festőművész személyében. 1930-ban települnek vissza Budapestre. Irodalomtörténeti legendák szólnak a budapesti és a kortvélyesi ház vendégszeretetről. Számtalan tehetséges, de nyomorgó fiatal írónak, költőnek nyújtott nyugodt lehetőséget a munkához. Többek között a fiatal József Attilának és Radnótinak. 1939-ben újra hasznosnak látszott az emigráció. Zsidó család, a Hatvany családból való, Hatvany Lajos unokatestvére. New Yorkban telepedik le, ahol 1966-ban bekövetkező haláláig él. Itt fejezte be a *Kezdetben volt a kert* című kétkötetes korrajzi nagyregejét, melyet a Szépirodalmi Kiadó jelentetett meg 1966-ban. Írásait – írja szakember – jellegzetesen asszonyi témák jellemzik, és a legjobb magyar költőnk közé emelik személyét. Ady a következőket írja a Hazajáró versek című kötetéről írott kritikájában 1909-ben: „Leszcai Anna nagyon cirógatja a szókat, azokat is, amelyek ezt a nagy becézést nem érdemlik meg. Még nem tudja, hogy 999 szót kell megölni, hogy az ezredik, az igazi megszűlessen.” Ezt az – állítólagos – fegyelméletlenséget a női, osztonosabb alkotómódszer sajátosságának tekintették, mely véleményét maga Leszcai is osztotta: „Egész életemben nem akartam mást, mint nem férfiművészetet adni. Az asszony ne akarjon jobbat csinálni, hanem mást.” Belekóstolva írásművészetébe – szecessziós, túlbeszélő, túlrágózó –, nem könnyű eldönteni, író-e, költő-e Leszcai Anna, vagy egyszerűen jóindulatú gazdag ember, aki irodalommal üti el az idejét, mert mi egyebet csinálhatna. De ez szinte mindegy a hagyatékok nézve. Amíg Magyarországon él, kulturális központ.



1926-ban (80 éve) halt meg a nagytényű **Jászai Mari**. Nem csak a fantasztikus színésznő halt meg nyolcvan éve, hanem az író is. Hirtelen annyit tudok Jászai Mariról, hogy kirúgta a halálos beteg Reviczky Gyulát (amit persze megértek) a nála húsz évvel fiatalabb Szomorj Dezső miatt (ezt is). Néhány éve megjelent egy kötete a Kairoz kiadónál *Tükör-játék* címmel. Naplójegyzetek, újságcikkek, kisesszék a művészetéről, a színészlétről, a korabeli világról. Hatvankét évesen rendezte kötetét, 1912-ben, nem tudhatni pontosan, miért. Talán unja magát, talán egy összefoglalót kíván mihez tartás végett. Jászai Mari minden – istennő

korág –, ami csak lehet. Tizenhat évesen königrátrzi markotányosnő (ezt nem fejtetem ki bővebben szíves engedelmükkel, JM szüzségét veszté a königrátrzi csatában), kór istalány, kitartotta és persze menyasszonya a Népszínház igazgatóbizottsági elnökének (ez nyilván mindig így volt, lesz), vándorszínházi igazgató felesége. Kemény idők. Otthontalanság, vándorkor, Kolozsvár, azután a Nemzeti. Huszonkét évesen. Tulajdonképpen fiatalon. A siker. A beérkezés. Csakhogy ekkor már mondhat neki bárki bármit. Megjárta a hadak útját. Hisz, amit kedve tart. De azt is rövid ideig. Ebből következik: a szőlősiker, a magányos harcos, és a papír előtti vágyakozás az áhított társra, aki lazán mosolyog kifelé az ő megértő szemével a fejből, nem borul el, amikor hirtelen felindulásból másról rángatja le a nadrágot. Nyilván ezt fedezi fel a kortárs kritika, amikor az első magyar feminista háborgásait teszi szóvá (Ady). Lengyel Menyhért (ezt idekopizom, mert bizonyítéka a férfikíváncsiság álszent szemétségének) a Színész és közönség című kötetéről így ír: „Érdeklődéssel, mert érdekes amit mond és jól mondja el – de el lehet képzelni, hogy mindezt egy más művelt elme is el tudná mondani –, sajnálattal, mert más könyvet várunk Jászai asszonytól – olyat, amelyet csak ő írhat meg, amely rendkívüli olvasmány lehetne – örök emberi dokumentum: Mert valóban az életéről és a művészetéről szólna.” Lengyel épp csak ki nem mondja, igaz, se pornóarchívum, se pipsó, ideje volna, ha Jászai nekiülne a bizonyos férfikönyvnek, hogy kikkel, hányszor és hogyan, különös tekintettel az irodalmárokra. Jászai Mari élete, annak prózaleányomata abban segít, hogy belássuk, mindaz, ami ma velem, veled, vele, egyszer, de inkább többször megesett mással is. Száz éve, ezer éve. Elsuttogja, hogy a szenvedély, és a vele szövetséges ostobaság örök. És hogy a napok telnek. Erdemes odafigyelni öreg mesterasszonyok tapasztalataira.



73 éves Gergely Ágnes. Költő, prózaíró, esszéista, műfordító. 1933. október 5-én született Endrődön. Olvasva a 2003-as Szombat-interjút, előtte éppen Kósbányai János Ady zsidó történetét, hogy a Margita élni akar-

ban „hemzseg a zs betű”, ebben is hemzseg. Azután a *Carmen lugubre*, a 2005-ös válogatott versgyűjteményt. Véletlenül megvan. Gergely Ágnes előbbi korosztály képviselője, valamiért nem olvastuk. Sajnálatos vagy nem sajnálatos, így van ez, az ember közvetlen pályatársait olvassa, se alatta, se fölötte, mert egymásnak szólnak, egymásról. Meg a kanonizáltakat, és a klasszikusokat, ha el akarja magát bizonytalanítani. Pedig hát – évtizedes Nagyvilág-olvasóként – tudjuk Gergely Ágnest. Fordításait is tudjuk. Példának okáért ő fordította magyarra Joyce első kötetét, a *Dublini embereket*, vagy a *Vihar kapujában* Akutagavatól. Vagy a Modern Könyvtár keskeny sorozatában megjelent *Dobsirató* című kortárs nigériai költők verseit (1977). (Akkoriban minden piacra kerülő Modern Könyvtár-kötetet megvásároltam, lista szerint vadászva az antikváriumokban a korábbi példányokra, a kötetek

ugyanis megjelenésük sorrendjében számot kaptak. Hol van ez már. Azt se tudom, él-e még a sorozat.) Az inyenek a prózáját is ismerik. Még sincs ott, az biztos, hogy a szakmán túl nem sokan ismerik a nevét, hiába a Kossuth-díj, egyéb elismerések. Az x számú kedves olvasó számára csapom is a „vörös farkocskát”, akik érzékenyen reagálnak az ilyen kombinációkra, az egyetlen olyan Kossuth-díjas költő, író, esszéista és fordító Gergely Ágnes, akinek papírja van arról, hogy fém- és vasesztérgályosként dolgozhatna, ha vágná rá. Az ötvenes évek. Természetesen. Újságíró apja miatt nem kerülhetett tervezett pályára. Mint nagyon sokan. Az ájult ötvenhat-émlékkel kapcsolatban a következőket mondja a fontebb emlegetett interjúban: „Egyetlen nap volt az életemben, 1956. október 23., akkor oldódtam fel, abban a tüntető tömegben, de ez a kábulat is csak négy napig tartott. Nem fogok erről se hazudni. Amikor megláttam az első köztörvényes rabokat, akik kitértek az utcára és elkezdtek kiabálni, hogy mi majd rendet csinálunk, akkor már tudtam, hogy reménytelen. Nekem az a dolgom, hogy írjak.” Ehhez nincs mit fűzni. Nem politikus alkat, annyi szent.



Ugyancsak ötödikén született a kortárs magyar próza református nagyszonyja, a **89 éves Szabó Magda**. (Szerintem) minden regénye megvolt a polcon, az *Őzön* és az *Abigél*on, a *Régimódi történet*en át a *Megmaradt Szobotkánakig*. Anyám nagy kedvence volt. (Jut eszembe, ki emlékszik Szobotka Tiborra? Pedig hát az ÉS tele volt vele, József Attila-díjas, az irodalomtudományok kandidátusa. Elhangzott a neve az elmúlt tíz évben? Én nem találkoztam szöveggel, ahol irodalmi munkásságára hivatkoztak volna. Az irodalom hűtlen szerkezet. Napi szerkezet. Az író leveri lábáról az élet – ezt nevezik finoman halálnak Palócföldön –, a maradék elsütnek néhány zengzetes nekrológot, kalap, kabát. Egy versenytársal kevesebb.) Anyám, ha beszélt, amikor megnyílt a nagyon rejtélyes és felfoghatatlan múltból, többnyire olvasmányélményei indították el. Szabó Magda maga a múlt. A régi Debrecen. A polgárvilág. Szépen a szép régi világról.



Október 6-án 55 éves Adonyi Nagy Mária. Véletlenül bukkantam rá a Cseke Gábor szerkesztette *Erdélyi és csángó költészet* orrán (Andrassé honlapján), és talán úgy voltam hangszerelve, talán félelmetesen ütött abban az órában, de egy életre megjegyeztem Adonyi Nagy Mária nevét. A jelentős verselmények mindig egyedül, ajánló, külső támogatás nélkül jönnek, talán ezért is szólnak egy életre. A következő felütéssel indítja a *Schaffhausen*i fűgákat: „Téged ki elkallódtál / az esők árnyékában / fölkoszorúzlak a dolgok félmúltjával”. Iskoláit Székelyhídon és Nagyváradon végezte – közli Cseke Gábor ismertetője –, magyar-német szakos tanári végzettséget szerzett a kolozsvári egyetemen. Előbb tanár Szatmárnémetiben, majd a bukaresti Hét, Romániai Magyar Szó, Erdélyi Napló szerkesztője. Költészetének eddigi legértékesebb darabjai a múlt század nyolcvanas éveiben keletkeztek. Két verseskötet megjelenése után hosszú ideje hallgatásba burkolózik. Új versek után nézek, valóban semmi. Találók két verset a tavalyi női szerelmes versantológiában (Lecsukott szememen át látom), *Lassan, evezve tükrökön, Rekviem*, mintha régi termés volnának. Ez némi aggodalomra ad okot. A szerkesztői munka, a napi robot a proletár újságbetűvel, kivégzi a költőt. Ő, aki biztosan fölfalja a múzsát.



Október 7-én 84 éves Polcz Alainé író, pszichológus. Ide kellene egy jelző, de bizonyos személyiségekre nincsenek minden szempontból megfelelő jelzők. Az állítás bizonyí-

tására két tétel. 1. Mészöly Miklós özvegye. 2. Szakterülete a halál. A jó halál, a hospis. Egyikre se vállalkozhat közönséges ember. A következőket mondja Mészölyről: „Teljesen kiszolgáltam őt, kipucoltam a cipőjét, hajnalban főztem, de a saját autonómiámat, szellemi szabadságomat – nem szándékosan – megtartottam. Annyira fontos volt nekem a hivatásom és a munkám, hogy ahányszor volt egy új szerelem, egy új gond vagy valami baj, én beléptem a klinikán, becsuktam az ajtót, és amíg nem léptem ki, nem gondoltam semmire. [...] és az, hogy kettőnk között a csaták – hogy én máskepp fogok fel dolgozni – inkább csak előrevivők voltak mind a kettőnké. [...] Soha nem nyitottam ki az íróasztalfiókjait, nem nyúltam a holmijaihoz. És most, amikor találók, azt szoktam mondani, olyan, mintha a Niagara-zuhatag alatt állnék... ott nem lehet állni! Voltam ott, láttam. Még a közelében is nehéz.”



Október 10-én 70 éves volna Hervay Gizella költő, író, műfordító. Giza, ahogyan a háta mögött neveztük. Ahogyan ült, elveszett veréb, a Bajza utcában. Ahogy fiatalok voltunk, ő pedig öreg. És elveszett. 1976-tól, Szilágyi Domokos halála évétől élt Budapesten. A Móra szerkesztőjeként érezte magát szörnyen. 1977-ben a bukaresti földregésben meghalt a fia, és ezt a tragédiát már nem tudta kiheverni. Akárcsak férje, Szilágyi Domokos, maga döntött úgy, hogy vége az életnek. Nincs tovább. Ültünk, mondom, ültünk a Bajza utca írószövetségi kombinátójában. Hervay soha meg nem szólalt. Vagy megszólalt, de nem hallottuk, mert fiatalok voltunk, jutott dolog bőven egyéb, szerelmeskedtünk, konspiráltunk, utáltuk egymást, tégláztuk a „téglákat”, füttyültünk a világra, ittunk, ha volt mit. Ő pedig – sztárköltőként –, azt hiszem, némán siratta magát, a gyerekeit, a világot.



Darabos Enikő egyike ama három erdei gráciának, akik egy menetben elvittek a valahányadik Terrasz tárca-pályázat első három díját (*Milián Orsolya a másik, a harmadik kikerült a képből*), csoda kisanyagok voltak. Akkor úgy éreztem, az új női hang, fanyar, némi gonosz ízzel elindult Erdélyből, rövidesen érkezik. Ehhez képest irodalomtudósok lettek-lesznek mindketten, ami nem éppen a prózaírást preferálja. Október 10-én született Szatmárnémetiben „apám legkisebb és egyetlen lányaként. És ezt az anyám is így tudja.” – mondja bemutatkozó cv-jében. „Túléltem egy tanítóképzőt, négy évet Kolozsvárott magyar–angol szakon, és további három év PhD-t Szegeden. Tudom, hogy az ártatlanság: tudatlanság, és ebben mégis ártatlan vagyok. Mindig ki lehet cselezni. Vagy nagyjából mindig. Vagy nem. Vagy?” Ilyen ártatlan nézelődéssel kezdődött, aztán rövidke év alatt, amíg jutott pénz a lapszemlék honoráriumára, sikeresen magunkra haragítottuk az összes magyarországi kulturális és politikai hetilapot.



Október 20-án 60 éves Elfriede Jelinek A zongoratanárnő és a Kéj osztrák friss Nobel-díjas írője. Ha van kielégületlenségből, exhibicionizmusból született írásművészet, akkor ő az. Más oldalról: merész, formabontó. Én mindenestre rosszul voltam tőle. (Ha örült nő, akkor inkább önmegtartóztatás. Hehe.) A Kéjt már nem olvastam volna, ha nem hallom, Tandori zseniális szex-szatírárt fordított belőle. Így is komoly feladat. Jelinek ezzel lezárva. Egy életre.

ONAGY ZOLTÁN



2006
Az év versei

Az év versei 2006 (szerk. Szentmártoni János),
keménytáblás, védőborítás, A/5, 296 old., 2.499 Ft
Az év novellái 2006 (szerk. Bíró Gergely),
keménytáblás, védőborítás, A/5, 256 old., 2.499 Ft
Az év esszéi 2006 (szerk. Ekler Andrea, Rosonczy
Ildikó), A/5, keménytáblás, védőborítás, kb. 272
old., 2.499 Ft
Az év műfordításai 2006 (szerk. Turczi István), A/5,
keménytáblás, védőborítás, kb. 352 old., 3490 Ft

2006
Az év novellái

A kortárs magyar szépirodalom két reprezentatív gyűjteménye, *Az év versei* és *Az év novellái* – hagyományainkhoz híven – az elmúlt év legjobbnak ítélt műveiből nyújt színvonalas, sokoldalú válogatást. Ezúttal 32 prózaíró és 74 költő képviselteti magát az antológiákban, melyek a Nemzetközi Könyvfesztiválra jelentek meg. A Könyvhét alkalmából negyedik alkalommal látott napvilágot *Az év esszéi* antológia, amely a kortárs szellemi élet sokszínű panorámáját nyújtja, illetve *Az év műfordításai*, a nagyszerű antológiák új társa, amely a közelmúlt és a kortárs világirodalom legismertebb alkotóinak életművéből nyújt színvonalas ízelítőt, a legjobb magyar műfordítók tolmácsolásában. A kötet több mint 30 kiváló alkotó műveit tárja a magyar olvasók elé.

Mind a négy antológia kedvezményes áron, *Az év versei*, *Az év novellái*, *Az év esszéi* 1990 Ft-ért, *Az év műfordításai* 2490 Ft-ért vásárolható meg a Könyvhét ideje alatt kizárólag a Magyar Napló standján, valamint folyamatosan a szerkesztőségben: 1062 Budapest, Bajza u. 18. Tel.: 342-8768. A kötetek eredeti árukon könyvesboltokban is kaphatók!

HIRDESSZEN

az **IRODALMI JELEN**-ben

Megrendeléseket a kiadó címén vesszünk fel.

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5; Irodalmi Jelen Kft.
310085 Arad, Eminescu utca 55-57. szám,

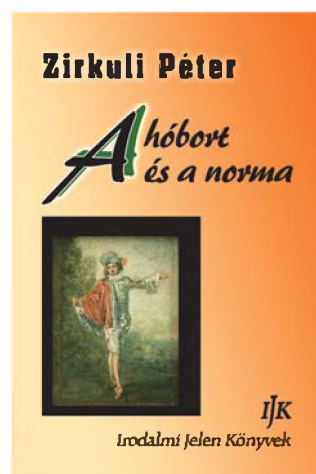
e-mail: ij@irodalmijelen.hu, tel.: 0040/257/280-751, fax: 0040/257/280-596, Occident Média Kft.

IJK Irodalmi Jelen Könyvek

Zirkuli Péter

A hóbert és a norma

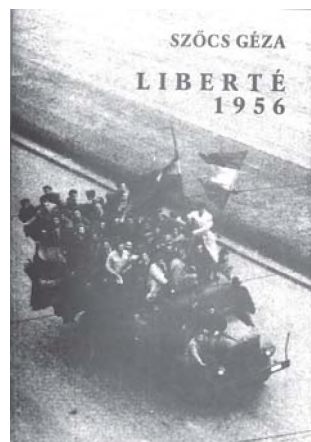
„Ez a pár mondat valóban levél.
(Avagy levél; Párizsból, a kilencvenes
évek első feléből, többé-kevésbé időrend-
ben.) Úgy gondolom, barátainak szól.
Azoknak, akiket ismerek, s azoknak, aki-
ket még nem ismerek, mert még nem volt
alkalmunk személyesen találkozni, de ha
találkoznánk, biztosan összebarátkoz-
nánk. Barátaink nem föltétlenül azok,
akikkel egyetértünk, hiszen megcsik,
hogy saját magunkkal sem értünk egyet.
Olyankor tépelődünk, érveket és ellenér-
veket sorolunk magunkban, magunknak.”
2006



Szőcs Géza:

Liberté 1956

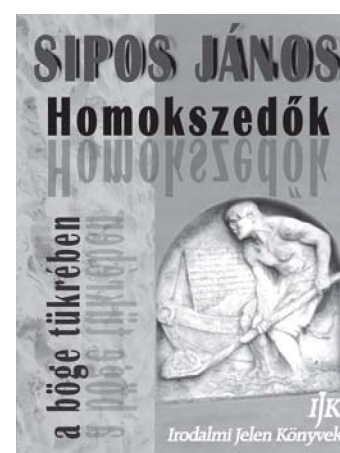
Ez a szöveg nem a magyar olvasónak készült.
Egyáltalán: nem is olvasóknak készült, inkább
nézőknek. Olyanoknak, akik soha semmit nem
hallottak 1956-ról, de talán még a magyarokról
sem. Azt is lehetne mondani: a szerző egyféle
nemes értelemben vett történelmi ország-
reklámot, még inkább: nemzet-imázt próbált
szolgáltatni e történettel, mely talán naiv, mint oly-
kor mi magunk, és éppoly egyszerű, mint annyi
minden, ami megcsik velünk.
2006



Kántor Lajos:

Vigyázó szemünk

„A washingtoni Fehér Ház előtti sorban
álldogáltunk, beszélgettünk feleségemmel
(1993 nyarán), nem túl kíváncsian a be-
bocsáttatást követő látványra, mégis készen
arra, hogy kipipáljuk a turista penzumot. Az
előttünk lévő, középkorú, spanyolul beszélő pár
folyton hátrafordult, azonosítani próbálta nyel-
vünket; és miután ez semmiképpen sem sikerült
nekik, angolul szólítottak meg, udvariasan
tudakozódva, hogy honnan valók vagyunk.”
2006



Sipos János:

Homokszedők a böge tükrében

„...tudja-e még valaki, hogy kik voltak a
homokszedők? Temesváron talán. De itt is
inkább csak az ötven éven felüliek emlékez-
hetnek rájuk, mert az ő gyerekkorukban
még virágzott a szakma! Másfelé bizonyára
még a híreket sem hallották. A közeli szom-
szédnak számító városokban is, mint Arad,
Lugos, Makó, Szeged, Zenta, Kikinda,
hogy csak a homokszedés fénykorában még
együvé tartozókat említsem, hiába érdek-
lödtem, senki sem tudott róla, hogy valaha
is létezett ilyen foglalkozás. Kik voltak hát
a homokszedők?”
2006

www.irodalmijelen.hu

Az Irodalmi Jelen honlapján Ön nem csupán a lap tartalmával ismerkedhet meg, de olyan anyagokat is olvashat, melyek a lapban nem jelennek meg.

www.irodalmijelen.hu

Kattintson rá: ÉRDEMES!

Kiadja az **Irodalmi Jelen Kft.**
és az **Occident Média Kft.**

Igazgató: Szőke L. Mária

Szerkesztőség és kiadó: 1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5
310085 Arad, Eminescu utca 55-57. szám,
tel.: 0040/257/280-751, 0040/257/280-596 (fax),
<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Előfizetés hat hónapra: 1006 Ft/ 10 (100 000) lej/ 2,50 •
+ kézbesítési díj

egy évre: 2012 Ft/ 18 (180 000) lej/ 5 • + kézbesítési díj

Munkatársak: Böszörményi Zoltán főszerkesztő, Orbán János Dénes (Vers), Mészáros Sándor, Pongrácz P. Mária (Próza), Elek Tibor (Kritika), Karácsonyi Zsolt (Film, Színház), Irházi János (Interjú), Méhes György, Szőcs Géza, Kukorelly Endre (Főmunkatársak).

Olvasószerkesztő: Gáll Attila; Lapszerkesztő: Bege Magdolna

Magyarországon előfizethetnek, illetve információt kérhetnek a következő telefonszámon: 0036-1 3033443, vagy a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail címen.

Megrendelhető Romániában a következő postai katalógusszámok szerint:

Temesvári Regionális Postaigazgatóság – 13215; Kolozsvári Regionális Postaigazgatóság – 14128; Brassói Regionális Postaigazgatóság – 1 hónapra: 15034, 6 hónapra: 215034, 1 évre: 315034.

Anyagaink utánközlése csak a forrás megjelölésével. Eddig nem közölt írásokat fogadunk csak el.

Hirdetéseket a kiadó címén vesszünk fel.

Irodalmi hírek

■ **KERTÉSZ IMRE NOBEL-DÍJAS MAGYAR ÍRÓ** kapta Berlin városának legrangosabb kitüntetését, az Ernst Reuter emlékéremet ebben az évben – jelentette be Klaus Wowereit, a német főváros kormányzó polgármestere.

■ **GÜNTER GRASS NÉMET ÍRÓ** szülővárosának, a lengyelországi Gdansknak az önkormányzata levélben biztosította teljes támogatásáról a Nobel-díjas író, aki idős korában, nemrégiben vallotta be, hogy 1945-ben rövid ideig a Wäffen SS-ben szolgált.

■ **A MAGYAR KÖNYVKIADÓK ÉS KÖNYVTERJESZTŐK EGYESÜLETE** október 3–8. között a Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesületétől, valamint a Nemzeti Kulturális Alaptól pályázat útján elnyert támogatással idén is kollektív nemzeti standot állít Frankfurti Könyvvásáron. Három év után új kiállítási installációt tervezett az Egyesülés: úgy alakították ki a magyar standot, hogy az érdeklődők áttekintést kaphassanak a magyar anyanyelvű könyvkiadás nemzetközi figyelmet érdemlő újításairól, illetve a stand közepén kialakított átriumos térben kulturális programokon, felolvasásokon, irodalmi események vehessenek részt.

■ **A FIATAL ÍRÓK SZÖVETSÉGE (FISZ)** ebben az évben is meghirdeti alkotói pályázatát. A pályázatra olyan, 28. életévüket be nem töltött alkotók jelentkezhetnek vers és széppróza kategóriákban, akik önálló kötettel még nem rendelkeznek. Az első helyezettek önálló kötet megjelentetésére kapnak lehetőséget a Fiatal Írók Szövetsége FISZ Könyvek sorozatában. Pályázni október 13-ig levélben elküldött kézirattal lehet, melyhez a szerző (elérhető-

ségeit is tartalmazó) önéletrajzát mellékelni szükséges.

■ **A JAK SZIGLIGETEN RENDEZETT** irodalmi táborában tartotta évi rendes közgyűlését, amelyen a leköszönő Menyhért Anna utódját választották meg. A posztot csak Gerevich András pályázta meg. Menyhért hat évig (két cikluson keresztül) volt a szervezet vezetője. Gerevich kortesbeszédében a JAK hagyományainak folytatása mellett a szponzoráció civil szféra felé való nyitását, kiszélesítését, valamint a külföldi kapcsolatok kibővítését hangsúlyozta. A JAK közgyűlése nagy többséggel választotta meg új elnöknek Gerevich András író, költő, műfordítót.

■ **A PETŐFI IRODALMI MŰZEUM** szeptember 20. és 23. között rendezte meg első irodalmi fesztiválját, amely idén a vers hangzása és megszólalása köré szerveződött. A Budapest Transzfer szeretné egyrészt kivinni a költészetet a hagyományos irodalmi intézmények falai közül, másrészt olyan társ művészekkel megjeleníteni, mint a zene vagy a képzőművészet. A fesztivál ideje alatt nyílt meg a *Tükör tárja fel legmélyeinket* című Ingeborg Bachmann-emlékkiállítás, de megszervezték *A szöveg mint rejtekhely* című kétnapos irodalmi konferenciát is.

■ **ELHUNYT ORIANA FALLACI** világhírű olasz író, újságíró. Hosszan tartó, gyógyíthatatlan betegségben szenvedett. Fallacit 77 éves korában, egy firenzei kórházban érte a halál. Az egyik legnagyobb hatású olasz újságíró részt vett az antifasiszta ellenállásban, többször letartóztatták. A második világháború után bűnügyi, majd amolyan száguldó riporter – tudósításai a világ legnagyobb példányszámú lapjaiban

jelentek meg, a The Times, a Life és a The New York Times hasábjain. Magyarul megjelent művei: *A harag és a büszkeség* (2003), *Ha meghal a nap* (1984), *Insallah* (1995), *Pénelopé a háborúban* (1994).

■ **HAMAROSAN MEGJELENIK TANDORI DEZSŐ** *A Legjobb Nap* című verseskötete, amely az író, költő, műfordító eddig befejezetlen verstrilógiájának lezárásaként is felfogható. A kötet a nyolcvanas évek közepe és a kilencvenes évek eleje között született, leginkább folyóiratokban, napilapokban publikált verseinek egy részét mutatja be.

■ **A MONGOL KULTURÁLIS ÉS KÖLTÉSZETI Akadémia Aranymedálját** kapta Turczi István József Attila-díjas költő, műfordító a Költők 26. Világkongresszusán Ulánbátorban. Magyarország először vett részt a szeptemberben tartott világtalálkozón, amelyet 50 ország 200 irodalmi személyiségének részvételével, a mongol államiság 800. évfordulóján rendeztek.

■ **FOLYTATÓDIK A FIATAL KÖLTŐK** felolvasóest-sorozata a budapesti Kópia Kávézóban. Szeptember 11-étől december 18-áig tizennégyen mutatkoznak be.

■ **A XIV. SALVATORE QUASIMODO KÖLTŐVERSENYRE** 171 pályázó küldte be verseit, idén először Szlovákiából, Romániából és Írországból is érkeztek munkák. A győzteseket olyan zsűri választotta ki, amelyben ott volt Franco Cajani költő, a verseny megálmodója, és Szörényi László irodalomtörténész, az olasz kultúra nagy ismerője. Az idei költőversenyt Csiki László nyerte, különdíjat kapott Kálnay Adél.

■ **HARMINC ÉVNÉL FIATALABB KÖLTŐK** pályázhatnak a „Határok – melyek megosztanak vagy összekötnek, valódiak vagy képletesek, képzeletünkben, térben vagy a szívben” témakörben. A versek benyújthatók eredeti nyelven, de angol és/vagy olasz nyelvű fordítást mellékelni kell. A verseket széleskörű nyelvtudással rendelkező, irodalomtudóskból és költőkből álló zsűri bírálja el, lehetőség szerint azon a nyelven, melyen azokat eredetileg is írták. Beküldési határidő: 2007. január 31., bővebb információ a valera@units.it elektronikus levélcímen.

■ **LATINOVITS ZOLTÁN SZÜLETÉSÉNEK** 75., halálának 30. évfordulója emlékére könyvet jelentetett meg a Kossuth Kiadó. A kötetben Ady Endre, Arany János, Babits Mihály, József Attila, Kosztolányi Dezső, Radnóti Miklós és Tóth Árpád költeményeiből talál válogatást az olvasó, a kötethez mellékelt CD-en a versek Latinovits Zoltán szuggesztív előadásában hallhatóak.

■ **FOLYTATÓDIK A FIATAL KÖLTŐK** felolvasóest-sorozata a budapesti Kópia Kávézóban. Szeptembertől december 18-áig tizennégyen mutatkoznak be.

(Forrás: Új Könyvpiac, kultura.hu, hírigyűjtemények)

Lapszámunk szerzői

Balázs Imre József – 1976-ban született Székelyudvarhelyen, költő, kritikus, a BBTE Bölcsészkarának adjunktusa, a Korunk szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Az avantgárd az erdélyi magyar irodalomban* (2006).

Bányai Tamás – 1946-ban született Budapesten, tanult szakmája betűöntő, író, 1972 óta az Egyesült Államokban él, jelenleg könyvtáros Lauderhillben.

Bedecs László – 1974-ben született Budapesten, magyar és filozófia szakot végzett, az MTA könyvtárának munkatársa. Legutóbbi kötete: *Beszélni nehéz* – Tanulmányok Tandori Dezső költészetéről (2006).

Bogdán László – 1948. március 8-án született Sepsiszentgyörgyön, újságíró, a Háromszek főmunkatársa. Legutóbbi kötete: *Démon női alakot ölt* (2006).

Borcsa János – 1953-ban született Kézdivásárhelyen, kritikus, szerkesztő, tanár, az irodalomtudomány doktora. Legutóbbi kötete: *Irodalmi horizontok* (2005).

Ekler Andrea – 1971-ben született Budapesten. Kritikus, etnográfus, a Magyar Napló szerkesztője. Kötete: *Létra az örökléthez* (2004).

Erős Kinga – 1977-ben született Brassóban, kritikus, kommunikációs szakértő-tanácsos az ÁNTSZ Fővárosi Intézetében.

Eszteró István – 1941-ben született Végváron, tanár, költő, az Irodalmi Jelen munkatársa. Legutóbbi kötete: *Egy könnyű garni* (2005).

Hegyi Réka – 1976-ban született Brassóban, Kolozsváron végzett teatrológiát, több magyarországi és romániai lapban rendszeresen publikál színházkritikát. Jelenleg a www.hamlet.ro internetes színházi portált szerkeszti.

Jászay Tamás – 1978-ban született Szegeden, színikritikus.

Kántor Lajos – 1937-ben született Kolozsváron, szerkesztő, író, újságíró, a Korunk főszerkesztője, többek között 1992-ben Pulitzer-, 1998-ban József Attila-díjat kapott. Legutóbbi kötete: *A mennyei kapu* (2006).

Király László – 1943-ban született Sóváradon, József Attila-, Déry-, Székelyföld-díjas költő, író, műfordító, a kolozsvári Helikon főszerkesztő-helyettese. Legutóbbi kötete: *Szentivánéji álmom* (2005).

Kosaras Vilmos – Színész, rendező. A Torontói Magyar Színház alapítója, a Pro Cultura érdemérem búske tulajdonosa 1973 óta Kanadában él és dolgozik.

Kroff Iván – 1983-ban született Szegeden, idén diplomázott az SZTE Természettudományi Karán.

Márkus Béla – 1945-ben született Bukkaranyoson, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *Tények és képzetek* (2005).

Onagy Zoltán – 1952-ben született Budapesten, író, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Tavaszi iramlás össz. Babits-szexregény* (2006).

Papp Attila Zoltán – 1979-ben született Lugoson, szerkesztő. Megjelent verseskötete: *A Dél kísértése* (2002).

Pécsi Györgyi – 1958-ban született Zalaszentgróton, az Új Könyvpiac felelős szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Olvasópróbák 2.* (2003).

Sárközi Máttyás – 1937-ben született Budapesten. Londonban negyven éven át volt a BBC magyar adásának munkatársa. 1956 óta él Angliában, de novelláit, regényeit, esszéit, tanulmányait magyarul írja. Legutóbbi kötete: *A Király utcán végestelen végig* (2006).

Szokolczay Lajos – 1941-ben született Nagykanizsán, kritikus, irodalomtörténész. Legutóbbi kötetei: *Erdélyi ősz* (2006), *Kikötő* (2006).

Szántai János – 1969-ben született Kolozsváron, író, költő, fordító. Legutóbbi kötete: *Sziszüphosz továbblép* (2005).

Szászi Zoltán – 1964-ben született a szlovákiai Tornaalján, költő, újságíró. Legutóbbi kötete: *Távolban Föld* (2005).

Tarján Tamás – 1949-ben született Budapesten, kritikus, József Attila-díjas irodalomtörténész, esszéista. Legutóbbi kötete: *Esti Szindbád* (2005).

Vennes Aranka – Budapesten született, újságíró, a Magyar Rádió Vasárnapi Újságjának szerkesztője.

Egy lap a könyvek világáról –
egy lap világunk könyveiről
Interjúk – szemlék – kritikák
könyvújdonaságok – hírek

ÚJ KÖNYVPIAC

Kritikák a magyar és világirodalomról,
gyerekkönyvekről, művészetről
Hírek, események



Kapható a könyvkereskedésekben,
a hírlapárusoknál, valamint a Kaiser's,
az Interspar és az Auchan üzleteiben

Előfizethető a szerkesztőség címén
Bp., 1092 Erkel u. 18.

www.ujkonyvpiac.hu